

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Διπλωματική Εργασία

ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση στη Διεθνή Περιβαλλοντική Διπλωματία

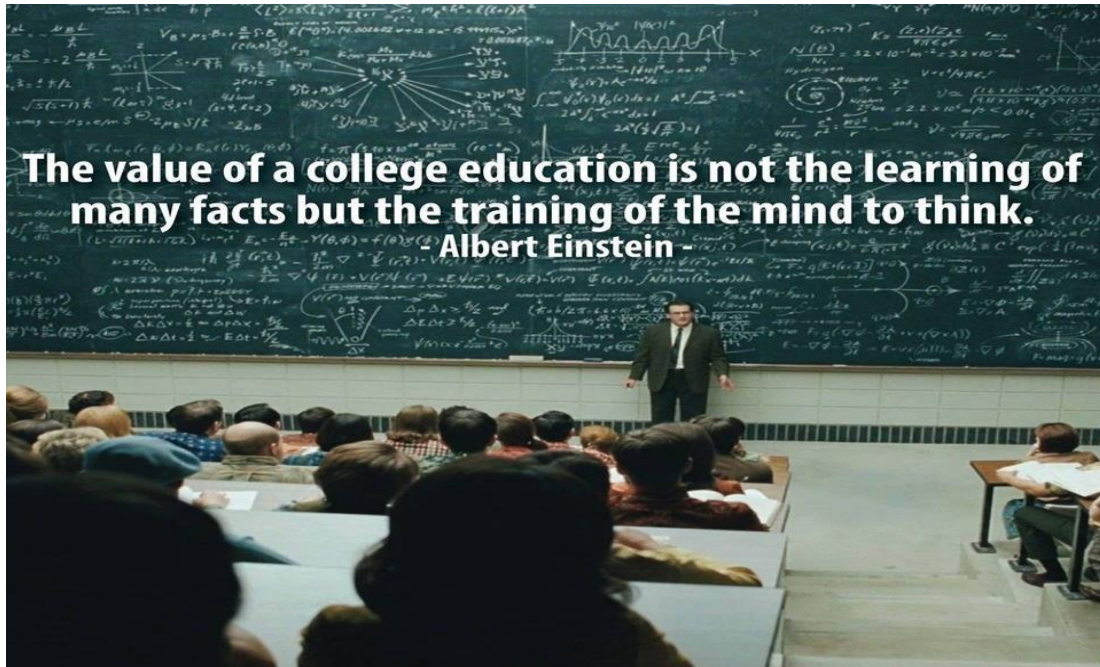
Επιβλέπον: **Γρ. Ι. Τσάλτας**

Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου

Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών

Αθήνα, Δεκέμβριος 2017

Πρόλογος

Κύριοι Καθηγητές, **Κα Καραγιώργου, κ. Ραυτόπουλε, κ. Ρουμελιώτη, κ. Τσάλτα**
ευχαριστούμε για την Σχολή Σκέψης που μας μύησατε.

Κ. Ροδοθεάτε είστε Δάσκαλος και όχι Διδάσκων. Η παρουσία σας καταλυτική για την ολοκλήρωση των σπουδών μου

Κ. Χασιώτη και κα Αγάπιε, Άγγελε και Βανέσσα

κα Παπαργυρίου, φίλη Ελπίδα

πιστεύω ότι «δεν υπάρχει ομαδικό πνεύμα ή ομαδική προσπάθεια: ο καθένας είναι μόνος απέναντι στις ευθύνες του.»

Αν όμως

«υπάρξει μια άγια στιγμή συνεργασίας

αυτή προκύπτει μόνο γιατί πολλοί άνθρωποι συμβαίνει να κάνουν σωστά τη δουλειά»

νιώθω ευλογημένη που σας γνώρισα!

Σας ευχαριστώ.

Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - June 2016

“In these challenging times, a strong Union is one that thinks strategically, shares a vision and acts together”

Federica Mogherin

High Representative of the Union for Foreign and Security Policy
Vice President of the Commission

The EU will pursue five priorities in its External Action:

The Security of our Union

While NATO remains the primary framework for most member states, a more credible European defence is essential for our internal and external security. This includes fighting terrorism, hybrid threats, economic volatility, climate change, and energy insecurity.

State and Societal Resilience

The EU invests in the resilience of states and societies to help them withstand and more quickly recover from conflict and crisis. We support different paths to resilience, also via the EU enlargement policy and the European Neighbourhood Policy.

An Integrated Approach to Conflicts and Crises

The EU engages in a practical and principled way in peacebuilding. Human security is at the core of all our actions and wherever we can we act early to prevent conflict and save precious human lives. We also stay engaged in the aftermath of conflict to ensure that peace is deeply rooted in society.

Cooperative Regional Orders

Regional governance makes it easier to manage security concerns, reap economic gains, and project influence. This is the rationale for the EU's own peace and development. We work with regional organisations around the world because we are stronger when we act together.

Global Governance for the 21st Century

The EU believes in the force of law rather than the law of force.

*We support human rights, **sustainable development**, and **access to global commons for everybody**.*

*A strong UN is the bedrock of the multilateral order, and the **Sustainable Development Goals** will drive reform in development policy.*

*A strong focus on Human Rights, Women, Peace and Security and Gender Equality and Women's Empowerment is a cross cutting priority **for all our policies**.*

*The **Sustainable Development Goals** will be another cross cutting theme for the follow up work on the EU Global Strategy.*

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	2
Περιεχόμενα.....	4
Εισαγωγή.....	6
Κεφάλαιο 1. Ο ρόλος της ΕΕ στα διεθνή ζητήματα Περιβάλλοντος και Βιώσιμης Ανάπτυξης	11
1.1. Η ηγετική θέση της ΕΕ σε θέματα περιβάλλοντος στην παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση	11
1.1.1 Περιβαλλοντική ηγεσία.....	11
1.1.2 Ιστορική εξέλιξη της θέσης της ΕΕ στα περιβαλλοντικά ζητήματα.....	12
1.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις - Ερμηνείας του αιτήματος της ΕΕ για παγκόσμια περιβαλλοντική ηγεσία	15
1.2.1 Οικονομική ανάπτυξη και οι μετα-υλιστικές αξίες	16
1.2.2. Κονστрукτιβιστική παράδοση.....	17
1.2.3 Συνδυασμός επιπτώσεων εγχώριας πολιτικής και του Διεθνούς Κανονιστικού Ανταγωνισμού.	17
1.2.4 Οι Εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ	20
1.3 Ο ηγετικός ρόλος της ΕΕ στη διεθνή περιβαλλοντική διπλωματία	21
1.3.1 Διάδοση των περιβαλλοντικών προτύπων σε άλλες δικαιοδοσίες - Η περίπτωση των Γενετικά Τροποποιημένων Οργανισμών.....	22
1.3.2 Η κλιματική πολιτική ως επιτυχής ηγεσία της ΕΕ στην ρύθμιση του διεθνούς συστήματος	25
Κεφάλαιο 2. Το θεσμικό υπόβαθρο της εξωτερικής περιβαλλοντικής πολιτικής	32
2.1. Η Εξέλιξη των Αρμοδιοτήτων της ΕΕ στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων για θέματα περιβάλλοντος.....	33
2.2 Πρωτογενές Δίκαιο Περιβάλλοντος της ΕΕ	40
2.2.1 Νομική Βάση	41
2.2.2 Γενικές αρχές της περιβαλλοντικής προστασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση	42
2.2.3 Οι Ειδικές Διατάξεις της Συνθήκης για την λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.	46
2.3 Οι αρμοδιότητες της ΕΕ για την εξωτερική περιβαλλοντική πολιτική.....	52
2.4 Η εκπροσώπηση της ΕΕ στην Διεθνή Περιβαλλοντική Συνεργασία.....	56
2.4.1 Η εξωτερική εκπροσώπηση σε θέματα περιβάλλοντος.....	56
2.4.2 Εσωτερικός συντονισμός για την υιοθέτηση διαπραγματευτικής θέσης της ΕΕ σε θέματα περιβάλλοντος	60
Κεφάλαιο 3. Μέσα πολιτικής για την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής προστασίας στις κύριες πτυχές των Εξωτερικών Σχέσεων της Ένωσης	63
3.1 Τα Ευρωπαϊκά Προγράμματα Δράσης για το Περιβάλλον	64

3.2 . Πολιτική για την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον	67
3.3 Εξωτερική πολιτική και περιβάλλον.....	71
3.4 Εξωτερικό Εμπόριο και περιβάλλον	74
Κεφάλαιο 4.Πεδία άσκησης της εξωτερικής περιβαλλοντικής πολιτικής	77
4.1 Διεθνής συνεργασία σε περιβαλλοντικά θέματα	77
4.1.1 ΕΕ- Ηνωμένα Έθνη στα πλαίσια της πολυμερούς συνεργασίας	78
4.1.2 ΕΕ- G7/G8 και G20.....	80
4.1.2 ΕΕ- Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α)	81
4.1.4 Η ΕΕ μέρος των Διεθνών Πολυμερών Περιβαλλοντικών Συμφωνιών	82
4.1.5 Διμερείς και Περιφερειακές Συνεργασίες για την επίλυση των περιβαλλοντικών προκλήσεων	86
4.2 Διασυννοριακή Συνεργασία με τις Γείτονες Χώρες και τις Περιφέρειες.....	87
4.2.1 Περιφερειακή Συνεργασία στα πλαίσια της διεύρυνσης της ΕΕ	87
4.2.2 Συνεργασία στα πλαίσια της Πολιτικής Γειτονίας της ΕΕ	88
Κεφάλαιο 5. Συμπεράσματα – Παρατηρήσεις.....	98
5.1 Παρατηρήσεις και Αξιολόγηση των εργαλείων της εξωτερικής περιβαλλοντικής πολιτικής	98
5.2 Η διαχρονική διεκδίκηση του ηγετικού ρόλου στην περιβαλλοντική πολιτική– Η περίπτωση της πολιτικής για την κλιματική αλλαγή.....	106
Αντί Επιλόγου	110
Επίλογος	113
Βιβλιογραφία	115
Ελληνικά Βιβλία.....	115
Ξενόγλωσσα Βιβλία.....	116
Επιστημονικά Άρθρα –Μελέτες	117
Πρωτογενείς πηγές.....	123
Ηλεκτρονικές πηγές.....	126

Εισαγωγή

«Αντιμετωπίζουμε τεράστιους περιβαλλοντικούς κινδύνους: κλιματική αλλαγή, υπερπληθυσμό, επιδημίες, μόλυνση των ωκεανών, προβλήματα στην τροφική παραγωγή και εξαφάνιση των ειδών. Όλα αυτά πρέπει να μας υπενθυμίζουν ότι βρισκόμαστε στην πιο επικίνδυνη φάση της ανθρώπινης ανάπτυξης. Έχουμε τα τεχνολογικά μέσα να καταστρέψουμε τον πλανήτη μας, αλλά ακόμα δεν έχουμε τα μέσα για να ξεφύγουμε από αυτόν. Ίσως σε κάποια χρόνια να μπορέσουμε να εξαπλωθούμε και σε άλλους τόπους πέραν της Γης, αλλά ως τότε πρέπει να δουλέψουμε σκληρά για να προστατεύσουμε τον μοναδικό μας πλανήτη.»

«Η πιο επικίνδυνη στιγμή της ανθρωπότητας» του Στίβεν Χόκινγκ 2016

Και συνεχίζει, «για να συμβεί αυτό, θα πρέπει τα έθνη να χτίσουν γέφυρες και όχι τείχη μεταξύ τους.»

Δεδομένο αποτελεί το γεγονός, ότι ο πλανήτης απειλείται από ανεπανόρθωτες ζημιές. Αξίζει να τονιστεί ότι τα δυο τρίτα σχεδόν των παγκόσμιων οικοσυστημάτων βρίσκονται σε παρακμή¹, ενώ υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η ανθρωπότητα έχει ήδη υπερβεί «τα πλανητικά όρια»² για την βιοποικιλότητα, την κλιματική αλλαγή και τον κύκλο του αζώτου. Η υποβάθμιση του παγκόσμιου οικολογικού συστήματος, ιδιαίτερα στις αναπτυγμένες χώρες, έχει πάρει ανεξέλεγκτες διαστάσεις κυρίως λόγω των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα, ως αποτέλεσμα των βιομηχανικών, αγροτικών και μεταφορικών δραστηριοτήτων³. Η υποβάθμιση του παγκόσμιου οικολογικού συστήματος επιπλέον,

¹United Nations Secretary-General's High-Level Panel on Global Sustainability (2012). Resilient people, resilient planet: A future worth choosing, Overview. New York: United Nations., 30-01-2012

Πληροφορίες από τον ιστότοπο:

http://www.uscib.org/docs/GSPReportOverview_A4%20size.pdf, τελευταία προσπέλαση 1/12/2017

² Έχουν προσδιοριστεί τιμές κατωφλίου που συνδέονται με εννέα «πλανητικά όρια», των οποίων η υπέρβαση θα μπορούσε να προκαλέσει μη αναστρέψιμες αλλαγές, με δυνητικά καταστροφικές συνέπειες για τους ανθρώπους και τα οποία περιλαμβάνουν τα εξής: κλιματική αλλαγή, απώλεια βιοποικιλότητας, παγκόσμια χρήση γλυκών υδάτων, οξίνιση των ωκεανών, κύκλο αζώτου και φωσφόρου και αλλαγή χρήσης γης, Ecology and Society, τόμος 14, τεύχος 2, 2009, στο Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2012) 710, 2012/0337 (COD), Πρόταση Απόφαση Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου: Σχετικά με γενικό ενωσιακό πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον έως το 2020 «Ευημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας» (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ), Βρυξέλλες 29/11/2012, διαθέσιμο στον ιστότοπο:

<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012PC0710&from=EL>,
[τελευταία ενημέρωση 11/11/2017](#)

³«Οι εκπομπές αερίων, οι οποίες δημιουργούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου, είναι κυρίως υπεύθυνες για την ρύπανση της ατμόσφαιρας και τις κλιματικές αλλαγές στον πλανήτη. Η καύση των ορυκτών ενεργειακών πόρων προκαλεί το 65% των επικίνδυνων αυτών εκπομπών, ενώ ο αγροτικός

συντελείται με την αυξανόμενη παγκόσμια ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών και την συνεπακόλουθη εξάντληση των φυσικών πόρων. Τα σημερινά σπάταλα συστήματα παραγωγής και κατανάλωσης στην παγκόσμια οικονομία, οδηγούν αφ' ενός σε αύξηση του κόστους των βασικών πρώτων υλών, των ορυκτών και της ενέργειας και αφ' ετέρου σε μεγαλύτερη ρύπανση και περισσότερα απόβλητα, συντελώντας καθοριστικά στην υποβάθμιση της γης και στην αύξηση της κοινωνικής ανισότητας.

Ωστόσο, μέχρι σήμερα «ως μόνη πολιτιστική επιβίωση του ανθρώπου προβάλλεται η «ανάπτυξη»⁴. Η επιστήμη προωθεί την ανάπτυξη, διατηρεί σε μόνιμη κίνηση την τεχνολογία, η τεχνολογία τροφοδοτεί τα μέσα παραγωγής, τα οποία καλούνται, ενισχυμένα από τον ανταγωνισμό, να καλύπτουν πιο γρήγορα τις ανάγκες της «κοινωνίας της αφθονίας». Και η διαδικασία αυτή, ανακυκλώνεται χωρίς οπισθοδρόμηση ή αναστολή, αφού «το σταμάτημα της θα σήμαινε ανοιχτό πεδίο σε άλλους για προβάδισμα, εξουσία και δύναμη που κανένας, άτομα ή κράτος, δεν θέλουν να χάσουν»⁵. Συνεπώς, ακόμα και αν οι αναπτυγμένες χώρες, ως κύριες υπεύθυνες για το μεγαλύτερο ποσοστό ρύπανσης, καταφέρουν να περιορίσουν σημαντικά τις εκπομπές του διοξειδίου του άνθρακα, κυρίως με την εφαρμογή ενός βιώσιμου μοντέλου ανάπτυξης και την προώθηση καθαρών τεχνολογιών, η επιβάρυνση του οικολογικού συστήματος από τις εκπομπές του διοξειδίου θα συνεχίσει να επιδεινώνεται, λόγω της ανάπτυξης των αναδυόμενων και αναπτυσσόμενων χωρών⁶.

Τα περιβαλλοντικά προβλήματα και τα προβλήματα της ανάπτυξης είναι δεδομένο πλέον, ότι συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους. Τα μη αειφόρα πρότυπα και συμπεριφορές έχουν δημιουργήσει τα προβλήματα και τις απειλές που αντιμετωπίζει σήμερα η Ευρώπη και ολόκληρος ο πλανήτης. Τα μη βιώσιμα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης συνεχίζουν να εντείνουν τις πιέσεις στο περιβάλλον, τροφοδοτώντας περεταίρω, διαρκώς και σταθερά τις πηγές έντασης. Συνεπώς, όσο οι πιέσεις για το περιβάλλον αυξάνονται και οι κοινωνίες αντιλαμβάνονται αυτές τις πιέσεις και τις επιπτώσεις τους στην ανθρώπινη ζωή, καθημερινότητα και εξέλιξη, τόσο θα αυξάνεται το έρισμα και θα μετασχηματίζονται σε κοινωνικές και πολιτικές πιέσεις για την εξεύρεση λύσεων και την επιδίωξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η ΕΕ έχει αναγνωρίσει ότι οι μεταβολές του περιβάλλοντος και του κλίματος εντός των συνόρων της Ένωσης προκαλούνται ολοένα και περισσότερο από εξελίξεις που

τομέας και η καταστροφή των δασών συμβάλλουν κατά 32%», Gnesotto N., Grevi G., *Le Monde en 2025*, Robert Laffont, Paris 2007

⁴Krust P., *Law and the Directing of Man's Behavioral Process*, Rechtstheorie 17, 1986, pp. 403,409, 411

⁵Κοτσίρης Λ., *Εννέα ομιλίες στην Ακαδημία Αθηνών: Σκέψεις πάνω στα σύγχρονα θέματα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2015, σ.16

⁶Ρουμελιώτης Π., *Προς έναν Πολυπολικό Κόσμο*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 2009, σ.570

συντελούνται σε παγκόσμιο επίπεδο, από παγκόσμια ζητήματα όπως η δημογραφία, τα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης, το εμπόριο και η ταχεία τεχνολογική πρόοδος. Η ΕΕ έχει αναγνωρίσει επίσης ότι η αντιμετώπιση των παγκόσμιων προκλήσεων της κλιματικής αλλαγής, της απώλειας της βιοποικιλότητας και της βιοασφάλειας, της αποψίλωσης των δασών, της μόλυνσης του αέρα και των υδάτων, της διαχείρισης των χημικών ουσιών κ.α., απαιτεί πραγματική δέσμευση και αποτελεσματική συνεργασία σε διεθνές επίπεδο⁷

Η ΕΕ, αναγνωρίζοντας τα παραπάνω δεδομένα, υποστήριξε με σθένος τη δέσμευση να «ενισχυθεί ο ρόλος του UNEP, ως ενός κορυφαίου παγκόσμιου περιβαλλοντικού θεσμού που θέτει τις βάσεις για την παγκόσμια περιβαλλοντική ατζέντα και προωθεί τη συνεκτική εφαρμογή της περιβαλλοντικής διάστασης της βιώσιμης ανάπτυξης στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών»⁸. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να θυμίσουμε ότι, το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP)⁹, καθιερώθηκε ως το κύριο όργανο του ΟΗΕ στον τομέα του περιβάλλοντος μετά τη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον, στη Στοκχόλμη το 1972. Στα χρόνια μετά την Στοκχόλμη, η ανησυχία για τη συνεχιζόμενη υποβάθμιση του περιβάλλοντος οδήγησε στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών, στο Ρίο το 1992 για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCCD), γνωστής ως «Συνάντηση Κορυφής της Γης»¹⁰. Η Σύνοδος Κορυφής, μεταξύ άλλων αποτελεσμάτων υιοθέτησε τη Διακήρυξη του Ρίο¹¹ και την Ατζέντα 21¹², ένα ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του περιβάλλοντος και την εξασφάλιση της ανάπτυξης στον

⁷Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2012) 710, ό.π

⁸ European Commission, International Issues, Rio+20: United Nations Conference on Sustainable Development. Πληροφορίες από τον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/archives/international_issues/rio20_en.htm-

Τελευταία προσπέλαση στις 2/12/2017

⁹Πληροφορίες από τον ιστότοπο: <http://www.unep.org>, τελευταία προσπέλαση 1/12/2017

¹⁰Πληροφορίες από τον ιστότοπο: <http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html>, τελευταία προσπέλαση 1/12/2017

¹¹United Nations, The United Nations Conference on Environment and Development, The Rio Declaration on Environment and Development, 1992. Διαθέσιμη στον ιστότοπο:

http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF, Τελευταία προσπέλαση στις 2/12/2017

¹²United Nations, Conference on Environment and Development, “The Rio Declaration On Environment and Development”, Rio de Janeiro 3 – 14/06/1992 Διαθέσιμη στον ιστότοπο:

<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>, Τελευταία προσπέλαση στις 2/12/2017

21ο αιώνα.¹³ Η Διάσκεψη του Ρίο + 20 για την Βιώσιμη Ανάπτυξη το 2012¹⁴ ήταν ακόμη ένα ορόσημο για την ανάπτυξη της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Στο τελικό κείμενο «*Το Μέλλον που θέλουμε*», η Διεθνής Κοινότητα επιβεβαίωσε την «*ανάγκη για την ενίσχυση της διεθνούς περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, στο πλαίσιο του θεσμικού πλαισίου για την βιώσιμη ανάπτυξη, προκειμένου να προωθήσει μια ισορροπημένη ένταξη των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων της βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς και του συντονισμού του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών*»¹⁵.

Θέμα της διπλωματικής εργασίας αποτελεί η παρουσίαση του ρόλου της ΕΕ στην Διεθνή Περιβαλλοντική Διπλωματία. Στην μελέτη τίθεται το ερώτημα, εάν η φιλοδοξία της ΕΕ για ηγετικό ρόλο στην αντιμετώπιση και επίλυση των σύγχρονων περιβαλλοντικών ζητημάτων ικανοποιείται; Διερευνάται το ζήτημα, εάν η ΕΕ διαθέτει τα εργαλεία υλοποίησης των περιβαλλοντικών πολιτικών της στις διεθνείς της σχέσεις ώστε να μπορεί να υποστηρίξει και να διαδραματίσει τον ηγετικό ρόλο που διεκδικεί στην παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση.

Κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια, η εσωτερική περιβαλλοντική πολιτική της ΕΕ και η νομοθεσία της, έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη μείωση της τοπικής ή περιφερειακής υποβάθμισης του περιβάλλοντος, της προστασίας του και της συντήρησής του για τις επόμενες γενεές. Ωστόσο, για την επίτευξη ανάπτυξης που να είναι πραγματικά βιώσιμη, η ΕΕ δεν θα πρέπει να αντιμετωπίσει μόνο τις περιβαλλοντικές επιλογές των πολιτικών της εντός των συνόρων της, αλλά και να λάβει υπόψη τις επιπτώσεις αυτών εκτός των συνόρων της. Χώρες και τομείς εξαρτώνται από άλλα μέρη της γης για τους πόρους και, συνεπώς, η βιώσιμη ανάπτυξη πρέπει να εξεταστεί σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο¹⁶. Η διεθνής εμπλοκή της Κοινότητας οριοθετείται θεσμικά στο πλαίσιο των Ιδρυτικών Συνθηκών, όπως

¹³ Για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική συνέχεια της Agenda 21 και της UNCCD στο σύνολό της, η Γενική Συνέλευση ίδρυσε το 1992, την Επιτροπή για την Βιώσιμη Ανάπτυξη ως μια λειτουργική επιτροπή του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου των Ηνωμένων Εθνών (ECOSOC). Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο αποτελεί ιδρυτικό σώμα των Ηνωμένων Εθνών, σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη (1946), το οποίο όχι μόνον συζητεί τις παγκόσμιες οικονομικές, κοινωνικές προκλήσεις, αλλά και χαράζει πολιτικές για την αντιμετώπισή τους. Γι' αυτό, το 70% των πόρων των Ηνωμένων Εθνών διατίθεται στην λειτουργία των 14 εξειδικευμένων υπηρεσιών, των εννέα επιτροπών και των πέντε περιφερειακών επιτροπών του. Πληροφορίες από τον ιστότοπο:

<https://www.un.org/ecosoc/en/home>, Τελευταία προσπέλαση στις 2/12/2017

¹⁴ European Commission, International Issues, Rio+20: United Nations Conference on Sustainable Development., ό.π.

¹⁵ United Nations, Outcome document of the United Nations Conference on Sustainable Development, "The future we want". Rio de Janeiro, 20–22/06/2012,

<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/733FutureWeWant.pdf>

Τελευταία προσπέλαση στις 2/12/2017

¹⁶Coffey C., Baldock D., *Building a Comprehensive EU Sustainable Strategy - Adding the External Dimension*, Institute for European Environmental Policy, London 2003

τροποποιήθηκαν και ισχύουν, όπου μεταξύ των στόχων περιβαλλοντικής πολιτικής της Ένωσης και προκειμένου να αντιμετωπισθούν περιβαλλοντικά προβλήματα παγκόσμιου ή περιφερειακού χαρακτήρα και αντίστοιχης εμβέλειας, προβλέπεται η προαγωγή μέτρων σε διεθνές επίπεδο, καθώς επίσης η συνεργασία της κοινότητας με τρίτες χώρες και αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς¹⁷.

Η ΕΕ θα πρέπει να συνεχίσει τις ενέργειές της για την προώθηση της διεθνούς συνεργασίας και την εξεύρεση ικανοποιητικών λύσεων στα περίπλοκα περιβαλλοντικά προβλήματα, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση και ενισχύοντας την συνεργασία με τα κράτη ή τις ομάδες κρατών που αποτελούν τους μεγαλύτερους ρυπαντές, καθώς αυτά/ες έχουν το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για την σημερινή κατάσταση του περιβάλλοντος. Επίσης έχει κριθεί απαραίτητο η παγκόσμια δράση της ΕΕ να συμπληρωθεί/ επεκταθεί ώστε να έχει ενεργό ρόλο στην συνεργασία με τις γειτονικές χώρες για την αντιμετώπιση των κοινών προκλήσεων. Η Ένωση έχει αναλάβει μεγάλο αριθμό νομικά υποχρεωτικών δεσμεύσεων στο πλαίσιο πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών καθώς και πολιτικά υποχρεωτικών περιβαλλοντικών δεσμεύσεων, μεταξύ άλλων εκείνες που συμφωνήθηκαν στη διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την αειφόρο ανάπτυξη (διάσκεψη Ρίο + 20)

Η περιβαλλοντική πολιτική, απαιτείται πλέον, να αποτελεί οριζόντια πολιτική στις εξωτερικές σχέσεις της Ένωσης, ώστε να προκύψει μια συνεκτική και συστρατευμένη προσέγγιση επίλυσης των περιβαλλοντικών ζητημάτων και να υποστηριχτεί η επιδίωξη της να διαδραματίσει έναν ηγετικό ρόλο στη διεθνή αρένα. Ωστόσο, οποιαδήποτε πολιτική προστασίας του περιβάλλοντος δεν επαρκεί. Ο νόμος δεν μπορεί από την φύση του να προβλέπει τα πάντα. Καμία νομοθεσία δεν μπορεί να ικανοποιήσει τις προϋποθέσεις της νομοθετικής ορθότητας και να είναι συγχρόνως και ορθολογική¹⁸. Η καντιανή ηθική αρκεί, ώστε να μας πείσει ότι καθήκον μας είναι να απόσχουμε από κάθε σκόπιμη ενέργεια η οποία επιφέρει την επιδείνωση ή/και την καταστροφή του φυσικού κόσμου. Εάν ο άνθρωπος καταστρέφει «εσκεμμένα» και «λελογισμένα» το φυσικό περιβάλλον ενεργεί παράλογα και με τρόπο αταίριαστο στην ανθρώπινη φύση¹⁹.

¹⁷ «Αναγνωρίζοντας τις ιδιαίτερα ανησυχητικές περιβαλλοντικές τάσεις, προκλήσεις και απειλές, τις τελευταίες δεκαετίες, η «κλασική διπλωματία» επεκτάθηκε προοδευτικά πέραν των παραδοσιακών πεδίων και μορφών. Η συγκρότηση και διαμόρφωση διεθνικών περιβαλλοντικών καθεστώτων συνιστά αποτέλεσμα μιας ενεργής περιβαλλοντικής διπλωματίας, μέσα από συγκροτημένες στοχεύσεις, διεργασίες και μορφές που διαφοροποιούνται σημαντικά στην πάροδο του χρόνου.», Τσάλτας Γρ., Πλατιάς Χ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Περιβάλλον*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2010, σελ.167-168

¹⁸ Sterns M., *The Misguided Renaissance of Social choice*, v. 103, The Yale Law Journal, 1994, pp.1219

¹⁹ Το καθήκον στην καντιανή σκέψη έχει αναγνωριστεί από το ίδιο το ηθικό πρόσωπο ελευθέρα και έλλογα, λειτουργώντας απολύτως αυτό- δεσμευτικά γι αυτό. Ο Καντ θεωρεί πως αυτό που καθιστά το άτομο ηθικό πρόσωπο είναι η αυτονομία του, η δυνατότητα του, δηλαδή, να θέτει το ίδιο τους σκοπούς του, δηλαδή, να θέτει το ίδιο τους σκοπούς του και να επιλέγει τους γνώμονες των πράξεων

Κεφάλαιο 1.

Ο ρόλος της ΕΕ στα διεθνή ζητήματα Περιβάλλοντος και Βιώσιμης Ανάπτυξης

1.1. Η ηγετική θέση της ΕΕ σε θέματα περιβάλλοντος στην παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση

1.1.1 Περιβαλλοντική ηγεσία

Οι ρίζες του μετασχηματισμού της ΕΕ με σκοπό να αποκτήσει παγκόσμια ηγετική θέση στην διεθνή περιβαλλοντική πολιτική μπορούν να εντοπιστούν στις μεγάλες αλλαγές της εσωτερικής περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ευρώπη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980.

Όταν τα περιβαλλοντικά ζητήματα εμφανίστηκαν στην διεθνή σκηνή στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ούτε η ίδια η ΕΕ ούτε τα κράτη μέλη της ήταν πάντα ηγέτες στην διεθνή περιβαλλοντική πολιτική. Οι ΗΠΑ είχαν αναλάβει ηγετικό ρόλο στο πλαίσιο της προετοιμασίας για την Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών 1972 (ΟΗΕ) για το Ανθρώπινο Περιβάλλον και υπερασπίστηκαν Συνθήκες, όπως η Σύμβαση του 1973 για το Διεθνές Εμπόριο Απειλούμενων Ειδών (CITES)²⁰. Οι ΗΠΑ απέδειξαν την ηγετική τους θέση και πάλι στα μέσα της δεκαετίας του 1980, παραμένοντας ενεργοί και κινητήρια δύναμη πίσω από το πρωτόκολλο του Μόντρεαλ του 1987 για τις ουσίες που καταστρέφουν το όζον²¹.

Εκείνη την εποχή λοιπόν, ο πρόδρομος της ΕΕ, η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), δεν ήταν ένας σημαντικός παράγοντας στην διεθνή περιβαλλοντική πολιτική. Τα κράτη-μέλη της ΕΟΚ αναπόφευκτα συμβάδιζαν με τις διεθνείς συνθήκες που δημιουργήθηκαν κατά την περίοδο αυτή. Ωστόσο, σε κάποιες περιπτώσεις όπως στη

του, Τζαβάρας Γ., *Κάντ: Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών, Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1984

²⁰ Convention on International Trade in Endangered Species (CITES), signed on 03/03/1973 and entered into force on 01/07/1975, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://www.cites.org/eng/disc/what.php> - τελευταία προσπέλαση στις 3/12/2017

²¹ UNEP, Montreal Protocol on Ozone Depleting Substances, signed on 16/09/1987 and entered into force on 01/01/1989, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://ozone.unep.org/en/treaties-and-decisions/montreal-protocol-substances-deplete-ozone-layer>, τελευταία προσπέλαση στις 3/12/2017

Σύμβαση για την διασυνοριακή ατμοσφαιρική ρύπανση του 1979²² και το πρωτόκολλο του Μόντρεαλ²³, κάποια κράτη μέλη συμμετείχαν μεν, αλλά πολύ απρόθυμα²⁴.

Κατά τις δεκαετίες 1990-2000, η ΕΕ είχε αναδειχθεί σε αδιαφιλονίκητο ηγέτη της διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής. Ο ηγετικός ρόλος της ΕΕ δεν ήταν απλώς το αποτέλεσμα της οπισθοχώρησης της μέχρι τότε ηγετικής συμπεριφοράς των ΗΠΑ ή άλλων χωρών. Βέβαια, η μετάβαση των ΗΠΑ από την παγκόσμια περιβαλλοντική ηγεσία στη δεκαετία του 1970 και του 1980 «σε ουραγό και κωλυσιεργών» στη δεκαετία του 1990 και του 2000 άνοιξε μια ευκαιρία για την ΕΕ να διεκδικήσει αυτή την ηγεσία²⁵. Ωστόσο, η υποχώρηση των ΗΠΑ, δεν υποχρέωνε εξ ορισμού την ΕΕ να αναλάβει αυτή τον ηγετικό ρόλο που έχει.

Γιατί η ΕΕ έχει αναλάβει τον ηγετικό της ρόλο στην διεθνή περιβαλλοντική πολιτική ή τουλάχιστον αποτελεί συνεχές αίτημα και φιλοδοξία της από την δεκαετία του 1990; Ποια τα κίνητρα και ποιες οι ερμηνείες που έχουν δοθεί από τους μελετητές για αυτή την στάση της ΕΕ στην παγκόσμια σκηνή; Στις αμέσως επόμενες ενότητες, θα παρακολουθήσουμε αναλυτικότερα και διαχρονικά τις πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό της ΕΕ που συνέβαλαν στην μεταρρύθμιση της περιβαλλοντικής της πολιτικής και καθόρισαν τον ρόλο της ένωσης στην διεθνή σκηνή.

1.1.2 Ιστορική εξέλιξη της θέσης της ΕΕ στα περιβαλλοντικά ζητήματα

Στη δεκαετία του 1970, μαζικά περιβαλλοντικά κινήματα είχαν αναδειχθεί σε ολόκληρη τη Δυτική Ευρώπη και οι κυβερνήσεις ανταποκρίθηκαν με τη θέσπιση νέων νόμων ελέγχου της περιβαλλοντικής ρύπανσης. Ωστόσο, οι περιβαλλοντολόγοι στην Ευρώπη δεν κατείχαν την ισχύ των ομολόγων τους των ΗΠΑ, και η εθνική περιβαλλοντική νομοθεσία που εγκρίθηκε στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ήταν γενικά λιγότερο αυστηρή από εκείνη που ίσχυε στις ΗΠΑ²⁶. Η προτεραιότητα των ΗΠΑ σε περιβαλλοντικά θέματα – και η πολιτική επιρροή των φιλικά προσκείμενων περιβαλλοντικών δυνάμεων – άλλαξαν στα τέλη της δεκαετίας του 1970 στον απόηχο των πετρελαϊκών κρίσεων. Ωστόσο, στην δεκαετία

²² Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution, signed on 17/11/1979 and entered into force on 16/03/1983, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/related-international-agreements/toxic-chemicals-and-the-environment/long-range-transboundary-air-pollution/>, τελευταία προσπέλαση στις 3/12/201)

²³ UNEP, Montreal Protocol on Ozone, ό.π.,

²⁴, Kelemen R., *Globalizing European Union environmental policy*, Journal of European Public Policy, v.17(3), pp. 1466-4429 Taylor & Francis, 2010, p.335

²⁵Sbragia A., Damro C., *The changing role of the European Union in international environmental politics*, Environment and Planning, Government and Policy, v.17(1), 1999, pp. 53–68.

²⁶Vogel D., *The hare and the tortoise revisited*, v.33, British Journal of Political Science, 2003, pp.557–80.

του 1980, μια σειρά από περιβαλλοντικές καταστροφές που πήραν μεγάλη δημοσιότητα, όπως αυτής του «δάσους του θανάτου» που προκλήθηκε από την όξινη βροχή, η πυρηνική καταστροφή στο Τσερνομπίλ το 1986 και η ανακάλυψη της «τρύπας» στο στρώμα του όζοντος στα μέσα της δεκαετίας του 1980, έφεραν τα περιβαλλοντικά θέματα σε πολιτικά περίοπτη θέση σε όλη την Ευρώπη. Τα θέματα αυτά, μαζί με τα σκάνδαλα που αφορούν τη διασυνοριακή μεταφορά τοξικών αποβλήτων στην Ευρώπη²⁷, υπογράμμισαν τις επιπτώσεις των περιβαλλοντικών ζητημάτων διασυνοριακά. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, οι έρευνες του Ευρωβαρόμετρου έδειξαν ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα αποτελούν βασικά πολιτικά προβλήματα σε όλα τα κράτη μέλη²⁸. Τις δεκαετίες που ακολουθήσαν, οι γνώσεις και η ευαισθησία γύρω από τα περιβαλλοντικά θέματα παρουσίασαν εκθετική αύξηση, τόσο στο επίπεδο της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας, των διεθνών οργανισμών και περιβαλλοντικών οργανώσεων, όσο και στο επίπεδο της κοινής γνώμης και των κινήσεων πολιτών²⁹.

Η ανησυχία του κοινού υπήρξε ένας ιδιαίτερα ισχυρός παράγοντας που κινητοποίησε τις κυβερνήσεις σε ορισμένα κράτη μέλη, οι οποίες ανταποκρίθηκαν υποστηρίζοντας νέες και αυστηρές εγχώριες προδιαγραφές, καθώς και ενισχυμένες δεσμεύσεις για την διεθνή περιβαλλοντική συνεργασία. Η ευαισθησία των εθνικών κυβερνήσεων σε αυτές τις αλλαγές της κοινής γνώμης ενισχύθηκε με την εμφάνιση των Πράσινων κομμάτων. Οι ευκαιρίες που παρέχονται από τα περισσότερα ευρωπαϊκά εκλογικά συστήματα για την ανάδειξη των μικρών κομμάτων (ιδιαίτερα στις χώρες που χρησιμοποιούν την αναλογική εκπροσώπηση), προσέφεραν στους περιβαλλοντικούς ακτιβιστές στην Ευρώπη την δυνατότητα να εμπλακούν στην εκλογική πολιτική σκηνή στην δεκαετία του 1980. Πρώτα στη Γερμανία το 1983, και αργότερα σε μια σειρά από χώρες, όπως η Σουηδία, η Γαλλία και το Βέλγιο, τα Πράσινα κόμματα καθόρισαν το προφίλ των περιβαλλοντικών θεμάτων στις εθνικές πολιτικές συζητήσεις³⁰. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990, τα Πράσινα κόμματα εκπροσωπούσαν σε 11 από τα 15 εθνικά κοινοβούλια της ΕΕ και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ΕΚ)³¹.

²⁷Kelemen, R., *The Rules of Federalism*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.

²⁸Hofrichter J., Reif, K.H., *Evolution of environmental attitudes in the European community*, Scandinavian Political Studies, v.13(2), 1990, pp. 119–146.

²⁹Ήδη το από το 1963, το Συμβούλιο της Ευρώπης ίδρυσε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Διατήρηση της Φύσης και των Φυσικών Πόρων. Το Συμβούλιο κήρυξε το 1970 έτος αφιερωμένο στην Διατήρηση. Λουλούδης Α. και Μπεόπουλος Ν., «Η Περιβαλλοντική πολιτική» στο Μαραβέγιας Ν, Τσινισιζέλης Μ. (επιμ.), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ Θεμέλιο, Αθήνα 2007, σ.616-617.

³⁰Mair P., *The green challenge and political competition*, German Politics v.10(2), 2001, pp. 99–116.

³¹Vogel D., *The hare and the tortoise revisited*, ό.π., pp.557–80.

Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1990 τα πράσινα κόμματα μετακινούνται όλο και περισσότερο από το περιθώριο στο κέντρο της κοιμματικής σκηνής και πολλές φορές προσχωρούν σε εθνικές κυβερνήσεις συνασπισμού (επί παραδείγματι με τους σοσιαλδημοκράτες στη Γερμανία). Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ΕΚ) αποκτούν ισχυρό κίνητρο να καταστήσουν την ΕΕ ικανή να λαμβάνει ισχυρό ρόλο στην περιβαλλοντική πολιτική (υιοθετώντας αυστηρά πρότυπα).

Οι Εθνικοί περιβαλλοντικοί κανονισμοί που είχαν εγκρίθηκαν την δεκαετία του 1990 ως αποτέλεσμα των πιέσεων του ευαισθητοποιημένου κοινού και των πράσινων κομμάτων, απειλούσαν να δημιουργήσουν μη δασμολογικούς φραγμούς³² που θα εμπόδιζαν το εμπόριο και θα υπονομεύαν την πρόοδο που είχε κάνει η ΕΕ προς την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς. Η ΕΕ προσπάθησε να προστατεύσει την ενιαία αγορά με την εναρμόνιση των περιβαλλοντικών προτύπων σε υψηλά επίπεδα προστασίας σε απάντηση όσων (και μεταξύ των οποίων οι αριστερές παρατάξεις) υποστήριζαν ότι η ΕΕ εξυπηρετεί τα συμφέροντα των πολυεθνικών με τις πολιτικές προσέλευσης εθνικών περιβαλλοντικών περιορισμών ως δασμολογικών φραγμών. Η προσέγγιση αυτή άρεσε στην Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, επειδή είδαν ότι υπερασπιζόμενοι μια ισχυρή περιβαλλοντική πολιτική, θα μπορούσαν να αυξήσουν την δημοτικότητα τους και την νομιμότητα της ΕΕ στα μάτια των ευρωπαίων πολιτών, αποδεικνύοντας έτσι ότι η ΕΕ δεν εξυπηρετεί μόνο τα συμφέροντα των επιχειρήσεων, αλλά υπηρετεί και το δημόσιο συμφέρον. Ειδικότερα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, του οποίου η εξουσία λήψης αποφάσεων επεκτάθηκε σημαντικά στα τέλη της δεκαετίας του 1990, ενισχύθηκε και έγινε υπέρμαχος της προστασίας του περιβάλλοντος³³. Η Επιτροπή και το Κοινοβούλιο βρήκαν ένθερμους υποστηρικτές ανάμεσα στα πιο οικολογικά ευαισθητοποιημένα κράτη μέλη (Ολλανδία, Δανία και, πάνω απ' όλα, Γερμανία), που είδαν την ΕΕ ως ένα φόρουμ μέσω του οποίου θα μπορούσαν να εξάγουν τα αυστηρά πρότυπα τους έναντι όσων κρατών μελών καθυστέρησαν^{34 35}.

Η Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου από το 1991 και μετά και η αναθεώρηση των συνθηκών που έγινε στο Μάαστριχτ μετέτρεψε τον κανόνα λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά μέτρα από την ομοφωνία στην ειδική πλειοψηφία, βοηθώντας τα κράτη με ισχυρά πράσινα κόμματα να ξεπεράσουν καθυστερήσεις και προσκόμματα που δημιουργούσε η αντιπολίτευση³⁶. Το μπλοκ των κρατών υπέρ του περιβάλλοντος

³² Εργαλεία προστατευτισμού: Ρουμελίωτης Π., ό.π., σ.239

³³ Pollack M., *Representing diffuse interests in EC policy-making*, *Journal of European Public Policy*, v.4(4), 1997, pp 572–90.

³⁴ Kelemen R., *The Rules of Federalism*, Harvard University Press, Cambridge 2004

³⁵ Vogel D., ό.π., pp.557–80

³⁶ Kelemen, R., ό.π., 2004.

ισχυροποιήθηκε ακόμα πιο πολύ, το 1995, μετά την προσχώρηση της Σουηδίας, της Αυστρίας και της Φινλανδίας. Και τέλος, το γεγονός ότι οι υπουργοί περιβάλλοντος που αντιπροσώπευαν τα κράτη τους στο Συμβούλιο των Υπουργών της ΕΕ διαβουλευόνταν μεταξύ τους - παραμένοντας σε απομόνωση από την κριτική των υπουργών οικονομίας και βιομηχανίας – γεγονός που τους ενθάρρυνε να συμφωνήσουν σε πιο φιλόδοξες πολιτικές ³⁷.

1.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις - Ερμηνείας του αιτήματος της ΕΕ για παγκόσμια περιβαλλοντική ηγεσία

Από την δεκαετία του 1990, παρακολουθήσαμε παραπάνω, την σταδιακή ανάληψη δράσης των κρατών μελών και της ΕΕ, για την αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων, δράση που αποτέλεσε την βάση και την προϋπόθεση να μπορεί η ΕΕ να διεκδικεί ενεργό ρόλο. Πως όμως ερμηνεύεται η φιλοδοξία της ΕΕ να αναλάβει ηγετικό ρόλο στην διεθνή σκηνή σε θέματα σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος τόσο στα πλαίσια της περιβαλλοντικής της πολιτικής (εσωτερικής, εξωτερικής) όσο και ως συνιστώσας της παγκόσμιας αναπτυξιακής συνεργασίας; Πέρα από το ηθικό χρέος της προστασίας του περιβάλλοντος έναντι των πολιτών της και την διατήρηση του για τις επόμενες γενεές η ΕΕ έχει ένα ακόμα καθήκον να «προωθεί πολυμερείς λύσεις σε κοινά προβλήματα, ιδίως στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών»³⁸. Με δεδομένο ότι ορισμένα περιβαλλοντικά ζητήματα, όπως η κλιματική αλλαγή, είναι εγγενώς παγκόσμια, και η αντιμετώπισή τους απαιτεί διεθνή συνεργασία, οποιοδήποτε κράτος που δεσμεύεται για την επίλυση αυτών των θεμάτων θα είναι διατεθειμένο να στηρίξει συνεργατικές και διεθνείς προσπάθειες που αποσκοπούν στην αντιμετώπισή τους. Ωστόσο, δεν μπορούμε να εξηγήσουμε την ένταση και την έκταση της παγκόσμιας περιβαλλοντικής ηγεσίας της ΕΕ με αποκλειστικά λειτουργικές ερμηνείες. Τα παγκόσμια προβλήματα μπορεί να απαιτούν συνεργατικές λύσεις, αλλά αυτό δεν μας ερμηνεύει γιατί η ΕΕ διεκδίκησε ηγετική θέση σε κάθε μεγάλη διεθνή περιβαλλοντική συμφωνία από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και μετά.

Οι λειτουργικές παράμετροι από μόνες τους δεν επαρκούν να εξηγήσουν, για παράδειγμα,

- τις προσπάθειες της ΕΕ για το «πρασίνισμα» των κανόνων του διεθνούς εμπορίου και/ή

³⁷Sbragia A., *Environmental policy*, in Wallace H., Wallace W., *Policymaking in the European Union*, Oxford University Press, Oxford 2000

³⁸Άρθρο 21(1), ΣΕΕ 1992

- την εξάπλωση μερικών από τις ρυθμιστικές πρακτικές της εκτός των συνόρων της-όπως της «αρχής της προφύλαξης».

Πέρα από τις καθαρά λειτουργικές εξηγήσεις, από την σχετική βιβλιογραφία στην πολιτική επιστήμη και την κοινωνιολογία υπάρχουν ερμηνείες που εξηγούν από πού πηγάζει η βούληση για την κρατική στήριξη των Πολυμερών Περιβαλλοντικών Συνθηκών (ΠΠΣ), ως μέσων διαχείρισης παγκόσμιων ή περιφερειακών περιβαλλοντικών ζητημάτων. Παρακάτω παρουσιάζονται κάποιες ερμηνείες από αυτές που ενδεικτικά θα μπορούσαν να απαντήσουν στο σχετικό ερώτημα.

1.2.1 Οικονομική ανάπτυξη και οι μετα-υλιστικές αξίες

Υποστηρίζεται από κάποιους μελετητές, ότι η αύξηση του πλούτου ενθαρρύνει την διάδοση των μετα-υλιστικών αξιών. Οι αξίες αυτές με την σειρά τους προκαλούν μεγαλύτερη υποστήριξη του κοινού στην προστασία του περιβάλλοντος. Δεδομένου ότι αυτή η υποστήριξη διοχετεύεται μέσω της πολιτικής διαδικασίας, αυτό μεταφράζεται σε μια μεγαλύτερη τάση των κρατών να υπογράψουν και να επικυρώσουν τις διεθνείς περιβαλλοντικές συνθήκες. Ένας μεγάλος αριθμός μελετών αποδεικνύουν θετικές συσχετίσεις μεταξύ πλούτου και μετα-υλιστικών αξιών και την επικύρωση των ΜΕΑ^{39 40 41}. Ωστόσο, τα επιχειρήματα που βασίζονται σε αυτούς τους παράγοντες έχουν σχεδιαστεί για να προβλέψουν την τάση ενός κράτους να υπογράψει μια περιβαλλοντική συνθήκη, αλλά δεν εξηγούν την προθυμία τους να διαδραματίσουν ηγετικό ρόλο. Αν κάποιος βασιστεί σε αυτές τις εξηγήσεις, για να εξηγήσει την ηγεσία, θα ισχυριζόταν ότι οι ΗΠΑ θα έπρεπε να παραμείνουν ο ηγέτης σε περιβαλλοντικά θέματα και στη δεκαετία του 1990. Για παράδειγμα εκείνη την εποχή, οι ΗΠΑ είχαν το προβάδισμα στους δύο αυτούς τομείς σε σχέση με την ΕΕ⁴²

⁴³.

³⁹Recchia S., *International environmental treaty engagement in 19 democracies*, Policy Studies Journal, v.30(4), 2002, pp. 470–94.

⁴⁰Roberts J., Parks B., Vasquez A., *Who ratifies environmental treaties and why?*, Global Environmental Politics, v.4(3), 2004, pp. 22–64.

⁴¹Scruggs L., *Sustaining Abundance*, Cambridge University Press, New York 2003

⁴²Ο.π.,

⁴³, Kelemen R., Vogel D., *Trading places: the role of the United States and the European Union in international environmental politics*, Comparative Political Studies, v.43(4), 2010, pp 427–56.

1.2.2. Κονστρουκτιβιστική παράδοση

Οι μελετητές που εργάζονται στην κοινωνική κονστρουκτιβιστική παράδοση έχουν υποστηρίξει ότι η στήριξη από ένα κράτος των διεθνών περιβαλλοντικών συνθηκών δεν καθορίζεται από τα εγχώρια συμφέροντα, αλλά μάλλον είναι «κατασκευασμένη» από ένα «παγκόσμιο περιβαλλοντικό καθεστώς»⁴⁴ που ενημερώνει και δομεί τις εθνικές προτιμήσεις. Τα κράτη εσωτερικεύουν μια μορφή πίεσης από ομότιμους εταίρους, και επιδιώκουν να «θεσπίσουν» συμπεριφορές που αναμένονται από τα σύγχρονα κράτη, συμπεριλαμβανομένης της επικύρωσης των περιβαλλοντικών συνθηκών⁴⁵. Αυτοί οι μελετητές υποστηρίζουν ότι τα κράτη, που οι κατασκευασμένες περιβαλλοντικές αξίες εισχωρούν πιο βαθιά στην συνείδηση της κοινωνίας τείνουν να επικυρώσουν περισσότερες περιβαλλοντικές συνθήκες⁴⁶. Όποια και αν είναι τα πλεονεκτήματα αυτής της προοπτικής, δεν μπορεί από μόνη της να εξηγήσει τον ηγετικό ρόλο της ΕΕ, επειδή μια σειρά από άλλες προηγμένες βιομηχανικές δημοκρατίες, όπως η Ιαπωνία, οι ΗΠΑ, η Αυστραλία και ο Καναδάς είναι ενσωματωμένες στην παγκόσμια κοινωνία σε παρόμοιο βαθμό με την ΕΕ, αλλά καμία από αυτές δεν υποστήριξε το ρόλο του παγκόσμιου περιβαλλοντικού ηγέτη στο ίδιο επίπεδο με την ΕΕ ⁴⁷.

1.2.3 Συνδυασμός επιπτώσεων εγχώριας πολιτικής και του Διεθνούς Κανονιστικού Ανταγωνισμού.

Άλλοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η ηγετική θέση της ΕΕ στη διεθνή περιβαλλοντική πολιτική εξηγείται καλύτερα από το μοντέλο της «κανονιστικής πολιτικής»⁴⁸ (regulatory politics)⁴⁹ το οποίο συνδυάζει τα αποτελέσματα των εξελίξεων της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς ρυθμιστικού ανταγωνισμού⁵⁰.

⁴⁴ Meyer J., Frank D., Hironaka A., Schofer E., Tuma N., *The structuring of a world environmental regime, 1870–1990*, International Organization, v.51(4), 1997, pp. 623–51.

⁴⁵ Frank D., *The social bases of environmental treaty ratification, 1900–1990*, Sociological Inquiry, v.69, 1999, pp.523–50.

⁴⁶ Ο.π.

⁴⁷ Kelemen R., ό.π., pp.337,338

⁴⁸ Kelemen R., Vogel D., ό.π., pp 427–56.

⁴⁹ Falkner R., *The political economy of 'normative power' Europe: EU environmental leadership in international biotechnology regulation*, Journal of European Public Policy, v.14(4), 2007, pp.507–26

⁵⁰ Kelemen, R., ό.π., p.335–349

Οι εγχώριες πολιτικές δυνάμεις, δηλαδή οι πολιτικές δυνάμεις στην Ευρώπη τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και στο επίπεδο της ΕΕ - είχαν οδηγήσει τα κράτη μέλη της και την ίδια η ΕΕ να δεσμευτεί για αυστηρές περιβαλλοντικές πολιτικές⁵¹.

Υποστηρίζεται δηλαδή ότι η ύπαρξη αυτών των αυστηρών και παγιωμένων εγχώριων προτύπων, καθιστά πιο πιθανό ότι

- οι εγχώριοι παραγωγοί θα στηρίζουν τις διεθνείς συνθήκες που επιβάλλουν παρόμοια πρότυπα για τους ξένους ανταγωνιστές.
- η βιομηχανία, λόγω της επίδρασης των περιβαλλοντικών συμφερόντων, θα αναγκαστεί να αναλάβει το κόστος των αυστηρών περιβαλλοντικών κανονισμών, και τότε θα υποστηρίξει (ή τουλάχιστον δεν θα εναντιωθεί) τις προσπάθειες για τη διάδοση των προτύπων αυτών σε άλλες χώρες)^{52 53 54}.

Οι ευρωπαϊοί παραγωγοί, οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις και κυβερνήσεις των κρατών μελών, κατά την δεκαετία του 1990, αντιμέτωποι με αυστηρά περιβαλλοντικά πρότυπα εντός της ΕΕ, είχαν ισχυρά κίνητρα για να δουν τα πρότυπα της ΕΕ να εξαπλώνονται διεθνώς, έτσι ώστε οι ξένοι ανταγωνιστές να πρέπει να πληρούν παρόμοια ρυθμιστικά βάρη.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι παράλληλα, το εξωτερικό παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον της ΕΕ την δεκαετία του 1990, δημιουργούσε, ή τουλάχιστον έτσι γινόταν αντιληπτό, δύο κύριες απειλές για την περιβαλλοντική πολιτική στην Ευρώπη.

- Η πρώτη απειλή προερχόταν από την απελευθέρωση του εμπορίου. Υποστηρίχθηκε, ότι θα ασκούσε πιέσεις στα κράτη μέλη της ΕΕ για μείωση των προτύπων τους προς τον ελάχιστο κοινό παρονομαστή, προκειμένου να διατηρηθεί η ανταγωνιστικότητα.
- Η δεύτερη αντιληπτή απειλή προερχόταν από τους διεθνείς οργανισμούς οι οποίοι προωθούσαν την οικονομική φιλελευθεροποίηση, προπάντων ο ΠΟΕ. Υποστηριζόταν σε αυτή την περίπτωση ότι τα κράτη-μέλη της ΕΕ που θα αντιστέκονταν στον αγώνα των προς τα κάτω πιέσεων και θα διατηρούσαν τα αυστηρά περιβαλλοντικά πρότυπα, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι θέτουν μη δασμολογικούς φραγμούς στο εμπόριο.

⁵¹«Όσο ισχυρότερη είναι η εγχώρια πολιτική επιρροή των οικολόγων, τόσο πιο πιθανό είναι να θεσπιστούν αυστηρές εγχώριες προδιαγραφές και τόσο ισχυρότερη είναι η πολιτική δέσμευση για τη διατήρηση των προτύπων αυτών ενώπιον των πιέσεων της παγκοσμιοποίησης.», Kelemen R., ό.π.,

⁵²De Sombre E, *Domestic Sources of International Environmental Policy*, MIT Press, Cambridge 2000

⁵³Vogler J., Stephan H., *The European Union in global environmental governance*, v. 7, International Environmental Agreements, 2007, pp.389–413.

⁵⁴Young A., *Political transfer and “trading UP”?*, v. 55(4), *World Politics*, 2003, pp.457–84.

Είτε αυτές οι απειλές ήταν πραγματικές είτε φανταστικές, προκάλεσαν μια αντίδραση από τους ευρωπαίους διαμορφωτές πολιτικής. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής δεν αντιμετώπιζαν αυτές τις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης, ως αμείλικτες δυνάμεις που θα καθόριζαν τις πολιτικές τους. Αντίθετα, προσπάθησαν να διαχειριστούν την παγκοσμιοποίηση με τη διάδοση των περιβαλλοντικών προτύπων της ΕΕ σε όλο τον κόσμο, μέσω της στήριξης των ΠΠΣ και μέσω κανονιστικών ρυθμίσεων και των δυνάμεων της αγοράς⁵⁵.

Σε αυτό το πολιτικό πλαίσιο

- Η δέσμευση της ΕΕ για υψηλές προδιαγραφές περιβαλλοντικής προστασίας και η έκθεση των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων στον διεθνή ανταγωνισμό, ήταν προς το ανταγωνιστικό συμφέρον της ΕΕ να στηρίξει τις διεθνείς συμφωνίες που θα πίεζαν άλλες χώρες να υιοθετήσουν παρόμοια δαπανηρούς κανονισμούς.
- Η συμμετοχή της ΕΕ και η επικύρωση των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών μπορούσε να νομιμοποιήσει τους υφιστάμενους κανόνες της ΕΕ και έτσι να προστατεύσει την ΕΕ από νομικές προκλήσεις έναντι των οργάνων του παγκόσμιου εμπορίου.
- Η ικανότητα της ΕΕ να δράσει με συνεκτικό τρόπο για να διαδώσει τα πρότυπά της διεθνώς συνεχώς αυξανόταν. Αυτή η ικανότητα αναπτύχθηκε σταδιακά, μέσω της επέκτασης των περιβαλλοντικών αρμοδιοτήτων της ΕΕ και του ρόλου της στις εξωτερικές πολιτικές και μέσα από την αυξανόμενη αναγνώριση που της παρεχόταν σε διεθνή φόρα ^{56 57 58}. Οι εξελίξεις αυτές κατέληξαν στην πορεία στην Διάσκεψη του 1992 των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο, όπου επιτράπη στην ΕΕ να ενταχθεί ως ισότιμος συνομιλητής και στον Πρόεδρο της Επιτροπής Jacques Delors δόθηκε θέση ισοδύναμη με αρχηγού κράτους ^{59 60}.

Έτσι, αντί να επιτρέψει στις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης να υπαγορεύσουν τους όρους της περιβαλλοντικής πολιτικής της, η ΕΕ έχει αναπτύξει στρατηγικές που έχουν σχεδιαστεί για να διαδώσει τα δικά της πρότυπα σε άλλες δικαιοδοσίες (με πολλαπλά οφέλη: συμμετοχή και επικύρωση διεθνών πολυμερών συμφωνιών, νομιμοποίηση υφιστάμενων κανόνων και

⁵⁵Kelemen R., *ό.π.*, pp.335-349

⁵⁶ Jupille J., Caporaso J., *States, agency, and rules: the European Union in global environmental politics*, in C. Rhodes (ed.), *The European Union in the World Community*, Lynne Rienner, Boulder 1998

⁵⁷Sbragia A., Hildebrand P., *The European Union and compliance*, in Weiss E., Jacobson H. (eds), *Engaging Countries*, MIT Press, Cambridge 2000

⁵⁸ Vogler J., Stephan H., *ό.π.*, pp.389–413.

⁵⁹Sbragia A., Damro C., *ό.π.*, pp. 53–68

⁶⁰ Όπ., Vogler, 2007

συνεκτική εκπροσώπησης). Σύμφωνα με τους μελετητές που υποστηρίζουν το μοντέλο της «κανονιστικής πολιτικής», με αυτό το σκεπτικό εξηγείται τόσο η γενική στροφή προς μια ηγετική θέση από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 όσο και οι ειδικές θέσεις της ΕΕ σε μια σειρά από σημαντικά διεθνή περιβαλλοντικά θέματα.

1.2.4 Οι Εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ

Άλλοι μελετητές επιχειρηματολογούν ότι, η ΕΕ υποστήριξε την ηγεσία σε θέματα παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης σε μια προσπάθεια να χαράξει μια ταυτότητα και ένα προφίλ για τον εαυτό της ως «κανονιστική» ή «πολιτική» δύναμη στην παγκόσμια σκηνή. Από τη δεκαετία του 1970, οι μελετητές έχουν υποστηρίξει ότι υπό το φως της περιορισμένης στρατιωτικής ισχύος της ΕΕ και των δυσεπίλυτων διαιρέσεων μεταξύ των κρατών μελών σε θέματα ασφάλειας, η ΕΕ έχει επικεντρωθεί στην διεκδίκηση για τον εαυτό της να θεωρείται ως μια:

- «πολιτική δύναμη» σε τομείς όπως το εμπόριο και τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπου είχε την δικαιοδοσία να ενεργεί^{61 62 63}.
- «κανονιστική δύναμη» στη διεθνή σκηνή, καθώς ενεργεί με τέτοιο τρόπο; έτσι ώστε να διαδώσει μια σειρά προτύπων σε όλο τον κόσμο, όπως η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η βιώσιμη ανάπτυξη⁶⁴.
- πολιτική ή κανονιστική δύναμη στην παγκόσμια σκηνή, με την προώθηση πολυμερών μέτρων που αποσκοπούν στην διασφάλιση μιας σειράς κανόνων - συμπεριλαμβανομένων των περιβαλλοντικών κανόνων^{65 66 67}.
- «ισχυρή δύναμη» στην παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση⁶⁸.

Οι παραπάνω διεκδικήσεις ικανοποιήθηκαν, μεταξύ του 1970 και του 1990, με μια σειρά από τροποποιήσεις των Συνθηκών, με τις οδηγίες και με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού

⁶¹ Duchene F., *Europe in world peace*, in Mayne R.(ed.), *Europe Tomorrow*, Fontana/Collins, London 1972

⁶² Hettne B., Soderbaum F., *Civilian power or soft imperialism?*, *European Foreign Affairs Review*, v.10, 2005, pp. 535–52.

⁶³ Zielonka, J., *Explaining Euro-paralysis*, Macmillan, Basingstoke 1998

⁶⁴ Manners I., *Normative power Europe: a contradiction in terms?* *Journal of Common Market Studies*, v.40(2), 2002, pp 235–58.

⁶⁵ Farrell M., *From EU model to external policy?* in Meunier S., McNamara K. (eds), *Making History: The State of the European Union*, Oxford University Press, Oxford 2007

⁶⁶ Hettne B., Soderbaum F., *ό.π.*, pp. 535–52.

⁶⁷ Vogler J., Stephan H., *ό.π.*, pp.389–413.

⁶⁸ Scheipers S., Sicurelli D., *Normative power Europe*, *Journal of Common Market Studies*, v.45(2), 2007, pp. 435–57.

Δικαστηρίου που έδωσαν στην ΕΕ την εξουσία να ενεργεί εξ ονόματος των κρατών μελών της στις διεθνείς διαπραγματεύσεις για το περιβάλλον, και κατά συνέπειας έδωσαν στην ΕΕ την δυνατότητα να διαδραματίσει παγκόσμιο ηγετικό ρόλο. Η ΕΕ χρησιμοποίησε άμεσα την εξουσία αυτή για να χαράξει ηγετικό ρόλο στη Σύνοδο Κορυφής του Ρίο το 1992, και από τότε πρωταγωνιστεί με συνέπεια στα ΠΠΣ⁶⁹.

Ο πρόεδρος της Επιτροπής Ρομάνο Πρόντι⁷⁰ (1999-2004) συνοψίζοντας αυτές τις φιλοδοξίες, το 2000 εξηγεί ότι η ΕΕ, «*Θα πρέπει να στοχεύει να γίνει μια παγκόσμια πολιτική δύναμη στην υπηρεσία της βιώσιμης παγκόσμιας ανάπτυξης*»⁷¹.

Ο πρόεδρος της Επιτροπής Γιούνκερ⁷² το 2014 επιβεβαιώνει τον Πρόεδρο Πρόντι θέτοντας εκ νέου το όραμα και την φιλοδοξία της Ένωσης να αποτελεί ένα ισχυρό διεθνή παράγοντα, με την χρήση και ενδυνάμωση των εξωτερικών της εργαλείων δράσης ώστε

- να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις παγκόσμιες προκλήσεις, συμπεριλαμβανομένων των κρίσεων στις γειτονικές της χώρες,
- να προάγει τις αρχές της βιώσιμης Ανάπτυξης
- να αποφεύγει τον προστατευτισμό και να τηρεί τα εμπορικά πρότυπα της ΕΕ, και
- να συμβάλλει στην παγκόσμια ειρήνη και ευημερία.

Η περιβαλλοντική πολιτική με την εξωτερική της διάσταση και η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελούν παράγοντες που καθορίζουν, επηρεάζουν και βοηθούν στην υλοποίηση όλων των τομεακών πολιτικών (λ.χ. εξωτερική πολιτική, πολιτική γειτονίας, Διεθνή Συνεργασία και Ανάπτυξη, εμπορική πολιτική και πολιτική διεύρυνσης) και ταυτόχρονα ενσωματώνονται σε αυτές.

1.3 Ο ηγετικός ρόλος της ΕΕ στη διεθνή περιβαλλοντική διπλωματία

Η ΕΕ επιμένει σταθερά να θέτει τον εαυτό της στην θέση του περιβαλλοντικού ηγέτη και έχει προωθήσει μια σειρά από περιβαλλοντικά πρότυπά της σε άλλες χώρες, δημιουργώντας έτσι μια δεξαμενή αξιοπιστίας σε αυτόν τον τομέα της πολιτικής. Παράλληλα

⁶⁹ Vogler J., Stephan H., ό.π., pp.394-6

⁷⁰ Prondi R., 2000-2005: Shaping the new Europe, Speech /00/41 to the European Parliament, Strasbourg, 15/02/2000

⁷¹ Juncker J.C., “A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change”, Opening Statement in the European Parliament plenary session ahead of the vote on the College Plenary Session. Strasbourg 15/07/2014, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/juncker-political-guidelines-speech_en.pdf, τελευταία προσπέλαση 17/12/2017

⁷² Juncker J.C., ό.π.

με αυτόν τον τρόπο υπερασπίζεται μια σειρά νέων μέτρων έναντι των κατηγοριών ότι αυτά αποτελούν καλυμμένα μέτρα προστατευτισμού.

Ακολουθούν δυο περιπτώσεις στις οποίες με τις στρατηγικές που ανέπτυξε η ΕΕ ηγήθηκε των περιβαλλοντικών εξελίξεων κατά την δεκαετία του 1990, προσφέροντας της την δύναμη και το κύρος να διεκδικεί τον ηγετικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις πολλών εκ των περιβαλλοντικών θεμάτων. Μέσα από τα παραδείγματα αυτά παρακολουθούμε πώς οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις επηρεάζουν και καθορίζουν τις στρατηγικές της ένωσης και καθοδηγούν την εξωτερική δράση της.

1.3.1 Διάδοση των περιβαλλοντικών προτύπων σε άλλες δικαιοδοσίες - Η

περίπτωση των Γενετικά Τροποποιημένων Οργανισμών

Στη δεκαετία του 1990, θέτοντας ως προτεραιότητα την υγεία, την ασφάλεια των καταναλωτών και τις περιβαλλοντικές ανησυχίες στην Ευρώπη, η ΕΕ δημιούργησε το πιο αυστηρό ρυθμιστικό καθεστώς για την έγκριση και την σήμανση των Γενετικά Τροποποιημένων Οργανισμών(ΓΤΟ) στον κόσμο^{73 74 75}. Η ΕΕ ενέκρινε την πρώτη κοινή νομοθεσία της σχετικά με τους ΓΤΟ το 1990⁷⁶. Παρά το γεγονός ότι η κοινή γνώμη σχετικά με τους ΓΤΟ και οι πρώτες αντιδράσεις της πολιτικής ηγεσίας διέφεραν σημαντικά μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, τα κράτη που ήταν εχθρικά προς τους ΓΤΟ ήταν σε θέση να κυριαρχήσουν σε επίπεδο ΕΕ και να αναγκάσουν σε ένα *de facto* μορατόριουμ για τα νέα GMO προϊόντα στην Ευρώπη από το 1998. Η ΕΕ εισήγαγε νέους κοινούς κανόνες που διέπουν

⁷³Shaffer G., *Reconciling trade and regulatory goals*, v.9, Columbia Journal of European Law, 2002, p.29.

⁷⁴Bernauer T., *Genes, Trade and Regulation*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2003

⁷⁵ Pollack M., Shaffer G., *Biotechnology policy*, in Wallace H., Wallace W., Pollack M.(eds), *Policy-making in the European Union*, Oxford University Press, Oxford 2005

⁷⁶Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Οδηγία 90/220/ΕΟΚ, για την σκόπιμη ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον, 23/04/1990, Διαθέσιμη στον ιστότοπο:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:31990L0220>, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

την πειραματική διάθεση, την εμπορία, την σήμανση και την ιχνηλασιμότητα των ΓΤΟ μεταξύ του 2001 και του 2003^{77 78 79}.

Η προσέγγιση της ΕΕ για τη ρύθμιση των ΓΤΟ καθοδηγείται από «αρχή της προφύλαξης». Η Αρχή της προφύλαξης βασίζεται στην παραδοχή ότι οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής θα πρέπει να δράσουν για να περιορίσουν τα προϊόντα που εγκυμονούν κινδύνους, ακόμη και όταν υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα που καθιστά αδύνατη την εκτίμηση του κινδύνου. Από την αρχή, το ρυθμιστικό καθεστώς της ΕΕ για τους ΓΤΟ βρέθηκε αντιμέτωπο με τις πιέσεις της παγκοσμιοποίησης, με τη μορφή των πιθανών νομικών επιθέσεων από τον ΠΟΕ. Οι ΗΠΑ, κράτησαν μια πολύ πιο χαλαρή προσέγγιση στη ρύθμιση των ΓΤΟ καθώς έχουν μεγάλους παραγωγούς και εξαγωγής των ΓΤΟ, οι οποίοι είδαν τους κανονισμούς της ΕΕ για τους ΓΤΟ ως αδικαιολόγητο φραγμό στο εμπόριο^{80 81 82}.

Το 1998, όταν η ΕΕ έθεσε αυστηρότερους περιορισμούς σχετικά με τους ΓΤΟ, οι ΗΠΑ απείλησαν να αναλάβουν νομική δράση στο πλαίσιο του ΠΟΕ. Όμως η έντονη λαϊκή αντίδραση κατά των «Φρανκενστάιν τροφίμων» σε πολλά κράτη μέλη, απέκλεισε κάθε δυνατότητα επίλυσης της διαφοράς. Το άνοιγμα της ευρωπαϊκής αγοράς σε ΓΤΟ έγινε μια πολιτική μη λειτουργική - αν και θα ήταν η προτιμώμενη λύση για πολλούς στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁸³. Η ΕΕ αντέδρασε με το να «διεθνοποιήσει» την θέση της για την ρύθμιση των ΓΤΟ μέσω ενός πρωτοκόλλου στη σύμβαση για τη βιοποικιλότητα του 1992. Η ΕΕ δημιούργησε το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης για τη βιοασφάλεια το 2000⁸⁴. Το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης εγκρίθηκε βάσει της αρχής της προφύλαξης, η οποία αποτέλεσε αιτιολογία για εμπορικούς περιορισμούς σε γενετικά τροποποιημένους σπόρους και καλλιέργειες: και πέτυχε να

⁷⁷ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Οδηγία 2001/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, για τη σκόπιμη ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον και την κατάργηση της οδηγίας 90/220/ΕΟΚ του Συμβουλίου, 12/03/2001, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/ALL/?uri=CELEX%3A32001L0018>, τελευταία ενημέρωση στις 17/12/2017

⁷⁸ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, Κανονισμός 1830/2003/ΕΚ σχετικά με την ιχνηλασιμότητα και την επισήμανση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών και την ιχνηλασιμότητα τροφίμων και ζωοτροφών που παράγονται από γενετικώς τροποποιημένους οργανισμούς, και για την τροποποίηση της οδηγίας 2001/18/ΕΚ, 22/09/2003, Διαθέσιμο στο ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R1830&from=EL>, τελευταία ενημέρωση 11/11/2017

⁷⁹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, Κανονισμός 1829/2003/ΕΚ για τα γενετικώς τροποποιημένα τρόφιμα και ζωοτροφές (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ), 22/09/2003, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R1829&from=en>, τελευταία ενημέρωση 11/11/2017

⁸⁰ Bernauer T., *ό.π.*

⁸¹ Vogel D., *ό.π.*, pp.557–80.

⁸² Young A., *ό.π.*, pp.457–84

⁸³ *Ο.π.*

⁸⁴ Depledge J., *The Cartagena Protocol on biosafety, Environmental Politics*, v.9(2), pp. 156–62, 2000

καταστήσει ευκολότερο για τις χώρες να μπλοκάρουν τις εισαγωγές ΓΤΟ. Λόγω των μακροχρόνιων κανονιστικών περιορισμών εντός της ΕΕ και της αντίστασης των καταναλωτών για τα γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα, πολύ λίγες ευρωπαϊκές εταιρείες παρήγαγαν τέτοιους γενετικά τροποποιημένους σπόρους ή τρόφιμα και λίγοι αγρότες συμμετείχαν στην παραγωγή τέτοιων προϊόντων. Ως εκ τούτου, τα εν λόγω ευρωπαϊκά εμπορικά συμφέροντα είχαν λίγα να χάσουν από μια συνθήκη, όπως το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης που θα περιόριζε το εμπόριο των ΓΤΟ⁸⁵.

Με τη θεσμοθέτηση του δικού της προτύπου σε διεθνές επίπεδο, η ΕΕ ενίσχυσε σημαντικά τη νομιμοποίηση της αρχής της προφύλαξης και αύξησε την πιθανότητα οι κανόνες της ΕΕ να αντέξουν σε έλεγχο από τον ΠΟΕ. Η αρχή της προφύλαξης αν και εφαρμοζόμενη σε τοπικό επίπεδο (επίπεδο κράτους), δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί ως αυθαίρετος ή αδικαιολόγητος φραγμός στο εμπόριο τη στιγμή που κατοχυρώνεται από μια διεθνή συνθήκη που υπογράφεται από δεκάδες κράτη. Σε τελική ανάλυση η ΕΕ κατάφερε, στην καλύτερη περίπτωση μερική επιτυχία,⁸⁶ καθώς το 2003, οι ΗΠΑ, μαζί με τον Καναδά και την Αργεντινή, άσκησαν προσφυγή στον ΠΟΕ κατηγορώντας την ΕΕ ότι το *de facto* μορατόριουμ της σχετικά με τους ΓΤΟ μεταξύ 1999 και 2003, παραβίασε τους κανόνες του παγκόσμιου εμπορίου». Το 2004, η ΕΕ ήρε το μορατόριουμ, για να θέσει σε εφαρμογή ένα νέο σύστημα για την αξιολόγηση και την έγκριση των προϊόντων ΓΤΟ, και άρχισε να εγκρίνει επιλεκτικά-και υπό προϋποθέσεις κάποια γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα (κυρίως σιτηρά για τη διατροφή των ζώων). Ο ΠΟΕ εξέδωσε τελικά μια απόφαση τον Φεβρουάριο του 2006, δηλώνοντας ότι το μορατόριουμ της ΕΕ μεταξύ του 1999 και του 2003 ήταν παράνομο. Η ΕΕ αποδέχθηκε την απόφαση, αλλά τόνισε ότι η απόφαση δεν αναιρεί το νέο σύστημα ρύθμισης των ΓΤΟ που είχε θέσει σε εφαρμογή το 2004 και το οποίο βασίστηκε σε επιστημονική αξιολόγηση των ΓΤΟ, και εξακολουθεί να εφαρμόζει η αρχή της προφύλαξης⁸⁷.

Η στρατηγική που ακολούθησε η ΕΕ για την θωράκισή της απέναντι στις πολιτικές για τα ΓΤΟ, προωθώντας την αρχή της προφύλαξης στο Πρωτόκολλο της Καρθαγένης⁸⁸, δεν εμπόδισε τις ΗΠΑ - που είχαν αρνηθεί να υπογράψουν το Πρωτόκολλο της Καρθαγένης – να ασκήσουν επιθετική πολιτική απέναντι σε αυτή την στρατηγική. Ωστόσο, είναι πιθανό ότι η ύπαρξη του Πρωτοκόλλου της Καρθαγένης, που εγκρίθηκε από περισσότερες από 130 χώρες, να έκανε την επιτροπή του ΠΟΕ λιγότερο πρόθυμη από ό, τι θα ήταν διαφορετικά στο να

⁸⁵ Kelemen R., *ό.π.*, p.342

⁸⁶ *Ο.π.*

⁸⁷ Alden E. and Grant J., *WTO rules against Europe in GM food case*, *Financial Times*, 7 February, 2006

⁸⁸ Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity signed on 29/01/2000 and entered into force on 11/09/ 2003., Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://bch.cbd.int/protocol/text/>, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

αναλάβει μια μετωπική επίθεση κατά του νέου ρυθμιστικού καθεστώτος της ΕΕ και την αρχή της προφύλαξης που το διέπει.

1.3.2 Η κλιματική πολιτική ως επιτυχής ηγεσία της ΕΕ στην ρύθμιση του διεθνούς συστήματος

Όπως και στην περίπτωση των ΓΤΟ, η αλληλεπίδραση της εσωτερικής πολιτικής και του κανονιστικού ανταγωνισμού ενθάρρυνε την ΕΕ να αναλάβει ηγετικό ρόλο στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής κατά την δεκαετία του 1990. Όσο γινόταν συνείδηση η απειλή που θέτει η κλιματική αλλαγή τόσο περισσότερο αυξήθηκε η εγχώρια πολιτική πίεση για την ανάληψη δράσης για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου εντός της Ένωσης. Το 1989 και το 1990 οι εθνικές κυβερνήσεις των πιο «πράσινων κρατών μελών ενήργησαν με τέτοιο τρόπο ώστε (αρχικά η ολλανδικές, γερμανικές και η Δανικές Κυβέρνηση) να δεσμευτούν για τη μείωση των εκπομπών CO²⁸⁹. Οι Εθνικές δεσμεύσεις εντός των κρατών της ΕΕ συνήθιζαν να διαφοροποιούνται, με ορισμένα μάλιστα κράτη μέλη (κυρίως τα πιο ανεπτυγμένα οικονομικά κράτη μέλη) να κάνουν σημαντικές μειώσεις, και άλλα (κυρίως τα λιγότερα ανεπτυγμένα κράτη μέλη της ΕΕ) να επιτρέπουν στην πραγματικότητα την αύξηση των εκπομπών.

Η ΕΕ γρήγορα παρενέβει ώστε τα κράτη μέλη να αναπτύξουν μια κοινή προσέγγιση στο θέμα και το Συμβούλιο των Υπουργών ανακοίνωσε ότι η ΕΕ στο σύνολό της, λειτουργώντας μέσω ενός «επιμερισμού των βαρών», θα επιδιώξει το 2000 να σταθεροποιήσει τις εκπομπές CO₂ στα επίπεδα του 1990. Η φιλοσοφία των ευρωπαϊκών φορέων χάραξης πολιτικής ήταν σαφής: οι φιλόδοξες και οι δαπανηρές εγχώριες δράσεις για την κλιματική αλλαγή που το κοινό της Ευρώπης απαιτούσε θα έθεταν την ευρωπαϊκή βιομηχανία σε μειονεκτική θέση στον παγκόσμιο ανταγωνισμό, εκτός εάν είχε επιτευχθεί διεθνής συμφωνία που θα ανάγκαζε τους ανταγωνιστές της ΕΕ να αναλάβουν και αυτοί δαπανηρά μέτρα⁹⁰.

Από το 1995 έως το 1997 η ΕΕ ανέλαβε έναν ακόμα πιο έντονο ηγετικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις για το Πρωτόκολλο του Κιότο⁹¹. Στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων που οδηγούσαν στο Κιότο, η ΕΕ ήταν πρόθυμη να δεσμευτεί για δαπανηρά μέτρα – τα οποία η ΕΕ

⁸⁹ Porter G., Brown J., *Global Environmental Politics*, Westview Press, Boulder CO 1991

⁹⁰ Kelemen R., *ό.π.*, p.343

⁹¹ Kyoto Protocol signed on 11/12/1997 and entered into force on 16/02/2005, Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

<http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

είχε δεσμευτεί να πράξει ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα του Κιότο. Ένας κρίσιμος παράγοντας ήταν ότι το 1990 επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί ως έτος αναφοράς βάσει του οποίου θα μετρηθούν οι υποχρεωτικές μειώσεις (8 τοις εκατό για την ΕΕ και το 7 τοις εκατό για τις ΗΠΑ). Η χρήση του έτους 1990 ως «έτους αναφοράς» θα επέτρεπε στην ΕΕ⁹²:

- να επωφεληθεί των μειώσεων των εκπομπών που θα συνέβαιναν ούτως ή άλλως (πχ. η προγραμματισμένη μετάβαση από την εξάρτηση από τον άνθρακα στο φυσικό αέριο στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά το πρώτο εξάμηνο του 1990 και το κλείσιμο ρυπογόνων βιομηχανιών στην πρώην Ανατολική Γερμανία μετά την επανένωση, που θα οδηγούσαν σε μαζική μείωση των εκπομπών CO₂⁹³.
- Να αξιοποιήσει τις παραπάνω αναφερόμενες μειώσεις των εκπομπών CO₂ για να ελαφρύνει το βάρος της μείωσης των εκπομπών για τα άλλα κράτη μέλη. Η ΕΕ θα επέτρεπε να χρησιμοποιηθεί μια προσέγγιση διαφοροποιημένης κατανομής των βαρών με βάσει τις μεγάλες μειώσεις που θα συνέβαιναν στη Γερμανία και στο Ηνωμένο Βασίλειο.
- να το χρησιμοποιήσει ως συγκριτικό πλεονέκτημα με δεδομένο το γεγονός ότι η ευρωπαϊκή οικονομία - και οι αντίστοιχες εκπομπές CO₂ - είχε αυξηθεί με πολύ πιο αργό ρυθμό στη δεκαετία του 1990 από την αμερικανική οικονομία και τις αντίστοιχες εκπομπές της. Έτσι (από τη στιγμή που το Πρωτόκολλο του Κιότο που υπογράφηκε το 1997), οι ΗΠΑ θα έπρεπε να μειώσουν τις προβλεπόμενες εκπομπές της κατά 30 έως 35 τοις εκατό ώστε να επιτύχει το στόχο του Κιότο, ενώ η ΕΕ θα έπρεπε να κάνει περικοπές από 15 έως 20 τοις εκατό

Η ΕΕ σύμφωνα με ορισμένους παρατηρητές, φαίνεται ότι ήλπιζε να χρησιμοποιήσει τις διαπραγματεύσεις για την αλλαγή του κλίματος ώστε να πιέσει τις ΗΠΑ να αυξήσουν την σχετικά χαμηλή φορολογία της ενέργειας και ως εκ τούτου να δημιουργήσουν ένα πιο ισότιμο πεδίο ανταγωνισμού⁹⁴. Το θέμα όμως εδώ δεν είναι να αναζητηθεί και να αναδειχθεί αν η ΕΕ υποστήριξε την υπογραφή της Συμφωνίας του Κιότο, απλά σε μια προσπάθεια να αυξήσει το κόστος για τους ανταγωνιστές. Το θέμα, μάλλον, είναι να αναδειχθεί ότι επειδή η ΕΕ ήταν αποφασισμένη και επρόκειτο να λάβει ιδιαίτερα σημαντικές δράσεις για τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου, θεώρησε ότι είναι επιτακτική ανάγκη να πιέσει άλλες

⁹² Yandle B., Buck S., *Bootleggers, Baptists, and the global warming battle*, *Harvard Environmental Law Review*, v.26, pp.177–229, 2002

⁹³ Schreurs M., Tiberghien Y., *Multi-level reinforcement: Explaining European Union leadership in climate change mitigation*, *Global Environmental Politics*, v.7(4), 2007

⁹⁴ Yandle B., Buck S., *ό.π.*

χώρες - ιδιαίτερα τα προηγμένα βιομηχανικά κράτη - να ενταχθούν στον αγώνα κατά της κλιματικής αλλαγής.

Παρά την αδυναμία της ΕΕ να εξασφαλίσει τη συμμετοχή των ΗΠΑ στη συμφωνία, ο ηγετικός της ρόλος σχετικά με το Κιότο θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια σχετικά επιτυχημένη περίπτωση της διαχείρισης της παγκοσμιοποίησης. Το Κιότο έχει 178 συμβαλλόμενα μέρη, και η ΕΕ έχει διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στο να πείσει σημαντικά κράτη που παρέμεναν εκτός, όπως η Ρωσία να συμμετάσχουν. Επιπλέον, η ΕΕ έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί το πλαίσιο που παρέχεται από το Κιότο και τη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC) - με εργαλεία όπως το «Μηχανισμός Καθαρής Ανάπτυξης» (ΜΚΑ)⁹⁵ ώστε να ενθαρρύνει τις αναπτυσσόμενες χώρες να ενταχθούν στην προσπάθεια για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και να υιοθετήσουν τα πρότυπα και τις τεχνολογίες της ΕΕ. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο UNFCCC/ Κιότο, η ΕΕ έχει συνεργαστεί στενά με την Κίνα, για την ίδρυση της ΕΕ-Κίνας εταιρικής σχέσης για την κλιματική αλλαγή το 2005⁹⁶, η οποία προωθεί τη μεταφορά των τεχνολογιών χαμηλών εκπομπών άνθρακα και του Μηχανισμού Καθαρής Ανάπτυξης που αφορούν την Ευρώπη και τους κινέζους εταίρους.

Στην μετά Κιότο εποχή και όσον αφορά τις διαπραγματεύσεις για ένα πλαίσιο μετά το Κιότο για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, μπορούμε να παρατηρήσουμε παρόμοια δυναμική από την ηγεσία της ΕΕ. Η ΕΕ διατήρησε τις ελπίδες της για το τι θα μπορούσε να επιτευχθεί στις παγκόσμιες διαπραγματεύσεις για το κλίμα και είχε εργαστεί σκληρά για να αναλάβει ηγετικό ρόλο στον προσδιορισμό των προβλημάτων, τη ρύθμιση της ημερήσιας διάταξης, τον καθορισμό των στόχων, καθώς και την προώθηση συγκεκριμένων λύσεων πολιτικής και θεσμικών αρχών σχεδιασμού για μια νέα διεθνή συμφωνία για την αντιμετώπιση της κλιματικής απειλής⁹⁷. Ωστόσο, η περίοδος 2005-2009 χαρακτηρίστηκε από ατελείωτες συζητήσεις χωρίς ουσιαστική πρόοδο και πέντε χρόνια διπλωματικής στασιμότητας για το πρωτόκολλο του Κιότο, λόγω διαφωνία ορισμένων πλούσιων κρατών να το επικυρώσουν. Από το Μόντρεαλ το 2005, μέχρι και την Κοπεγχάγη, το 2009, η υπόθεση της κλιματικής αλλαγής αντιμετώπιζε την δυσπιστία κρατών και οργανώσεων⁹⁸. Μικρά βήματα γίνονταν, δίχως όμως πολιτικό όραμα που θα έδινε πνοή στη μάχη κατά της

⁹⁵(UNFCCC) – με εργαλεία όπως το Clean Development Mechanism (CDM). Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο: <http://cdm.unfccc.int/index.html> - (τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017)

⁹⁶ EU and China Partnership on Climate Change, MEMO/05/298, Brussels, 2 September 2005,

Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/international/cooperation/china/docs/joint_declaration_ch_eu_en.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

⁹⁷, Παπαστάμου Α., *Η «πράσινη» διπλωματία. Διεθνείς Σχέσεις και Προστασία του Περιβάλλοντος*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2014, σ.238

⁹⁸Οπ., σ.238

κλιματικής αλλαγής. Οι προσδοκίες σε διεθνές επίπεδο είχαν εναποτεθεί στη Σύνοδο της Κοπεγχάγης (COP15) το 2009 με στόχο την υπογραφή μιας παγκόσμιας συμφωνίας για το κλίμα. Στο πλαίσιο της προετοιμασίας για την COP 15, η ΕΕ πίεζε να επιτευχθεί μια δεσμευτική συνθήκη στην Κοπεγχάγη με στόχο να τεθεί σε ισχύ για το χρονικό διάστημα από την 1η Ιανουαρίου 2013. Η Ένωση κατέστησε επίσης σαφές ότι ο θεσμικός σχεδιασμός της συμφωνίας θα πρέπει να βασίζεται στο πρωτόκολλο του Κιότο και να ενσωματώνει «όλα τα βασικά του στοιχεία»⁹⁹. Μέχρι οι διαπραγματεύσεις να φτάσουν στην Σύνοδο της Κοπεγχάγης, το 2007 κατά την εαρινή σύνοδο κορυφής η ΕΕ είχε διακηρύξει ότι δεν θα είναι πλέον ικανοποιημένη απλά με το να είναι μια σημαντική δύναμη στον αγώνα για την καταπολέμηση της υπερθέρμανσης του πλανήτη. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες στην πραγματικότητα πήγαν ένα βήμα παραπέρα, δηλώνοντας ότι στόχος της ΕΕ δεν μπορεί να είναι τίποτα λιγότερο από το να «ηγείται της παγκόσμιας δράσης» ενάντια στην κλιματική αλλαγή «το 2020 και μετά»¹⁰⁰. Ωστόσο, το 2007, όταν η Επιτροπή ανακοίνωσε νέα σχέδια για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, ο Πρόεδρος της Επιτροπής Μπαρόζο αναγνώρισε ότι οι νέοι κανόνες θα αυξήσουν το κόστος παραγωγής και θα βλάψουν την ανταγωνιστικότητα των βιομηχανιών της ΕΕ.

Τον Δεκέμβριο του 2008, η ΕΕ απέδειξε ότι ήταν σε θέση να υποστηρίξει τα μεγάλα λόγια της με πραγματικά έργα, καθώς κατάφερε να περάσει ένα πακέτο για το κλίμα και την ενέργεια, που περιλάμβανε τους στόχους «'20 -20 έως 20». Με το πέρασμα της πιο φιλόδοξης δέσμης νομοθετικών μέτρων στον κόσμο, από την μια η ΕΕ στόχευε στη μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου και από την άλλη, δήλωνε ότι θα συνεχίσει να εργάζεται προς την κατεύθυνση του στόχου της να εδραιωθεί ως ένα, αν όχι, παγκόσμιος ηγέτης στον αγώνα για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής. Η 15η Σύνοδος των Μερών στην Κοπεγχάγη το 2009, είχε καλλιεργήσει υψηλές προσδοκίες με ορισμένους μάλιστα να κάνουν λόγο για μια δεσμευτική συνθήκη μετά την δεσμευτική περίοδο 2008-2012 του Πρωτοκόλλου του Κιότο. Εκ μέρους των ανεπτυγμένων χωρών υπήρχε έκδηλη η

⁹⁹ «Η ΕΕ πρότεινε ειδικούς στόχους μετριασμού της κλιματικής αλλαγής και χρονοδιαγράμματα, μαζί με συγκεκριμένους τύπους για τις ανεπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες χώρες, με στόχο τη σταθεροποίηση των παγκόσμιων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου έως το 2020 και στη συνέχεια τη μείωσή τους στο 50% των επιπέδων του 1990 μέχρι το 2050. Ο στόχος της ΕΕ με τη Συνθήκη ήταν μια παγκόσμια συμφωνία ότι ο κόσμος θα απέτρεπε μια αύξηση της θερμοκρασίας πάνω από 2 C.», Council of the European Union, Presidency conclusions, Brussels 29-30/10/2009, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: https://www.researchgate.net/publication/273697973_Presidency_Conclusions_-_Brussels_2930_October_2009_-_15265109_REV_1_CONCL_3.

Τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

¹⁰⁰ Council of the European Union, Presidency conclusions, Brussels, 09/03/2007, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/presidency-conclusions-of-the-brussels>, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

επιθυμία για αλλαγή του νομικού καθεστώτος της Διεθνούς Κλιματικής Πολιτικής, σε μια νέου τύπο συμφωνία *pledge and review*¹⁰¹, διαφορετική από το ποσοτικοποιημένο μερίδιο ευθύνης του Κιότο με στόχευση την ανάληψη εθελοντικών δεσμεύσεων. Οι προσδοκίες για το κλίμα διαψευστήκαν και μαζί τους ο ρόλος του ΟΗΕ γενικότερα. «Η θεσμική εκτροπή που συντελέστηκε στο τέλος της Συνόδου ερήμην του ΟΗΕ με την απευθείας διαπραγμάτευση των ΗΠΑ με την ομάδα χωρών BASICS δημιούργησε ιστορικό προηγούμενο. Η ΕΕ αναγνώρισε την συμφωνία της Κοπεγχάγης που πραγματοποιήθηκε με αυτή την εξωθεσμική διαδικασία επιβεβαιώνοντας έτσι την παράταση της από τον ρόλο του πρωτοπόρου της διεθνούς κλιματικής πολιτικής¹⁰².

Μέχρι το 2008, στην ΕΕ αναγνωριζόταν ότι κατείχε ηγετική θέση για την κλιματική αλλαγή. Από την COP 14 στο Πόζναν το 2008 έως την COP 15 στην Κοπεγχάγη το 2009, επήλθε μια δραματικής αλλαγής στην αναγνώριση/αποδοχή του ηγετικού ρόλου της ΕΕ. Η αποτυχία της διάσκεψης της Κοπεγχάγης για το κλίμα ώστε να επιτευχθεί μια δεσμευτική παγκόσμια συνθήκη για το κλίμα θέτει σε αμφισβήτηση την στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης να λειτουργεί σε πολυμερές επίπεδο μέσω των Ηνωμένων Εθνών.

Οι μετά την Κοπεγχάγη διαπραγματεύσεις για το κλίμα ήταν ιδιαίτερα δύσκολες για την Ευρώπη. Στον πολυπολικό κόσμο της διακυβέρνησης του κλίματος, η Ευρώπη δεν έχει τη δύναμη βέτο όπως η Κίνα και οι Ηνωμένες Πολιτείες. Αντ' αυτού, έπρεπε να προσπαθήσει να συμβιβάσει ένα ρευστό πολυπολικό κόσμο με το όραμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για «αποτελεσματική πολυμέρεια». Στη σύνοδο κορυφής της Κοπεγχάγης για το κλίμα το Δεκέμβριο του 2009, η Ευρωπαϊκή Ένωση βρέθηκε στο περιθώριο των διαπραγματεύσεων υψηλού επιπέδου, εκτός των πολιτικών συμφωνιών/διαβουλεύσεων/ζυμώσεων μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και των κύριων αναδυόμενων οικονομιών καθοδηγούμενων από την Κίνα¹⁰³. Η διπλή ηγεσία της Επιτροπής και της Προεδρίας του Συμβουλίου, σε συνδυασμό με τους φιλόδοξους εθνικούς ηγέτες και μια συνεχή/χρονοβόρα εσωτερική διαδικασία λήψης αποφάσεων κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, περιθωριοποίησε τους Ευρωπαίους. Ως εκ τούτου, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν ήταν στην καλύτερη δυνατή διαπραγματευτική θέση απέναντι στη νέουσταθείσα ομάδα BASIC (Κίνα, Ινδία, Βραζιλία, Νότια Αφρική) και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η στρατηγική της ΕΕ που βασιζόταν στο «δίνω το παράδειγμα», κυρίως

¹⁰¹ Το εν λόγω σύστημα αναφέρεται στην διαδικασία ανάληψης εθελοντικών δεσμεύσεων για τον περιορισμό των εκπομπών, οι οποίες ελέγχονται από τις εθνικές αναφορές που θα υποβάλλουν περιοδικώς. Τσάλτας Γρ.,(επιμ.), *Περιβάλλον: Διεθνής Προστασία – Πολιτική – Δίκαιο - Θεσμοί*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2017, σ.170

¹⁰² Τσάλτας Γρ.,(επιμ.), *Περιβάλλον ό.π.*, σ.170

¹⁰³ Πλατιάς Χ., Μαυρογένης Στ., *Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής από την ΕΕ: Κλιματική πολιτική και Διακυβέρνηση Προσαρμογή* στο. Τσάλτας Γρ., Κατσιμπάρδης Κ., (επιμ.παρ.), *Διεθνής Κλιματική Πολιτική, ο δρόμος προς την Κοπεγχάγη*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2009, σ.79-94.

προσφέροντας επιπλέον μειώσεις των εκπομπών και οικονομικών κινήτρων , αποδείχθηκε ανεπαρκής.

Μετά την αδυναμία στην Κοπεγχάγη για την επίτευξη του στόχου της νέας δεσμευτικής συμφωνίας για το κλίμα στη σύνοδο κορυφής COP 15 , η ΕΕ εργάστηκε σκληρά για να παράγει μια νέα διεθνή συμφωνία για το κλίμα μέχρι το 2015 που θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε όλα τα μέρη και να τεθεί σε ισχύ από το 2020¹⁰⁴. Έτσι, πρώτος στόχος της ΕΕ μετά την COP 15 ήταν η θέσπιση μιας διαδικασίας εργασίας και ο ορισμός μιας προθεσμίας για την νέα δεσμευτική συμφωνία. Η ΕΕ έχει δηλώσει ότι οι εθελοντικές δεσμεύσεις μετριασμού στο πλαίσιο της συμφωνίας της Κοπεγχάγης, την πολιτική συμφωνία που βγήκε από COP 15, είναι ανεπαρκείς. Η ΕΕ ήθελε τη διαδικασία της UNFCCC και μια νέα συμφωνία για να καταλήξει σε δεσμεύσεις τόσο για τις αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες που είναι αρκετά φιλόδοξοι, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη κάτω από τους 2 °C¹⁰⁵.

Ακόμη και μετά τα απογοητευτικά αποτελέσματα της Συνόδου της Κοπεγχάγης η φιλοδοξία για την ηγεσία της διεθνούς δράσης για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της κλιματικής αλλαγής, επιβεβαιώθηκε μέσα από τα λόγια του Προέδρου της Επιτροπής Μπαρόζο ο οποίος διακηρύσσει ότι ο κόσμος χρειάζεται μια ΕΕ «που θα ηγείται στον αγώνα ενάντια στην κλιματική αλλαγή».

Από το 2012 η ΕΕ έχει κάνει μια δυναμική επαναφορά. Από το 2012, η ΕΕ είναι η πιο αναγνωρισμένη ευρέως υποψήφια για την ηγεσία της κλιματικής πολιτικής. Το 2015 στο Παρίσι επιτεύχθηκε η Συμφωνία των Παρισίων, μια παγκόσμια συμφωνία για την κλιματική αλλαγή με σκοπό τη συγκράτηση της αύξησης της θερμοκρασίας του πλανήτη «αρκετά κάτω» από τους 2°C από το 2020 και μετά. Στα κύρια στοιχεία της νέας Συμφωνίας των Παρισίων είναι μεταξύ άλλων ότι η ΕΕ και άλλες ανεπτυγμένες χώρες θα εξακολουθήσουν να παρέχουν χρηματοδότηση μέτρων αντιμετώπισης της αλλαγής του κλίματος, προκειμένου να βοηθήσουν τις αναπτυσσόμενες χώρες τόσο να μειώσουν τις εκπομπές όσο και να θωρακιστούν έναντι των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής. Η ΕΕ θα εξακολουθήσει να

¹⁰⁴. Council of the European Union, Conclusions on the preparations for the 17th session of COP 17 to the UNFCCC and the 7th session of the Meeting of the Parties to the Kyoto Protocol, Luxembourg 10/10/2011, Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/envir/125026.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

¹⁰⁵ Council of the European Union, Conclusions on the Preparations for the 18th session of COP 18 to the UNFCCC and the 8th session of the Meeting of the Parties to the Kyoto Protocol, Luxembourg 25/10/2012, Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/envir/133227.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

ηγείται δίνοντας το παράδειγμα όσον αφορά τις ρυθμιστικές πολιτικές για τη μείωση των εκπομπών, την ενίσχυση της προσαρμογής στην αλλαγή του κλίματος και της διαχείρισης του κινδύνου καταστροφών, αλλά και προωθώντας παράγοντες που επιταχύνουν τις δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις στην καινοτομία και στον εκσυγχρονισμό σε όλους τους βασικούς τομείς¹⁰⁶. Η ΕΕ και τα κράτη μέλη της θα ενισχύσει τη συνεργασία με τους διεθνείς εταίρους στο πλαίσιο της συμφωνίας του Παρισιού, ιδίως με τις πιο ευάλωτες χώρες, αποδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο την αλληλεγγύη με τις μελλοντικές γενεές και την ευθύνη για το σύνολο του πλανήτη¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2016) 739, Ανακοίνωση της Επιτροπής: Επόμενα βήματα για ένα βιώσιμο ευρωπαϊκό μέλλον, Ευρωπαϊκή δράση για την αειφορία, Στρασβούργο, 22/11/2016, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2016%3A739%3AFIN>, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

¹⁰⁷ Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου σχετικά με τη συμφωνία του Παρισιού για την κλιματική αλλαγή, 22/06/2017. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο: <http://www.consilium.europa.eu/el/policies/climate-change/timeline/>, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

Κεφάλαιο 2.

Το θεσμικό υπόβαθρο της εξωτερικής περιβαλλοντικής πολιτικής

Η ΕΕ είναι ένας εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας στην παγκόσμια σκηνή. Αυτό συμβαίνει εν μέρει λόγω του μεγέθους και των πόρων της και εν μέρει λόγω της ικανότητας της να ενεργεί με ενιαίο, ή τουλάχιστον συντονισμένο, τρόπο σε πληθώρα θεμάτων που εντάσσονται στο ευρύτερο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής¹⁰⁸. Η ΕΕ μπορεί να νοείται ως μερικώς δομημένος διεθνής παράγοντας, υπό την έννοια ότι έχει την «ικανότητα να λειτουργεί ενεργά και αυτοβούλως σε σχέση με άλλους φορείς του διεθνούς συστήματος»¹⁰⁹. Τέσσερις είναι οι κύριες πτυχές των εξωτερικών σχέσεων της ΕΕ: α) το εμπόριο, β) η εξωτερική πολιτική και η πολιτική άμυνας και ασφάλειας, γ) η ανάπτυξη και δ) η εξωτερική διάσταση των εσωτερικών πολιτικών (λ.χ πολιτική περιβάλλοντος).

Όπως παρακολουθήσαμε παραπάνω, η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) επιδιώκει να διαδραματίσει έναν ενεργό ρόλο στην παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση, ωστόσο, η ιδιαίτερη φύση της ως διεθνής παράγοντας έχει σημαντικές επιπτώσεις τόσο στις εξωτερικές περιβαλλοντικές πολιτικές της όσο και στη συμμετοχή της στη διεθνή συνεργασία για το περιβάλλον. Η Ένωση μπορεί να ενεργεί μόνο όταν υπάρχει νομική βάση για μια τέτοια δράση στις ιδρυτικές Συνθήκες της. Η εξωτερική αρμοδιότητα της Ένωσης, ωστόσο, επηρεάζεται από την εσωτερική κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών της σε ένα συγκεκριμένο τομέα¹¹⁰.

Το ζήτημα της εκπροσώπησης της ΕΕ και των κρατών μελών της, στις περισσότερες πολυμερείς περιβαλλοντικές συμφωνίες (ΠΠΣ), που αποτελούν το σημαντικότερο εργαλείο της εξωτερικής περιβαλλοντικής της δράσης, έχει γίνει επίσης ένα θέμα διαφωνίας καθώς η Ένωση συμμετέχει μαζί με τα κράτη μέλη της, με σύνθετες επιπτώσεις τόσο εντός της ΕΕ όσο και στο διεθνές δίκαιο. Η αρχή της καλής τη πίστει συνεργασίας (Αρ. (4)3 ΣΕΕ και η αρχή της

¹⁰⁸ Nugent N., Μενδρινού Μ. (επιμ.), *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, 7^η έκδοση, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2012, σ.514

¹⁰⁹ Groenleer P., Van Sclaik G., *United we stand? The European Union's International Actorness in the Cases of the International Criminal Court and the Kyoto Protocol*, *Journal of Common Market Studies*, v.45(5), 2007, σ. 972.

¹¹⁰ Kulovesi K., Cremona M, *The evolution of EU Competences in the Field of External Relations and its Impact on Environmental Governance Policies*, Transworld- Seventh Framework Programme, "The transatlantic relationship and the future global governance", Working Paper 17, ISSN 2281- 5252, March 2013

ενότητας κατά τη διεθνή εκπροσώπηση της Ένωσης (Αρ 10 ΕΕ (Αρ4(3) ΣΛΕΕ) έχουν σημαντικές συνέπειες για την ΕΕ και τα κράτη μέλη της καθώς απαιτούν το σχηματισμό κοινών θέσεων στις δομές λήψης αποφάσεων στις ΠΠΣ, περιορίζοντας την ανεξαρτησία του κράτους-μέλους στην διεθνή δράση. Μερικές φορές αυτή η δύσκολη δυναμική στο εσωτερικό της ΕΕ μπορεί να δημιουργεί αρνητικές συνέπειες στην διεθνή περιβαλλοντική δράση της ΕΕ, τόσο σε νομικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο¹¹¹.

2.1. Η Εξέλιξη των Αρμοδιοτήτων της ΕΕ στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων για θέματα περιβάλλοντος

Οι απαρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούν να ανιχνευθούν με τη Συνθήκη της Ρώμης (1957), η οποία συνάφθηκε στην δεκαετία του 1950. Τότε η προστασία του περιβάλλοντος δεν αποτελούσε προτεραιότητα για τις χώρες που ήλπιζαν να ενισχύσουν μέσω της συνεργασίας/συνένωσης την ειρήνη και την ασφάλεια στον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ως εκ τούτου, δεν αποτελεί έκπληξη ότι η Συνθήκη της Ρώμης δεν περιελάμβανε καμία διάταξη σχετική με περιβαλλοντικά θέματα ¹¹². Επιπλέον, η Συνθήκη περιείχε μόνο «πενιχρές διατάξεις» σχετικά με την αρμοδιότητα της Ένωσης να συνάπτει διεθνείς συμφωνίες¹¹³.

Η αποδοχή της αναγκαιότητας μιας περιβαλλοντικής πολιτικής σε Κοινοτικό επίπεδο προσέκρουσε σε μια σειρά δυσκολιών. Κατ' αρχήν έλειπε η κατάλληλη νομική βάση στην Συνθήκη της Ρώμης. Άλλο εμπόδιο ήταν οι κυρίαρχες οικονομικές αντιλήψεις της εποχής, σύμφωνα με τις οποίες, η πολιτική για το περιβάλλον και η εφαρμογή περιβαλλοντικών μέτρων σε Κοινοτικό επίπεδο θα διόγκωναν το κόστος και θα αποτελούσαν τροχοπέδη για την ανάπτυξη. Μέρος του προβλήματος ήταν και η διοικητική αδράνεια και οι ιδεολογικές εμμονές. Δεν ήταν επίσης λίγοι αυτοί που υποστήριζαν ότι η πολιτική για το περιβάλλον, στον βαθμό που αυτή κρινόταν αναγκαία, θα έπρεπε να παραμείνει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Η βαρύτητα, ωστόσο, του καθαρά περιβαλλοντικού προβληματισμού και η ανάγκη διακρατικών συνεργασιών συνέχισαν να αυξάνονται σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα και μια περισσότερο «οικολογική» προσέγγιση άρχισε να κερδίζει έδαφος, ιδιαίτερα στους διεθνείς οργανισμούς.

¹¹¹ Kulovesi K., Cremona M, *ό.π.*

¹¹² Lee M., *EU Environmental Law. Challenges, Change and Decision-Making*, Hart, Oxford and Portland 2005

¹¹³ Marvyn Duran G., Morgera E., *Environmental Integration in the EU's External Relations. Beyond Multilateral Dimensions*, Oxford and Portland, Hart 2012

Με την πάροδο του χρόνου, η αναγκαιότητα μιας Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής κέρδιζε έδαφος. Αφ' ενός, έγινε αισθητό ότι οι εθνικές περιβαλλοντικές πολιτικές δεν ελάμβαναν επαρκώς υπόψη το γεγονός ότι η ρύπανση δεν γνωρίζει σύνορα και ότι η αντιμετώπιση των διασυνοριακών προβλημάτων απαιτεί διακρατική συνεργασία. Αφ' ετέρου, τα αποκλίνοντα και αποσπασματικά περιβαλλοντικά μέτρα, τα οποία είχαν αρχίσει να λαμβάνονται σε εθνικό επίπεδο, άρχισαν να δημιουργούν στρεβλώσεις στον ανταγωνισμό¹¹⁴. Η άνιση επιβάρυνση του κόστους των προϊόντων σε κάθε χώρα, ανάλογα με την αυστηρότητα ή την χαλαρότητα των εθνικών περιβαλλοντικών πολιτικών, καθώς και οι διαφορετικές περιβαλλοντικές διατάξεις και τεχνικές προδιαγραφές προκαλούσαν εμπόδια στην Κοινή Αγορά¹¹⁵.

Η *de facto* θέσπιση και άσκηση μιας Κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής χωρίς ειδική νομική βάση στο κείμενο της Συνθήκης και χωρίς πρόσθετη εκχώρηση εξουσιών και αρμοδιοτήτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα ήταν μια δύσκολη λύση, που δεν έγινε αποδεκτή παρά μόνο ύστερα από πολλές συζητήσεις και διενέξεις. Πολλοί εξακολουθούσαν να υποστηρίζουν ότι η περιβαλλοντική πολιτική πρέπει να μείνει στην αρμοδιότητα των Κρατών Μελών, ενώ άλλοι ότι οι διαφορετικές εθνικές περιβαλλοντικές πολιτικές θα οδηγούσαν σε στρέβλωση του ανταγωνισμού που δεν ήταν δυνατόν να αρθεί, παρά μόνον με εναρμόνιση των περιβαλλοντικών μέτρων σε Κοινοτικό επίπεδο.

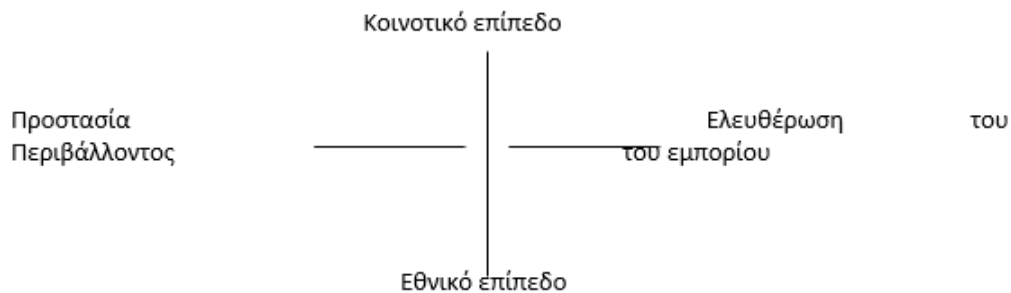
Οι αντιπαραθέσεις αυτές περιστρέφονταν γύρω από δύο βασικά ερωτήματα¹¹⁶:

- Πρώτον, ποια πολιτική έχει το προβάδισμα, αυτή με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος ή αυτή με στόχο την απελευθέρωση του εμπορίου σε μια Κοινή Αγορά;
- Δεύτερον, ποιο είναι το καταλληλότερο επίπεδο για την άσκηση περιβαλλοντικής πολιτικής, το εθνικό ή το Κοινοτικό

¹¹⁴ Τσαντίλης Δ., Κ. Χατζημπίρος, *Η Περιβαλλοντική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, στο: Μαραβέγιας Ν, Τσινισιζέλης Μ.(επιμέλεια), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ Θεμέλιο, Αθήνα 2007

¹¹⁵ Αυτό που καταρχήν κινητοποίησε τους Κοινοτικούς μηχανισμούς και τις εθνικές κυβερνήσεις για να αποδεχθούν την ιδέα της Κοινοτικής Περιβαλλοντικής Πολιτικής δεν ήταν τότε η προστασία του περιβάλλοντος όσο ο κίνδυνος που συνιστούσε για την Κοινοτική Αγορά η στρέβλωση του ανταγωνισμού., Δούση Ε., *Η Κοινοτική πολιτική περιβάλλοντος και η επίδραση της στην περίπτωση της Ελλάδας*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2001

¹¹⁶ Cichowski R., *European Legal Integration and Environmental Protection*, Institute on Global Conflict and Cooperation, San Diego 2000

Εικόνα 1: Αντικρουόμενες προτεραιότητες και πολιτικές που διαπερνούν την Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική¹¹⁷

Η Περιβαλλοντική συνείδηση άρχισε να εξελίσσεται στην Ευρώπη και σε άλλες αναπτυγμένες χώρες στην δεκαετία του 1960. Η πρώτη σημαντική διεθνής συνάντηση για να συζητηθεί η κατάσταση του παγκόσμιου περιβάλλοντος, η Διάσκεψη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον που έλαβε χώρα το 1972 και έδωσε σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου. Στην Ευρώπη, η έκδοση το 1972 του βιβλίου του Meadows «Τα όρια της ανάπτυξης» έφερε στο προσκήνιο της διεθνούς κοινής γνώμης ένα θεμελιώδες ερώτημα: «είναι δυνατή η συνεχής οικονομική μεγέθυνση σε έναν κόσμο, όπου οι φυσικοί πόροι είναι περιορισμένοι¹¹⁸»; Το ερώτημα αυτό έθετε, μεταξύ άλλων, εν αμφιβόλω τον στόχο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για συνεχή μεγέθυνση της οικονομίας ως προϋπόθεση για την βελτίωση του επιπέδου ευημερίας.

Η ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική χρονολογείται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Παρισίων του 1972, όπου οι αρχηγοί κρατών ή κυβερνήσεων (μετά την πρώτη διάσκεψη του ΟΗΕ για το περιβάλλον) δήλωσαν την ανάγκη να πλαισιωθεί η οικονομική επέκταση της Κοινότητας από μια κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική. Παράλληλα, υιοθετήθηκε και το πρώτο πρόγραμμα δράσης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στον τομέα του περιβάλλοντος για το χρονικό διάστημα 1973-1976. Το πρόγραμμα είχε ως αποτέλεσμα την τοποθέτηση του περιβάλλοντος σταθερά στην ευρωπαϊκή πολιτική ατζέντα¹¹⁹. Όσον αφορά την εξωτερική συνεργασία για το περιβάλλον, το πρόγραμμα απαιτούσε από την Κοινότητα να συνεχίσει την ενεργό συνεργασία της με άλλους διεθνείς οργανισμούς¹²⁰. Ενώ η αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ), στον τομέα της περιβαλλοντικής πολιτικής παρέμενε ένα θέμα διαμάχης καθώς απουσίαζε ρητή πρόβλεψη στην συνθήκη, «πολλές οδηγίες και κανονισμοί είχαν υιοθετηθεί σχεδόν σε κάθε πιθανή πτυχή της περιβαλλοντικής

¹¹⁷ Μαραβέγιας Ν, Τσινισιζέλης Μ. (επιμ.), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ Θεμέλιο, Αθήνα 2007

¹¹⁸ Meadows et al, *Limits to growth*, Universe Books, New York 2000

¹¹⁹ Lee M., *ό.π.*

¹²⁰ Marvn Duran G., Morgera E., *ό.π.*

πολιτικής από το 1971»¹²¹. Η λήψη αποφάσεων σχετικά με την περιβαλλοντική πολιτική κατά την περίοδο εκείνη βασίζονταν σε ομόφωνη λήψη αποφάσεων σύμφωνα με τα άρθρα 100 και 235 της Συνθήκης ΕΟΚ (1957), χρησιμοποιώντας συχνά μια διπλή νομική βάση¹²². Το άρθρο 100 της Συνθήκης ΕΟΚ, αναφέρεται σε καταστάσεις όπου οι διαφορές στην εθνική νομοθεσία για το περιβάλλον είχαν αρνητικές συνέπειες στην κοινή αγορά, ενώ το άρθρο 235 καλύπτει περιπτώσεις κατά τις οποίες η κοινοτική δράση «θεωρείται αναγκαία για την επίτευξη, στο πλαίσιο της λειτουργίας της κοινής αγοράς», κάποιου εκ των στόχων της και η «συνθήκη δεν προβλέπει τις απαραίτητες εξουσίες.» Σύμφωνα με την διασταλτική ερμηνεία της Κοινότητας, η προστασία του περιβάλλοντος θεωρήθηκε ένας στόχος της Κοινότητας, όπως επιβεβαιώθηκε από το Δικαστήριο το 1985 στην υπόθεση ADBHU που αφορούσε το κύρος της οδηγίας σχετικά με την διάθεση των χρησιμοποιημένων ορυκτελαίων¹²³.

Σημαντικές καινοτομίες εισήχθησαν με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986), η οποία τέθηκε σε ισχύ τον Ιούνιο του 1987. Από περιβαλλοντική άποψη αυτή η μεταρρύθμιση ήταν σημαντική, καθώς στην ιδρυτική Συνθήκη περιλαμβάνονται πλέον συγκεκριμένες αρμοδιότητες στον τομέα του περιβάλλοντος και εισήχθει ένα νέο κεφάλαιο για το περιβάλλον. Το νέο κεφάλαιο υπό τον τίτλο «Περιβάλλον» αποτέλεσε την πρώτη νομική βάση μιας κοινής περιβαλλοντικής πολιτικής με σκοπό την διαφύλαξη της ποιότητας του περιβάλλοντος, την προστασία της ανθρώπινης υγείας και την διασφάλιση ορθολογικής χρήσης των φυσικών πόρων. Έτσι, το κεφάλαιο αυτό καθόρισε ένα σύνολο στόχων και αρχών για τη στήριξη της δράσης της ΕΟΚ στον τομέα του περιβάλλοντος¹²⁴. Συνέπεια αυτών των μεταρρυθμίσεων ήταν να μην γίνεται πλέον σχεδόν ποτέ επίκληση του άρθρου 235 (που είναι τώρα, σε τροποποιημένη μορφή, άρθρο. 352 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΣΛΕΕ) ως νομική βάση για περιβαλλοντικά μέτρα¹²⁵, καθώς το νέο κεφάλαιο για το περιβάλλον ορίζει σαφείς αρμοδιότητες. Οι μεταγενέστερες αναθεωρήσεις των Συνθηκών ενίσχυσαν τη δέσμευση της Κοινότητας υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος και τον ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην ανάπτυξη μιας περιβαλλοντικής πολιτικής.

Από το 1986 (Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη), οι περιβαλλοντικές διατάξεις στις ιδρυτικές συνθήκες έχουν εξελιχθεί «μέσα από μια σχεδόν συνεχή διαδικασία αναθεώρησης των

¹²¹Jans J., Vedder H., *European Environmental Law after Lisbon*, 4th edn, Europa Law Publishing, Groningen 2012

¹²² Ό.π.

¹²³ Ό.π.

¹²⁴ Marvn Duran G., Morgera E., *Environmental Integration in the EU's External Relations. Beyond Multilateral Dimensions*, Oxford and Portland, Hart 2012

¹²⁵ Jans J., Vedder H., ό.π.

Συνθηκών»¹²⁶. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1993)¹²⁷ που αποτέλεσε την βάση για τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, καθιέρωσε το περιβάλλον ως επίσημο πεδίο πολιτικής της ΕΕ και η προστασία του περιβάλλοντος περιλαμβάνεται μεταξύ των στόχων της Κοινότητας. Προστέθηκαν διατάξεις που αναφέρονται στην αρχή της προφύλαξης και στον στόχο της «προώθησης διεθνών μέτρων για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων»¹²⁸. Από τη διαδικαστική σκοπιά, οι αποφάσεις στο θέμα «Περιβάλλον» θα μπορούσαν πλέον να λαμβάνονται με ειδική πλειοψηφία. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ δηλαδή, εισήγαγε τη διαδικασία της συναπόφασης και κατέστησε γενικό κανόνα στο Συμβούλιο, την ειδική πλειοψηφία.

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ του 1997 ενίσχυσε περαιτέρω το καθεστώς της προστασίας του περιβάλλοντος ως συνταγματικό στόχο, μεταξύ άλλων, εισάγοντας ένα νέο καθήκον για την προώθηση της «υψηλού επιπέδου προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος»¹²⁹. Επιπλέον, η Συνθήκη του Άμστερνταμ (1999) καθιέρωσε την υποχρέωση ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής προστασίας σε όλες τις τομεακές πολιτικές της ΕΕ, με σκοπό την προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης. Η Συνθήκη λοιπόν, ανήγαγε τη βιώσιμη ανάπτυξη σε έναν από τους πρωταρχικούς σκοπούς της Ε.Ε., ενισχύοντας σημαντικά την άποψη ότι η μελλοντική ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να βασίζεται στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης και σε υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος. Η Συνθήκη ενίσχυσε επίσης το ρόλο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (ΕΚ), με την εισαγωγή της διαδικασίας της συναπόφασης ως γενικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά θέματα. Με άλλα λόγια, η διαδικασία λήψης αποφάσεων εξελίχθηκε σημαντικά από την αρχική ομόφωνη λήψη αποφάσεων από το Συμβούλιο σε πλειοψηφική λήψη αποφάσεων με τη συμμετοχή του Κοινοβουλίου ¹³⁰.

Μετά το Άμστερνταμ η κοινοτική πολιτική για το περιβάλλον φαίνεται να απεγκλωβίζεται από το όχημα της οικονομικής ανάπτυξης και καθίσταται αυτοτελής επιδίωξη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με γενική αποστολή. Το περιβάλλον ως έννομο αγαθό

¹²⁶ Lee M., *EU Environmental Law. Challenges, Change and Decision-Making*, Hart, Oxford and Portland 2005

¹²⁷ Ευρωπαϊκή Ένωση, Συνθήκη του Μάαστριχτ, υπεγράφη στις 07/02/1992 και ετέθη σε ισχύ 01/11/1993, Διαθέσιμη στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0026> – (τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017)

¹²⁸ Marvn Duran G., Morgera E., ό.π.

¹²⁹ Ευρωπαϊκή Ένωση, Συνθήκη του Άμστερνταμ, υπεγράφη 02/10/1997 και ετέθη σε ισχύ 01/05/1999, Διαθέσιμη στον ιστότοπο: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_of_amsterdam_el.pdf - Τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

¹³⁰ Jans J., Vedder H., *European Environmental Law after Lisbon*, 4th edn, Europa Law Publishing, Groningen 2012

τοποθετείται ισότιμα με άλλα αντικείμενα (άρθρο, 2ΣΕΚ) όπως η κοινωνική συνοχή, η ισότητα και η ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων. Εκείνη την περίοδο το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Γκέτεμποργκ (15-16 Ιουνίου 2001) ενέκρινε τη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη, την οποία πρότεινε η Επιτροπή¹³¹, αναγνωρίζοντας ότι για να είναι βιώσιμη, η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να αποσυνδεθεί από τις περιβαλλοντικά αρνητικές επιπτώσεις και να βασιστεί σε βιώσιμα πρότυπα κατανάλωσης και παραγωγής. Αυτό σημαίνει ότι η επιδίωξη βραχυπροθέσμων οικονομικών οφελών εις βάρος του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων θα πρέπει να αντικατασταθεί από την κατάσχεση και εφαρμογή ενός μακροπρόθεσμου προγράμματος διαρκούς οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο να αποτελεί τη βάση σταθερών κερδών για την Ένωση και τον κόσμο. Η Στρατηγική (2011) της ΕΕ για την βιώσιμη Ανάπτυξη βασίστηκε σε τρία κύρια στοιχεία:

- Συντονισμένη ανάπτυξη όλων των κοινών πολιτικών που αφορούν τις οικονομικές, τις περιβαλλοντικές και τις κοινωνικές πτυχές της ανάπτυξης, οι οποίες πρέπει να έχουν ως βασικό στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη.
- Μια δέσμη στόχων προτεραιότητας για τον περιορισμό της αλλαγής του κλίματος και την αύξηση της χρήσης καθαρών πηγών ενέργειας, τον περιορισμό των κινδύνων για τη δημόσια υγεία, τη διαχείριση των φυσικών πόρων με πιο υπεύθυνο τρόπο, τη βελτίωση των συστημάτων μεταφορών και την καλύτερη διαχείριση του εδάφους.
- Μέτρα εφαρμογής και παρακολούθησης της στρατηγικής σε κάθε εαρινή σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (διαδικασία του Κάρντιφ που ξεκίνησε το 1998).

Η Επιτροπή υποστήριξε ότι όλες οι πολιτικές της ΕΕ πρέπει να στηρίζουν ενεργά τις προσπάθειες των άλλων χωρών - ιδίως εκείνων στον αναπτυσσόμενο κόσμο - για την επίτευξη της ανάπτυξης που είναι πιο βιώσιμη»¹³². Αυτή τη γραμμή σκέψης, επίσης υπερασπίστηκε η τότε Επίτροπος Περιβάλλοντος Margot Wallström, όταν προειδοποίησε ότι «η αξιοπιστία μας θα υποφέρει εάν μη βιώσιμες τάσεις [στην ΕΕ] εξακολουθούν να υπάρχουν, ή αν οι πολιτικές μας έχουν επιζήμια επιπτώσεις εκτός της ΕΕ, ιδίως όσον αφορά οι δυνατότητες ανάπτυξης των φτωχότερων χωρών»¹³³. Αυτές οι «αρνητικές επιπτώσεις»

¹³¹Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2001) 264, Ανακοίνωση της Επιτροπής - Αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης για έναν καλύτερο κόσμο: Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη, Βρυξέλλες 15/05/2001, Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0264:FIN:EN:PDF>,

τελευταία

προσπέλαση στις 17/12/2017

¹³² ό.π.

¹³³Wallström M., *Speech Made to the Sustainable Development Inter-Group of the European Parliament*, Strasbourg, 24/09/ 2003.

απειλούν να υπονομεύσουν τις απαιτήσεις της ΕΕ ότι είναι «σε θέση να αναλάβει ηγετικό ρόλο στην επιδίωξη της παγκόσμιας αειφόρου ανάπτυξης»¹³⁴.

Το 2006, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (15-16 Ιούνιος) ενέκρινε την ανανεωμένη Στρατηγική της ΕΕ για την Αειφόρο Ανάπτυξη ¹³⁵, όπου ορίζει μια ενιαία, συνεκτική στρατηγική για το πώς η ΕΕ θα ανταποκριθεί αποτελεσματικά σε μακροχρόνια δέσμευσή της να ανταποκριθεί στις προκλήσεις της αειφόρου ανάπτυξης. Με την ανανεωμένη Στρατηγική επιβεβαιώνει την ανάγκη παγκόσμιας αλληλεγγύης και αναγνωρίζει τη σημασία της ενίσχυσης της συνεργασίας μας με εταίρους εκτός της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων εκείνων των ταχέως αναπτυσσόμενων χωρών οι οποίες θα έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην παγκόσμια αειφόρο ανάπτυξη. Ο συνολικός στόχος της ανανεωμένης Στρατηγικής Βιώσιμης Ανάπτυξης της ΕΕ είναι να προσδιορίσει και να αναπτύξει δράσεις που θα επιτρέψουν στην ΕΕ να επιτύχει συνεχή βελτίωση της ποιότητας ζωής τόσο για τις σημερινές όσο και για τις μελλοντικές γενιές, μέσω της δημιουργίας βιώσιμων κοινοτήτων ικανών να διαχειρίζονται και να χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τους πόρους και να αξιοποιήσει το οικολογικό και κοινωνικό δυναμικό καινοτομίας της οικονομίας, την εξασφάλιση της ευημερίας, της προστασίας του περιβάλλοντος και της κοινωνικής συνοχής.

Ειδικότερα οι Βασικοί Στόχοι της Στρατηγικής της ΕΕ για την Αειφόρο Ανάπτυξη (2006) συνοψίζονται:

1. Προστασία του Περιβάλλοντος (πρόληψη και μείωση ρύπανσης, ορθολογική χρήση φυσικών πόρων, αειφόρα πρότυπα κατανάλωσης και παραγωγής, αποσύνθεση οικονομικής μεγέθυνσης από υποβάθμιση περιβάλλοντος)
2. Κοινωνική Δικαιοσύνη και Συνοχή (κοινωνική ένταξη και συνοχή, θεμελιώδη δικαιώματα, ισότητα φύλων και ευκαιριών, καταπολέμηση διακρίσεων, πολιτιστική ποικιλομορφία)
3. Οικονομική Ευημερία (καινοτόμο, ανταγωνιστική, πλούσια σε γνώσεις και οικολογικά αποτελεσματική οικονομία–υψηλό επίπεδο ζωής, πλήρης απασχόληση και ποιότητα εργασίας)
4. Ανάληψη Διεθνών Ευθυνών (οικοδόμηση παγκόσμιων δημοκρατικών θεσμών, προαγωγή και εφαρμογή παγκόσμιων δράσεων και δεσμεύσεων για την αειφόρο ανάπτυξη).

Η πιο πρόσφατη δέσμη μεταρρυθμίσεων εισήχθη με την Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 2009. Η παραπάνω λογική αποτυπώθηκε και στην Αναθεωρημένη

¹³⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2001) 264, ό.π.

¹³⁵ Η Ανανεωμένη Στρατηγική της ΕΕ για την Αειφόρο Ανάπτυξη (2006) – Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 15-16 Ιουνίου 2006, Doc. 10917/06, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10917-2006-INIT/en/pdf>, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

Στρατηγική για την βιώσιμη Ανάπτυξη (2009) ¹³⁶ και ενσωματώθηκε στην νομική εντολή που προβλέφθηκε στη Συνθήκη της Λισαβόνας για την ΕΕ να επιδιώξουν το στόχο της βιώσιμης ανάπτυξης, όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά και για να συμβάλει στην «αειφόρο ανάπτυξη του πλανήτη» (άρθρο 3 της ΣΕΕ). Η σημασία της Συνθήκης για την εξωτερική διάσταση της περιβαλλοντικής πολιτικής της Ένωσης και οι αλλαγές που επέφερε θα παρουσιαστούν αναλυτικά παρακάτω.

2.2 Πρωτογενές Δίκαιο Περιβάλλοντος της ΕΕ

Το ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος αποτελεί έναν βασικό τομέα νομοθεσίας της Ένωσης και έχει καθοριστική σημασία στην ανάπτυξη των εθνικών πολιτικών για το περιβάλλον. Αξίζει να σημειωθεί ότι υπολογίζεται πως τα εθνικά δίκαια περιβάλλοντος περιλαμβάνουν κατά 80 % περίπου κανόνες κοινοτικής προέλευσης¹³⁷. Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος διαθέτει έναν ισχυρό μηχανισμό συμμόρφωσης (το Δικαστήριο της ΕΕ και το Γενικό Δικαστήριο) και συμβάλει στην αποτελεσματική εφαρμογή των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών.

Παρακάτω γίνεται συνοπτική αναφορά στις πηγές του Ευρωπαϊκού Δικαίου περιβάλλοντος:

Α. Οι Συνθήκες (ΣΕΕ, ΣΛΕΕ) και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων αποτελούν το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο.

Β. Οι Συνθήκες στις οποίες έχει προσχωρήσει η Ένωση (άρθρο 216 ΣΛΕΕ)

Γ. Η ενωσιακή νομοθεσία που θεσπίστηκε επί τη βάση των προβλέψεων των Συνθηκών και αποτελούν το Δευτερογενές Ενωσιακό Δίκαιο το οποίο περιλαμβάνει τους Κανονισμούς, τις Οδηγίες και τις Αποφάσεις. Οι Οδηγίες συνιστούν το πιο συχνό νομοθετικό εργαλείο στο πεδίο του περιβάλλοντος

Δ. Οι αποφάσεις των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης (ΔΕΕ και Γενικό Δικαστήριο)

¹³⁶ Η Αναθεώρηση της Στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη (2009) – Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM(2009) 400, 24.7.2009

¹³⁷ Ε. Κουτούπα –Ρεγκάκου, Δίκαιο του Περιβάλλοντος, Γ έκδοση επαυξημένη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη 2008, σελ.36

2.2.1 Νομική Βάση

Μολονότι, η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα είχε αρκετά οικονομικά και νομικά επιχειρήματα για να ασχοληθεί με τα περιβαλλοντικά προβλήματα δεν είχε στην αρχή μια στερεή νομική βάση για να το κάνει. Για να ορίσει κοινούς στόχους στο πεδίο της μείωσης των μολύνσεων και των οχλήσεων μπορούσε μόνον να αναφερθεί στο άρθρο 2 (ΕΟΚ), το οποίο ανέθετε στην Κοινότητα, μεταξύ άλλων, την αποστολή να επιταχύνει την εξύψωση του βιοτικού επιπέδου των πληθυσμών των κρατών μελών. Για να αναληφθούν επείγουσες δράσεις για την αναστροφή της διαδικασίας καταστροφής του περιβάλλοντος, οι κοινοτικές διατάξεις έπρεπε να βασίζονται στο άρθρο 235 της Συνθήκης ΕΟΚ (άρθρο 352 ΣΛΕΕ), το οποίο επέτρεπε ενέργειες σε πεδία στα οποία η Συνθήκη δεν είχε προβλέψει συγκεκριμένες εξουσίες δράσης, αλλά το οποίο απαιτούσε την ομοφωνία των κρατών μελών με όλη την αργοπορία που τη συνόδευε.

Το 1982 σημειώθηκαν οι πρώτες κοινοτικές νομοθετικές πρωτοβουλίες με τη θέσπιση οδηγιών με αντικείμενο, κυρίως την προστασία των υδάτων. Η κοινοτική δράση υπέρ του περιβάλλοντος μνημονεύεται για πρώτη φορά στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη της 28/02/1986 υπό τον τίτλο «Περιβάλλον». Για πρώτη φορά, στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη δημιουργήθηκε ένα σύστημα αυτοτελούς προστασίας του περιβάλλοντος¹³⁸. Στην συνέχεια, με την Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992 αναβαθμίζεται η προστασία του περιβάλλοντος σε επίσημη κοινοτική πολιτική, καθώς ενισχύεται η αρχή της ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής συνιστώσας στις υπόλοιπες κοινοτικές πολιτικές και έτσι εμπλουτίζεται με νέα διάσταση η μέχρι τότε καθαρά οικονομική πολιτική της Κοινότητας¹³⁹. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ συγκαταλέγει στην συνέχεια την προστασία του περιβάλλοντος στο ίδιο επίπεδο με σημαντικές αξίες και κοινοτικούς στόχους, εξαγγέλλοντας την προστασία του ήδη από τα πρώτα άρθρα και κατοχυρώνοντας την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης.

Ακολουθεί η Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία έθεσε την επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος μεταξύ των στόχων της Ένωσης (άρθρο 3 ΣΕΕ). Σήμερα, η ΕΕ είναι αρμόδια να ενεργεί σε όλους τους τομείς της περιβαλλοντικής πολιτικής, π.χ. ρύπανση αέρα και υδάτων, διαχείριση αποβλήτων και

¹³⁸ <http://eur-lex.europa.eu> «Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ) αναθεωρεί τη συνθήκη της Ρώμης για να προωθήσει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και να υλοποιήσει την εσωτερική αγορά. Τροποποιεί τους κανόνες λειτουργίας των ευρωπαϊκών οργάνων και διευρύνει τις κοινοτικές αρμοδιότητες, ιδίως στους τομείς της έρευνας και της ανάπτυξης, του περιβάλλοντος και της κοινής εξωτερικής πολιτικής.»

¹³⁹ Ε. Κουτούπα – Ρεγκάκου, *Η επίδραση του Ευρωπαϊκού Δικαίου στο δίκαιο του περιβάλλοντος, Κοινοτικό Δίκαιο 25 χρόνια εφαρμογής στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 12-13 Φεβρουαρίου 2005, Εκδόσεις Αντ.Ν Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2006, σελ. 382-383

κλιματική αλλαγή. Το πεδίο δράσης της περιορίζεται από την *αρχή της επικουρικότητας* (αρ5 παρ. 2 ΣΕΕ) και από την αρχή της αναλογικότητας (αρ5 παρ. 4 ΣΕΕ). Επιπλέον, το πεδίο δράσης της ένωσης περιορίζεται από την *υποχρεωτική ομοφωνία στο Συμβούλιο* στους τομείς της φορολογίας, της αστικής και αγροτικής χωροταξίας, των χρήσεων γης, της ποσοτικής διαχείρισης των υδάτινων πόρων και των επιλογών που αφορούν τις πηγές ενέργειας και την δομή του ενεργειακού εφοδιασμού. Παράλληλα με τις αρχές της επικουρικότητας και της αναλογικότητας, κατοχυρώνεται η αρχή της δοτής αρμοδιότητας (αρ5 της ΣΕΕ). Σύμφωνα με την αρχή αυτή, η ΕΕ μπορεί να ενεργεί μόνον εντός των αρμοδιοτήτων που της έχουν ανατεθεί με τις συνθήκες της ΕΕ. οι αρμοδιότητες αυτές ορίζονται στα άρθρα 2-6 της Συνθήκης για την λειτουργία της ΕΕ.

Την νομική βάση για θέματα περιβάλλοντος αποτελούν τα Άρθρα 191, 192, και 193 της ΣΛΕΕ του Τίτλου XX –Περιβάλλον.

- Το άρθρο 191 ΣΛΕΕ, πρώην άρθρο 174 ΣΕΚ, ορίζει τους γενικούς στόχους της περιβαλλοντικής πολιτικής: τη διατήρηση, την προστασία και την βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, την προστασία της υγείας του ανθρώπου, τη συνετή και ορθολογική χρησιμοποίηση των φυσικών πόρων και την προώθηση, σε διεθνές επίπεδο, μέτρων για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, και ιδίως την καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος
- Στο άρθρο 192 ΣΛΕΕ, πρώην άρθρο 175 ΣΕΚ, ορίζεται ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, αποφασίζουν, σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία και μετά από διαβούλευση με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, τις δράσεις που πρέπει να αναλάβει η Ένωση για την υλοποίηση των στόχων που αναφέρονται στο άρθρο 191.
- Στο άρθρο 193 ΣΛΕΕ, πρώην άρθρο 176 ΣΕΚ, ορίζεται ότι τα μέτρα προστασίας που θεσπίζονται δυνάμει του άρθρου 192 (ΣΛΕΕ) δεν εμποδίζουν τα κράτη μέλη να διατηρούν και να θεσπίζουν εθνικά μέτρα ενισχυμένης προστασίας. Έτσι, η προστασία του περιβάλλοντος δεν μπορεί πλέον να χρησιμεύσει σαν πρόφαση για τεχνικά εμπόδια των συναλλαγών.

2.2.2 Γενικές αρχές της περιβαλλοντικής προστασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι αρχές στις οποίες στηρίζεται η πολιτική της Ένωσης για τον τομέα του περιβάλλοντος πηγάζουν από τα άρθρα: 174 (ΣΕΚ), 6 (ΣΕΚ) και 5 (ΣΕΚ). Οι αρχές

αναπτύχθηκαν στην διάρκεια του χρόνου, τροποποιήθηκαν και συμπληρώθηκαν¹⁴⁰. Οι αρχές αυτές απηχούν και χαρακτηρίζουν την ευρωπαϊκή πολιτική και το δίκαιο του περιβάλλοντος¹⁴¹. Στο πλαίσιο του συστήματος περιβαλλοντικής προστασίας της Ένωσης μεγάλη σημασία για το περιβάλλον έχουν οι παρακάτω Αρχές:

Η αρχή της ενσωμάτωσης των περιβαλλοντικών παραμέτρων στις κοινοτικές πολιτικές (άρθρο 6 ΣΕΚ), σύμφωνα με την οποία το περιβάλλον παύει να είναι απλή παράμετρος και προάγεται σε κύρια συνιστώσα και των άλλων κοινοτικών πολιτικών. Πρόκειται για μια πολιτική που ενσωματώνεται σε όλες τις άλλες επιμέρους Κοινοτικές τομεακές πολιτικές για να καταστεί πιο αποτελεσματική η προστασία του περιβάλλοντος και ο έλεγχος της περιβαλλοντικής δράσης¹⁴². Έτσι, μέσω της αρχής της ενσωμάτωσης η περιβαλλοντική πολιτική ανάγεται από τη συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε μία οριζόντια πολιτική.

Η αρχή της επικουρικότητας (άρθρο 5ΣΕΚ), η οποία αφορά την κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ε. Ε και των κρατών μελών όσον αφορά περιβαλλοντικά ζητήματα. Σύμφωνα με την αρχή αυτή «η Κοινότητα δε διαθέτει τεκμήριο αρμοδιότητας για θέματα που άπτονται του περιβάλλοντος αλλά επεμβαίνει όταν το έννομο αυτό αγαθό διασφαλίζεται με μεγαλύτερη επιτυχία με τη δική της δράση και όχι από εκείνη των κρατών μελών»¹⁴³. Η αρχή αυτή συνιστά έκφραση της αποκέντρωσης και της δημοκρατικής αρχής. Ωστόσο, ασκείται κριτική καθώς παρατηρείται η τάση για συγκέντρωση αρμοδιοτήτων στα όργανα της Ένωσης και στην ουσία μία ιδιαίτερα εκτεταμένη αρμοδιότητα για θέματα περιβάλλοντος ενώ τα κράτη μέλη συχνότατα ακολουθούν τους κανόνες που προωθεί η Κοινότητα.

Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης (άρθρο 2 ΣΕΕ και 2 ΣΕΚ), σύμφωνα με την οποία οι οικονομικές δραστηριότητες πρέπει να εναρμονίζονται με τα περιβαλλοντικά δεδομένα ώστε να μην υπάρχει κατασπατάληση των φυσικών πόρων και κατά αυτόν τον τρόπο να μην εκτίθεται σε κίνδυνο η ικανοποίηση των αναγκών των μελλοντικών γενεών και ταυτόχρονα να προάγουν την κοινωνική συνοχή¹⁴⁴. Το αναπτυξιακό φαινόμενο στηρίζεται σε τρεις

¹⁴⁰ Kramer L., *The Genesis of EC Environmental Principles*, στο Macrory R., Havecroft I., Purdy R., (eds) *Principles of European Environmental Law*, Europa Law Publishing, pp. 31-47, Groningen 2004

¹⁴¹ De Sadeleer N., *Environment Principles, Modern and Post Modern Law*, στο Macrory R. with Havecroft I. and Purdy R. (eds) *Principles of European Environmental Law*, Europa Law Publishing, Groningen 2004, pp. 225-236.

¹⁴² Η διαδικασία ενσωμάτωσης ξεκίνησε από τους τομείς της Γεωργίας, της Ενέργειας, των Μεταφορών και επεκτάθηκε στους τομείς της Βιομηχανίας της Ενιαίας Αγοράς και της αναπτυξιακής βοήθειας. Ακολουθούν τα Συμβούλια Αλιείας, Γενικών Υποθέσεων και Ecofin.

¹⁴³ Δελλής Γ., *Κοινοτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1998, σελ.51

¹⁴⁴ Η βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη μπορεί απλά να οριστεί ως η «συμβατή», η φιλική προς το περιβάλλον ανάπτυξη και συνδέεται με το ζήτημα της διαχείρισης των πόρων του πλανήτη. Η

βασικούς πυλώνες: την οικονομική μεγέθυνση, την κοινωνική πρόοδο και την περιβαλλοντική προστασία και διαχείριση. Πρόκειται για τρεις ειδικότερες παραμέτρους του φαινομένου, οι οποίες κρίνονται ως απόλυτα αλληλοεξαρτόμενες και αλληλοσυμπληρούμενες μεταξύ τους, χωρίς καμία ιεράρχηση ανάμεσα τους¹⁴⁵. Ο ορισμός αυτός της βιώσιμης ανάπτυξης που απορρέει από την *έκθεση Bruntland*¹⁴⁶ γίνεται αποδεκτός από την ΕΕ υπογραμμίζοντας την κοινοτική πεποίθηση να συμπράξει ε την διεθνή πρωτοβουλία στην αποδοχή μια ορολογία αποδεκτής από όλους, ώστε οι περιφερειακές πολιτικές να συμβάλλουν από κοινού στην ολοκλήρωση μια παγκόσμιας στρατηγικής για την περιβαλλοντική αναβάθμιση του Πλανήτη.¹⁴⁷ Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης επηρεάζει πλέον πολλές πτυχές της πολιτικής της Ε.Ε (πολιτική μεταφορών, ανάπτυξη αγροτικών περιοχών, ενεργειακή πολιτική) κ.α. Η κυρίαρχη περιβαλλοντική διάσταση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης συνιστά ένα εξ' ορισμού βασικό στοιχείο νομιμοποίησης της σε παγκόσμιο επίπεδο. Η κρισιμότητα δε του κριτηρίου της περιβαλλοντικής προστασίας δεν μπορεί να αμφισβητηθεί σε οποιοδήποτε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό περιβάλλον¹⁴⁸. Οι ειδικότερες αρχές στις οποίες στηρίζεται η πολιτική της Κοινότητας στον τομέα του περιβάλλοντος(άρθρο 174 ΣΕΚ) είναι οι ακόλουθες:

Η ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική βασίζεται επιπλέον, στις *αρχές της προφύλαξης, της πρόληψης, της διόρθωσης της ρύπανσης στην πηγή, και στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»*.

Η *αρχή της πρόληψης* επιτάσσει σε επίπεδο σχεδιασμού και προγραμματισμού τη λήψη προληπτικών μέτρων και αποβλέπει στην αποτροπή περιβαλλοντικής προσβολής πριν την εμφάνιση της, δεδομένου ότι η προληπτική αντιμετώπιση είναι πιο αποτελεσματική από ότι η κατασταλτική. Και αυτό δεδομένου ότι το κόστος είναι σαφώς μικρότερο, ενώ, συχνά, η περιβαλλοντική βλάβη είναι μη αναστρέψιμη και οι συνέπειες της ανυπολόγιστες. Η αρχή της πρόληψης εισήχθη στην ευρωπαϊκή πολιτική περιβάλλοντος με την Ενιαία Ευρωπαϊκή

αειφορική διαχείριση βρίσκεται σε αρμονία με την περιβαλλοντική προστασία, τόσο από ποσοτική όσο και από ποιοτική άποψη αφού στόχος της είναι η χρήση των πόρων μέχρι το σημείο αντοχής τους», Σιούτη Γ., *Βιώσιμη ανάπτυξη και προστασία περιβάλλοντος*, Περιφερειακή ανάπτυξη, χωροταξία και περιβάλλον στο πλαίσιο της Ενωμένης Ευρώπης, τ. ΙΙΙ, Τόπος, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών, σλ.43-50

¹⁴⁵, Τσάλτας Γρ., Πλατιάς Χ., *ό.π.*, σ.31

¹⁴⁶ Η Βιώσιμη Ανάπτυξη ορίστηκε το 1987 στην έκθεση Bruntland ως «η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσης γενεάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο το μέλλον των γενεών στο μέλλον», πληροφορίες στον ιστότοπο: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>, Τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017.

¹⁴⁷ Τσάλτας Γρ., Πλατιάς Χ., *ό.π.*

¹⁴⁸ Δελλαδέτσιμας Μ.Π., *Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, ο σχεδιασμός του χώρου και η περίπτωση της Ελλάδας*, Τόπος, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών 12/97, σελ. 34

Πράξη και αποτέλεσε βασικό ζήτημα του Τρίτου Προγράμματος Δράσης της Ένωσης για το περιβάλλον.

Η αρχή της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος κατά προτεραιότητα στην πηγή, σύμφωνα με την οποία η δυσμενής επίδραση κάθε δραστηριότητας στο περιβάλλον πρέπει να περιορίζεται στην πηγή της ρύπανσης όπου είναι απαραίτητο να γίνεται και η καταπολέμηση της πριν διαχυθεί σε ευρύτερο χώρο. Η αρχή αυτή είναι στενά συνδεδεμένη με την αρχή της πρόληψης και έχει εφαρμογή και σε περιπτώσεις διασυννοριακών ρυπάνσεων καθώς και μεταφοράς επικίνδυνων υλικών ή διαχείρισης αποβλήτων.

Η αρχή της προφύλαξης και η αρχή της πρόληψης, αφορά στην έγκαιρη αντιμετώπιση (εκ των προτέρων) των περιβαλλοντικών κινδύνων και των κινδύνων που αφορούν την ανθρώπινη υγεία. Η αρχή της προφύλαξης εφαρμόζεται, μόλις διαπιστωθεί παρέκκλιση από την αρχή της προλήψεως και επομένως ανάγκη επέμβασης. Η αρχή της προφύλαξης εισηγείται ένα είδος επιφυλακής που επιβάλλει μέτρα και ενέργειες προφύλαξης ακόμα και όταν δεν υπάρχουν επαρκείς και ασφαλείς επιστημονικές γνώσεις γύρω από ενδεχόμενους κινδύνους και δυσμενείς επιπτώσεις διαφόρων έργων και δραστηριοτήτων¹⁴⁹. Επίσης η πρόληψη βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τη επαρκή πρόσβαση του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφόρηση(οδηγία 90/313) δεδομένου ότι μόνο αν υπάρχει γνώση για τους πιθανούς περιβαλλοντικούς κινδύνους μπορεί να υπάρξει και συνειδητοποίηση για προληπτική υπεράσπιση του περιβάλλοντος.

Η αρχή της πρόληψης είναι ένα εργαλείο διαχείρισης κινδύνων που δύναται να ενεργοποιηθεί ακόμα και εάν υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα ως προς κάποιον εικαζόμενο κίνδυνο για την ανθρώπινη υγεία ή για το περιβάλλον ο οποίος να προκύπτει από συγκεκριμένη ενέργεια ή πολιτική. Για παράδειγμα, για την αποτροπή βλάβης στην ανθρώπινη υγεία ή στο περιβάλλον σε περίπτωση αμφιβολίας ως προς πιθανές επικίνδυνες επιπτώσεις ενός προϊόντος, δύνανται να δοθούν εντολές να σταματήσει η διανομή αυτού του προϊόντος ή να αποσυρθεί από την αγορά εάν μετά από μια αντικειμενική επιστημονική αξιολόγηση παραμείνει η αβεβαιότητα. Τα μέτρα αυτά πρέπει να μην ενέχουν διακρίσεις και να είναι αναλογικά, και να αναθεωρηθούν μόλις γίνουν διαθέσιμα περισσότερα επιστημονικά στοιχεία.

Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», σύμφωνα με την οποία ο ρυπαίνων είναι οικονομικά υπεύθυνος για τις περιβαλλοντικές βλάβες που προκαλεί. Η αρχή αποσκοπεί στην αποτροπή,

¹⁴⁹ Κορκόβελος Χ., *Η προστασία του περιβάλλοντος στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1997, σελ.18

εξάλειψη ή εξισορρόπηση βλαπτικών για το περιβάλλον συμπεριφορών, μέσω εσωτερίκευσης του εξωτερικού κόστους που προκαλείται στο περιβάλλον από την οικονομική δραστηριότητα ή τα προϊόντα και διαχέεται σε μεγάλο βαθμό στο κοινωνικό σύνολο. Η αρχή ο ρυπαίνων πληρώνει θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να αποτελέσει το πλέον αποτελεσματικό μέτρο πρόληψης της ρύπανσης, ωστόσο, η εφαρμογή της αρχής είναι γεγονός ότι αντιμετωπίζει εγγενείς δυσκολίες σε επίπεδο απόλυτου προσδιορισμού του ρυπαίνοντα, της ευθύνης του, το μέγεθος της περιβαλλοντικής ζημίας και των άμεσα ή έμμεσα θιγόμενων¹⁵⁰.

2.2.3 Οι Ειδικές Διατάξεις της Συνθήκης για την λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι ευρείς στόχοι της περιβαλλοντικής πολιτικής της ΕΕ περιγράφονται στα άρθρα 11 και 191 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) των οποίων τα κύρια σημεία παρατίθενται παρακάτω¹⁵¹:

Άρθρο 11 (πρώην άρθρο 6 της ΣΕΚ)

Οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης, ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη.

Σύμφωνα με τη Συνθήκη για τη Λειτουργία της ΕΕ, οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης, ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη (άρθρο 11 ΣΛΕΕ, πρώην άρθρο 6 ΣΕΚ)¹⁵². Η βιώσιμη ανάπτυξη, όπως ήδη έχει αναφερθεί, είναι βασικός στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το άρθρο 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση δηλώνει ότι η Ένωση εργάζεται για την αειφόρο ανάπτυξη της Ευρώπης με γνώμονα την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα των τιμών, την άκρως ανταγωνιστική κοινωνική οικονομία της αγοράς, με στόχο την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική πρόοδο, και το υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος. Η επίτευξη της Βιώσιμης Ανάπτυξης λοιπόν, προϋποθέτει την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής προστασίας σε όλες τις τομεακές πολιτικές της Ένωσης.

¹⁵⁰ Τσάλτας Γρ., (επιμ.), ό.π., σ.113.

¹⁵¹ Ευρωπαϊκή Ένωση, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 326 της 26/10/2012, Διαθέσιμη στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EL> – (τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017)

¹⁵² άρθρο 11 ΣΛΕΕ, πρώην άρθρο 6 ΣΕΚ., Ευρωπαϊκή Ένωση, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π.

Με άλλα λόγια, οι συγκεκριμένοι στόχοι, οι αρχές και τα ειδικά κριτήρια της περιβαλλοντικής πολιτικής της ΕΕ θα πρέπει να εφαρμόζονται σε όλες τις άλλες πολιτικές της ΕΕ, εξωτερικά ή εσωτερικά, με τον ίδιο τρόπο που πρέπει να εφαρμόζονται στην περιβαλλοντική πολιτική. Η δέσμευση αυτή εκτείνεται ακόμη περισσότερο, θεμελιώνοντας ότι η εξωτερική περιβαλλοντική δράση της ΕΕ αναμένεται να συμβάλλει στην επίτευξη των άλλων στόχων των εξωτερικών σχέσεων της Ένωσης, όπως η υποστήριξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η πρόληψη των συγκρούσεων και η προώθηση της ενσωμάτωσης όλων των χωρών στην παγκόσμια οικονομία. Στην παραπάνω λογική αν προστεθεί ότι η ΕΕ βρίσκεται κάτω από την γενική υποχρέωση να «*προωθεί πολυμερείς λύσεις σε κοινά πρόβλημα*», ιδίως στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών¹⁵³,» τότε πέρα από το πρασίνισμα των μη περιβαλλοντικών πολιτικών, το άρθρο 11 της ΣΛΕΕ συνεπάγεται, ότι η ίδια περιβαλλοντική νομοθεσία της ΕΕ πρέπει να νοείται και να ερμηνεύεται ευρέως, λαμβάνοντας υπόψη όλους τους περιβαλλοντικούς στόχους, αρχές και κριτήρια της ΕΕ - στην ουσία απαιτώντας μια ολιστική προσέγγιση της ΕΕ περιβαλλοντικής νομοθεσίας (παραγωγής νόμων)¹⁵⁴.

Η πρόοδος που επιτεύχθηκε τα τελευταία χρόνια στην ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής πολιτικής έχει σημειώσει μεγάλη πρόοδο. Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί το πεδίο της ενεργειακής πολιτικής, η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής πολιτικής διαφαίνεται,

- στην παράλληλη ανάπτυξη της δέσμης μέτρων της ΕΕ σχετικά με το κλίμα και την ενέργεια

ή

- στον Χάρτη Πορείας για τη μετάβαση σε μια ανταγωνιστική οικονομία χαμηλών επιπέδων ανθρακούχων εκπομπών το 2050, που θα επιδιώκει φθηνούς τρόπους οι οποίοι θα καταστήσουν την ευρωπαϊκή οικονομία πιο φιλική προς το κλίμα και λιγότερο ενεργοβόρα. (Δείχνει πώς οι τομείς που ευθύνονται για τις εκπομπές στην Ευρώπη — όπως η παραγωγή ηλεκτρισμού, η βιομηχανία, οι μεταφορές, τα κτίρια και οι κατασκευές, καθώς και η γεωργία — μπορούν να πραγματοποιήσουν τη μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών στις επόμενες δεκαετίες.)

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Άρθρο 191(πρώην άρθρο 174 της ΣΕΚ)

1. Η πολιτική της Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος συμβάλλει στην επιδίωξη των ακόλουθων στόχων:

¹⁵³ Άρθρο 21. ΣΕΕ. 1992

¹⁵⁴ Morgera E., *Ambition, complexity and legitimacy of pursuing mutual supportiveness through the EU's external environmental action*, University of Edinburgh School of Law Research Paper No. 2, 2012

- την διατήρηση, προστασία και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος,
- την προστασία της υγείας του ανθρώπου,
- τη συνετή και ορθολογική χρησιμοποίηση των φυσικών πόρων,
- την προώθηση, σε διεθνές επίπεδο, μέτρων για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων και ιδίως την καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος.

Οι γενικοί στόχοι της περιβαλλοντικής πολιτικής της ΕΕ, όπως ορίζονται στο άρθρο 191 (1) της ΣΛΕΕ (πρώην άρθρο 174 (1) ΕΚ)¹⁵⁵ αποτυπώνονται στο παραπάνω πλαίσιο.

Οι τρεις πρώτοι στόχοι σχετικά με την διατήρηση και την προστασία των «φυσικών πόρων» και του «περιβάλλοντος» δεν αναφέρουν συγκεκριμένα/ με σαφήνεια αν προβλέπεται σε παγκόσμια ή ευρωπαϊκή κλίμακα. Αντιθέτως, ο τέταρτος στόχος υποστηρίζει την προώθηση μέτρων επίλυσης των περιβαλλοντικών προβλημάτων σε περιφερειακή και παγκόσμια κλίμακα, αναδεικνύοντας τον ηγετικό ρόλο της ΕΕ σε διεθνές επίπεδο. Η προώθηση παγκόσμιων λύσεων σε περιβαλλοντικά προβλήματα από την ΕΕ, τονίζει δηλαδή την διεθνή πτυχή της περιβαλλοντικής πολιτικής της ΕΕ και την επιδίωξη της να συμμετέχει ενεργά στην επίλυση των παγκοσμίων περιβαλλοντικών προβλημάτων καθορίζοντας τις στρατηγικές δράσεις για την επίτευξη αυτών.

ΑΡΘΡΟ 191

[...]

4. Στο πλαίσιο των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων τους, η Ένωση και τα κράτη μέλη συνεργάζονται με τις τρίτες χώρες και τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς. Ο τρόπος της συνεργασίας της Ένωσης μπορεί να αποτελεί αντικείμενο συμφωνιών μεταξύ της Ένωσης και των ενδιαφερομένων τρίτων μερών.

Το προηγούμενο εδάφιο δεν θίγει την αρμοδιότητα των κρατών μελών να διαπραγματεύονται στα πλαίσια διεθνών οργανισμών και να συνάπτουν διεθνείς συμφωνίες.

Στην συνέχεια από την παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου, συνεπάγεται ότι οι περιβαλλοντικοί στόχοι που αναφέρονται στην παράγραφο 1 στο άρθρο 191 (πρώην άρθρο 174), της διατήρησης/ προστασίας/ βελτίωση της ποιότητας, συμπεριλαμβανομένης της «συνετής και ορθολογικής χρήσης των φυσικών πόρων», θα πρέπει να επιτυγχάνονται μέσα από την συνεργασία της ΕΕ τόσο με τα κράτη μέλη της όσο και με Τρίτες Χώρες και Διεθνείς Οργανισμούς. Η διάταξη αυτή ενισχύει την ισχύ της ΕΕ να δρα υπέρ του παγκόσμιου περιβάλλοντος και να μην περιορίζεται στο περιβάλλον της ΕΕ.

Ειδικότερα, ειδικές διατάξεις που αφορούν την Βιώσιμη Ανάπτυξη και το Περιβάλλον μπορούν να βρεθεί και αλλού στη Συνθήκη της Λισαβόνας.

Το άρθρο 3 της ΣΕΕ ορίζει ότι:

¹⁵⁵ Ευρωπαϊκή Ένωση, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π.

«Η Ένωση (...) εργάζεται για τη βιώσιμη ανάπτυξη της Ευρώπης με γνώμονα την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και την επίτευξη ενός υψηλού επιπέδου προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος».

Το άρθρο 3 συνεχίζει και συμπληρώνει ότι:

«όσον αφορά τις σχέσεις της με τον υπόλοιπο κόσμο, η Ένωση (...) συμβάλλει στην ειρήνη, την ασφάλεια, την αειφόρο ανάπτυξη του πλανήτη, την αλληλεγγύη και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των λαών, το ελεύθερο και δίκαιο εμπόριο, την εξάλειψη της φτώχειας και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου (...)»

Τέλος, η βιώσιμη Ανάπτυξη περνά μέσα από την πολιτική αναπτυξιακής συνεργασίας της ΕΕ.

Το άρθρο 208 (πρώην άρθρο 177) περιλαμβάνει τον στόχο:

«να προωθηθεί η βιώσιμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών»

Η ΕΕ έχει δεσμευτεί όχι μόνο να εφαρμόσει μέτρα για την διατήρηση και την προστασία του περιβάλλοντος σε παγκόσμια κλίμακα, αλλά έχει επίσης δεσμευτεί να εξασφαλιστεί ότι οι εσωτερικές και εξωτερικές της δράσεις είναι σύμφωνες με την επιδίωξη της παγκόσμιας αειφόρου ανάπτυξης και την αειφόρο διαχείριση των παγκόσμιων φυσικών πόρων. Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, το άρθρο 10α της Συνθήκης ΕΕ καθορίζει τις γενικές αρχές της εξωτερικής δράσης της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της δέσμευσης για την πολυμέρεια και συγκεκριμένους στόχους όπως:

«Η Ένωση καθορίζει και εφαρμόζει κοινές πολιτικές και δράσεις και εργάζεται για την επίτευξη υψηλού βαθμού συνεργασίας σε όλους τους τομείς των διεθνών σχέσεων, με στόχο: (...)

(δ) την προώθηση της βιώσιμης οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων χωρών, με πρωταρχικό στόχο την εξάλειψη της φτώχειας? (...)

(στ) τη συμβολή στην ανάπτυξη διεθνών μέτρων για την διατήρηση και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος και την αειφόρο διαχείριση των παγκόσμιων φυσικών πόρων, με στόχο τη διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης? (...)

Το άρθρο 10α συνεχίζει να αναφέρει ότι:

«Η Ένωση μεριμνά για τη συνοχή μεταξύ των διαφόρων τομέων της εξωτερικής της δράσης και μεταξύ αυτών και των άλλων πολιτικών της».

Τέλος, ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στις ειδικές διατάξεις που αναφέρονται σε θέματα εκπροσώπησης και συνεργασίας της ΕΕ με τις Τρίτες Χώρες και Διεθνείς

Οργανισμούς. Πριν την Συνθήκη της Λισαβόνας, η ΕΕ δεν είχε ρητή εξουσία (βάσει Συνθήκης) να ενεργεί ως εξωτερικός εκπρόσωπος των κρατών μελών σε τέτοιους τομείς πολιτικής. Το δικαστήριο ωστόσο, είχε ορίσει ότι η ΕΕ έχει εξυπακουόμενες εξωτερικές εξουσίες σε τομείς πολιτικής που εμπíπτουν στην εσωτερική διαδικασία. Η έκταση αυτών των εξυπακουόμενων αρμοδιοτήτων καθώς και οι περιπτώσεις στις οποίες εφαρμόζονται έχουν συχνά αμφισβητηθεί, ωστόσο ξεπερνιούνται με την παγίωση της θεμελιώδους αρχής του «παράλληλησμού», βάσει της οποίας η άσκηση εσωτερικών εξουσιών θέσπισης νομοθεσίας από την ΕΕ σε έναν συγκεκριμένο τομέα πολιτικής θεωρείται ότι συνεπάγεται πως η ΕΕ έχει επίσης την εξουσία να διαπραγματεύεται και να συνάπτει διεθνείς συμφωνίες στο τομέα αυτό¹⁵⁶.

Η αρχή αυτή αναγνωρίστηκε στο νέο άρθρο 216, το οποίο ενσωμάτωσε στη ΣΛΕΕ η Συνθήκη της Λισαβόνας

Άρθρο 216

1. Η Ένωση μπορεί να συνάπτει συμφωνία με μία ή περισσότερες τρίτες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς όταν το προβλέπουν οι Συνθήκες ή όταν η σύναψη συμφωνίας είναι αναγκαία για την επίτευξη, στο πλαίσιο των πολιτικών της Ένωσης, ενός εκ των στόχων που καθορίζονται από τις Συνθήκες, ή προβλέπεται σε νομικά δεσμευτική πράξη της Ένωσης ή ακόμη ενδέχεται να επηρεάσει κοινούς κανόνες ή να μεταβάλει την εμπέλειά τους.

2. Οι συμφωνίες που συνάπτει η Ένωση δεσμεύουν τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και τα κράτη μέλη.

Άρθρο 217

(πρώην άρθρο 310 της ΣΕΚ)

Η Ένωση δύναται να συνάπτει, με μια ή περισσότερες τρίτες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς, συμφωνίες που συνιστούν σύνδεση, η οποία συνεπάγεται αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις, κοινές δράσεις και ειδικές διαδικασίες.

Στο άρθρο 218 ΣΛΕΕ ορίζονται οι διαδικασίες στην βάση των οποίων η ΕΕ συνάπτει εξωτερικές συμφωνίες για ζητήματα εσωτερικής πολιτικής.

Άρθρο 218

(πρώην άρθρο 300 της ΣΕΚ)

1. Με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων του άρθρου 207, για τη διαπραγμάτευση και τη σύναψη των συμφωνιών μεταξύ της Ένωσης και τρίτων χωρών ή διεθνών οργανισμών ακολουθείται η εξής διαδικασία:

2. Το Συμβούλιο εγκρίνει την έναρξη διαπραγματεύσεων, εκδίδει οδηγίες διαπραγμάτευσης, επιτρέπει την υπογραφή και συνάπτει τις συμφωνίες.

3. Η Επιτροπή, ή ο ύπατος εκπρόσωπος της Ένωσης για θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας όταν η σχεδιαζόμενη συμφωνία αφορά αποκλειστικά ή κυρίως την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας, υποβάλλει συστάσεις στο Συμβούλιο, το οποίο εκδίδει απόφαση που επιτρέπει την έναρξη διαπραγματεύσεων και ορίζει, ανάλογα με το αντικείμενο της σχεδιαζόμενης συμφωνίας, τον διαπραγματευτή ή τον επικεφαλής της διαπραγματευτικής ομάδας της Ένωσης.

4. Το Συμβούλιο μπορεί να απευθύνει οδηγίες στον διαπραγματευτή και να ορίζει ειδική επιτροπή, σε διαβούλευση με την οποία πρέπει να διεξάγονται οι διαπραγματεύσεις.

¹⁵⁶ Nugent N., Μενδρινού Μ. (επιμ.), ό.π, σ.544

5. Το Συμβούλιο, μετά από πρόταση του διαπραγματευτή, εκδίδει απόφαση που επιτρέπει την υπογραφή της συμφωνίας και, ενδεχομένως, την προσωρινή της εφαρμογή πριν να τεθεί σε ισχύ.

6. Το Συμβούλιο, μετά από πρόταση του διαπραγματευτή, εκδίδει απόφαση για τη σύναψη της συμφωνίας. Εκτός από την περίπτωση που η συμφωνία αφορά αποκλειστικά την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας, το Συμβούλιο εκδίδει απόφαση για τη σύναψη της συμφωνίας:

α) Μετά από έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στις ακόλουθες περιπτώσεις:

- i) συμφωνίες σύνδεσης,
- ii) συμφωνία για την προσχώρηση της Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών,
- iii) συμφωνίες που δημιουργούν ειδικό θεσμικό πλαίσιο θεσπίζοντας διαδικασίες συνεργασίας,
- iv) συμφωνίες που έχουν σημαντικές δημοσιονομικές επιπτώσεις για την Ένωση,
- v) συμφωνίες που καλύπτουν τομείς στους οποίους εφαρμόζεται η συνήθης νομοθετική διαδικασία ή η ειδική νομοθετική διαδικασία όταν απαιτείται η έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Σε επείγουσες περιπτώσεις, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο μπορούν να συμφωνούν προθεσμία για την έγκριση.

β) Μετά από διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στις υπόλοιπες περιπτώσεις. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο διατυπώνει τη γνώμη του εντός προθεσμίας που μπορεί να ορίσει το Συμβούλιο ανάλογα με το επείγον του ζητήματος. Ελλείψει γνώμης εντός της προθεσμίας αυτής, το Συμβούλιο μπορεί να αποφασίζει.

7. Κατά παρέκκλιση από τις παραγράφους 5, 6 και 9, το Συμβούλιο μπορεί, κατά τη σύναψη συμφωνίας, να εξουσιοδοτεί τον διαπραγματευτή να εγκρίνει εξ ονόματος της Ένωσης τις τροποποιήσεις της συμφωνίας, εφόσον η συμφωνία προβλέπει ότι οι τροποποιήσεις αυτές πρέπει να θεσπισθούν με απλοποιημένη διαδικασία ή μέσω οργάνου που συνιστάται με την εν λόγω συμφωνία. Το Συμβούλιο μπορεί να εξαρτά την εξουσιοδότηση αυτή από ειδικούς όρους.

8. Καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας, το Συμβούλιο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία. Ωστόσο, το Συμβούλιο αποφασίζει ομόφωνα, όταν η συμφωνία αφορά τομέα για τον οποίο απαιτείται ομοφωνία για τη θέσπιση πράξης της Ένωσης καθώς και προκειμένου περί συμφωνιών σύνδεσης και των συμφωνιών του άρθρου 212 με τα κράτη που είναι υποψήφια για προσχώρηση. Το Συμβούλιο αποφασίζει επίσης ομόφωνα όσον αφορά τη συμφωνία για την προσχώρηση της Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Η απόφαση περί σύναψης της συμφωνίας αυτής τίθεται σε ισχύ μόνο μετά την έγκρισή της από τα κράτη μέλη, σύμφωνα με τους αντίστοιχους συνταγματικούς κανόνες τους.

9. Το Συμβούλιο, μετά από πρόταση της Επιτροπής ή του ύπατου εκπροσώπου της Ένωσης για θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας, εκδίδει απόφαση για την αναστολή της εφαρμογής μιας συμφωνίας και τον καθορισμό των θέσεων που θα πρέπει να ληφθούν, εξ ονόματος της Ένωσης, σε όργανο που συνιστάται από δεδομένη συμφωνία, όταν το εν λόγω όργανο καλείται να θεσπίσει πράξεις που παράγουν έννομα αποτελέσματα, με εξαίρεση τις πράξεις που συμπληρώνουν ή τροποποιούν το θεσμικό πλαίσιο της συμφωνίας.

10. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενημερώνεται αμέσως και πλήρως σε όλα τα στάδια της διαδικασίας.

11. Ένα κράτος μέλος, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο ή η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει από το Δικαστήριο να γνωμοδοτήσει εάν η σχεδιαζόμενη συμφωνία είναι συμβατή με τις Συνθήκες. Εάν η γνώμη του Δικαστηρίου είναι αρνητική, η σχεδιαζόμενη συμφωνία μπορεί να τεθεί σε ισχύ μόνο εφόσον τροποποιηθεί, ή εάν αναθεωρηθούν οι Συνθήκες.

Διάφορες διαδικασίες εφαρμόζονται ανάλογα με τον χαρακτήρα μιας συμφωνίας. Μια σχετικά απλή συμφωνία χωρίς σημαντικές θεσμικές συνέπειες ή συνέπειες στον προϋπολογισμό υπόκειται στην ίδια σχεδόν διαδικασία με εκείνη που εφαρμόζεται για εμπορικές συμφωνίες δυνάμει του άρθρου 207. Αντιθέτως, συμφωνίες που αποτελούν συστατικά στοιχεία ευρύτερων συμφωνιών συνεργασίας ή σύνδεσης υπόκεινται στις πιο δύσκολες διαδικασίες που ισχύουν για τις τελευταίες αυτές συμφωνίες, δηλαδή απαιτείται κανονικά ομοφωνία στο Συμβούλιο¹⁵⁷. Σε αυτές τις ήδη περίπλοκες διαδικασίες έρχεται να προστεθεί το γεγονός ότι η ΕΕ δεν έχει απαραίτητα το αποκλειστικό δικαίωμα να

¹⁵⁷Ευρωπαϊκή Ένωση, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π.

διαπραγματεύεται εξωτερικές συμφωνίες που αφορούν εσωτερικές πολιτικές. Αυτό που μάλλον συμβαίνει είναι ότι υπάρχουν πολλές μεικτές αρμοδιότητες όπου οι ευθύνες για ζητήματα πολιτικής επιμερίζονται μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να υπάρχουν δυο κύριοι τρόποι, ο καθένας με τις διαφοροποιήσεις του, σχετικά με το πως εκπροσωπείται και ενεργεί η ΕΕ σε διεθνείς διαπραγματεύσεις σε τέτοιους τομείς πολιτικής. Εκεί που η ΕΕ έχει την αποκλειστική αρμοδιότητα, όπως συμβαίνει στην αλιευτική πολιτική, η Επιτροπή είναι ο μόνος εκπρόσωπος και διαπραγματευτής, εκεί όμως που υπάρχει μεικτή αρμοδιότητα, όπως συμβαίνει στην περιβαλλοντική πολιτική η Επιτροπή ενεργεί εξ ονόματος της ΕΕ και οι εθνικοί εκπρόσωποι ενεργούν εξ ονόματος των κρατών μελών¹⁵⁸.

2.3 Οι αρμοδιότητες της ΕΕ για την εξωτερική περιβαλλοντική πολιτική

Όπως είδαμε παραπάνω, η περιβαλλοντική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει εξελιχθεί σταδιακά από το 1970. Παρά την αρχική απουσία ρητής νομικής βάσης, οι ευρωπαϊκές χώρες είχαν προσπαθήσει να ενεργούν με συντονισμένο τρόπο σε διεθνές επίπεδο, μεταξύ άλλων, μέσω της ΕΕ, από τις πρώτες ημέρες της διεθνούς περιβαλλοντικής συνεργασίας¹⁵⁹. Με την συνένωση των προσπαθειών τους, είχαν την δυνατότητα να διαμορφώσουν και να επηρεάσουν διάφορα περιβαλλοντικά συστήματα και θεσμούς, συμπεριλαμβανομένων εκείνων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων στην διατήρηση της βιοποικιλότητας, του στρώματος του όζοντος, της βιοτεχνολογίας και της κλιματικής αλλαγής¹⁶⁰. Έτσι, πιο συγκεκριμένα για παράδειγμα, η ΕΟΚ συμμετείχε σε τέσσερις ΜΕΑ πριν από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη¹⁶¹. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1987) ωστόσο, πρόσθεσε

¹⁵⁸ Delreux T., *The EU as an actor in global environmental politics*, in Jordan A., Adelle C., *Environmental Policy in the EU. Actors, institutions and processes*, ed. 3rd, Routledge 2013, pp.287-305

¹⁵⁹ Oberthór S., *The EU as an International Actor: The Protection of the Ozone Layer*, *Journal of Common Market Studies*, v.37(4), December 1999, p. 641-659.

¹⁶⁰ Oberthór S., Roche K., *EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges*, *The International Spectator*, v.43(3), September 2008, p. 35-50,

¹⁶¹ «Από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, η ΕΟΚ/ ΕΚ έχει συνάψει τις παρακάτω βασικές ΠΠΣ βάσει του κεφαλαίου για το περιβάλλον: α) the Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer (1985) and its Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer (1987); β) the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal (1989); γ) the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC, 1992c) and its Kyoto Protocol (1997a); δ) the Convention on Biological Diversity (1992a) and its Cartagena Protocol (2000);ε) the Espoo Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (1991); and the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS, 1982), Marvn Duran G., Morgera E., *ό.π.*, Hart 2012

ρητή αρμοδιότητες στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής για το περιβάλλον, προκυμμένου η ΕΕ να έχει εξωτερικές αρμοδιότητες στον τομέα του περιβάλλοντος που να προκύπτουν με σαφήνεια και να μπορεί να αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα στις διεθνείς περιβαλλοντικές διαπραγματεύσεις.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας (2009) ενίσχυσε τις αρμοδιότητες της ΕΕ σε θέματα περιβάλλοντος. Σήμερα, οι εξωτερικές αρμοδιότητες της ΕΕ έχουν τις εξής δύο νομικές βάσεις:

- να προκύπτουν μέσω της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης- «έμμεσες εξουσίες», «*implied powers*»

ή

- να αναφέρονται ρητά στη Συνθήκη-«*ρητές εξουσίες*»- «*express powers*»,

Η πρώτη πηγή των αρμοδιοτήτων μέσω του Δικαστηρίου χρονολογείται από τη δεκαετία του 1970 όταν μια σειρά από περιπτώσεις διεύρυνε το πεδίο των εξωτερικών περιβαλλοντικών αρμοδιοτήτων της ΕΕ. Πριν την Συνθήκη της Λισαβόνας, η συμμετοχή της Κοινότητας στις ΠΠΣ κατέστη δυνατή μέσω της θεωρίας των σιωπηρών εξουσιών που αναπτύχθηκε από το Δικαστήριο στις αποφάσεις των υποθέσεων , λχ ERTA και Kramer¹⁶². Οι περιπτώσεις αυτές δημιούργησαν το δόγμα της παραλληλίας μεταξύ των εσωτερικών και των εξωτερικών αρμοδιοτήτων της ΕΕ¹⁶³. Αυτό σημαίνει ότι, όταν η ΕΕ έχει εσωτερικές αρμοδιότητες σε ένα συγκεκριμένο θέμα, έχει επίσης το δικαίωμα να διεξάγει εξωτερικές σχέσεις σε αυτόν τον τομέα. Έτσι, οι Εξωτερικές αρμοδιότητες της ΕΕ μπορούν να προκύπτουν από την ύπαρξη της εσωτερικής νομοθεσίας¹⁶⁴. Έμμεσες Εξωτερικές αρμοδιότητες έχουν επίσης βρεθεί ότι έχουν εφαρμοστεί εκεί όπου η αρμοδιότητα προβλέπεται ρητά σε μια εσωτερική νομοθετική πράξη, εφόσον η συμμετοχή της Κοινότητας

¹⁶²«Σύμφωνα με τη νομολογία αυτή, η θέσπιση κοινών κανόνων από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ μπορούν να επιτρέψουν στην ΕΕ να ασκήσει εξωτερική αρμοδιότητα, ακόμη και – στο βαθμό που μια τέτοια ενέργεια θα μπορούσε να επηρεάσει αυτούς τους κανόνες ή να μεταβάλει την εμβέλειά τους – αν εμποδίζει τα κράτη μέλη από την ανεξάρτητη εξωτερική δράση τους», Van Elsuwege P., Merket H., *The Role of the Court of Justice in Ensuring the Unity of the EU's External Representation*, in Blockmans St., Ramses W. eds., *Principles and Practices of EU External Representation*, CLEER Working Papers, No. 5, 2012, p. 37-57, Διαθέσιμο τον ιστότοπο:

http://www.asser.nl/default.aspx?site_id=26&level3=&textid=40434, τελευταία ενημέρωση 11/11/2017

¹⁶³Kuijper P., Wouters J., Hoffmeister F., De Baere G., Ramopoulos T., *The Law of EU External Relations Cases, Materials and Commentary on the EU as an International Legal Actor*, Oxford University Press, Oxford 2013

¹⁶⁴ Verwey D., *The European Community, the European Union and the International Law of Treaties*, TMC Asses Press, Den Haag 2005

σε μια διεθνή συμφωνία είναι αναγκαία για την επίτευξη των στόχων που προβλέπονται από τη συνθήκη¹⁶⁵.

Η δεύτερη πηγή αρμοδιοτήτων είναι η ρητή εκχώρηση αυτών από τις διατάξεις των Συνθηκών της ΕΠΠ και η Συνθήκη της Λισαβόνας. Η Συνθήκη της Λισαβόνας (2009) ενίσχυσε τις αρμοδιότητες με την προσθήκη ενός τέταρτου στόχου ο οποίος ασχολείται αποκλειστικά με την εξωτερική διάσταση της περιβαλλοντικής πολιτικής, δηλώνοντας τη δέσμευση της ΕΕ για την «*προώθηση μέτρων σε διεθνές επίπεδο για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, και ιδίως την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής*» (άρθρο. 191.1 της ΣΛΕΕ)¹⁶⁶.

Αν και η Συνθήκη της Λισαβόνας είναι σημαντική από πολλές απόψεις, όσον αφορά την ρητή εκχώρηση αρμοδιοτήτων σε θέματα περιβάλλοντος, ωστόσο υποστηρίζεται ότι διατήρησε σε μεγάλο βαθμό το status quo¹⁶⁷. Ωστόσο, η βασική καινοτομία στον τομέα του περιβάλλοντος είναι η ρητή αναφορά στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής ως στόχου της περιβαλλοντικής πολιτικής της ΕΕ. Η προσθήκη αυτή έχει ως αποτέλεσμα την επιβεβαίωση του πολιτικού στόχου της ΕΕ να παίζει έναν παγκόσμιο ηγετικό ρόλο στη μάχη κατά της κλιματικής αλλαγής¹⁶⁸. Σημαντική επίσης προσθήκη είναι οι ειδικές διατάξεις για την βιώσιμη ανάπτυξη στο πλαίσιο των σχέσεων με τις τρίτες χώρες. Η συμμετοχή της Ένωσης στην διεθνή περιβαλλοντική διακυβέρνηση με στόχο την Ανάπτυξη βιώσιμα για όλους, προκύπτει βάσει των παρακάτω διατάξεων που αναφέρονται:

- στον στόχο ότι «στις σχέσεις της με τον υπόλοιπο κόσμο, η Ένωση [...] συμβάλλει στην [...] η βιώσιμη ανάπτυξη του πλανήτη» (Art. 3.5 ΣΕΕ)
- στην ανάγκη/απαίτηση της Ένωσης είναι να ενθαρρύνει «την βιώσιμη οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών»
- στην πρόθεση να βοηθήσει «στην ανάπτυξη διεθνών μέτρων για τη διατήρηση και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος και στην αειφόρο διαχείριση των παγκόσμιων φυσικών πόρων, με στόχο τη διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης» (Art. 21.1 (δ) και (στ), της ΣΕΕ)¹⁶⁹.

¹⁶⁵ Marvn Duran G., Morgera E., ό.π, Hart 2012

¹⁶⁶ Ευρωπαϊκή Ένωση, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π.

¹⁶⁷ Lee M., *The Environmental Implications of the Lisbon Treaty*, *Environmental Law Review*, v.10(2) Spring 2008, p. 131-138.

¹⁶⁸ Kulovesi K., *Climate Change in EU External Relations: The External Environmental Policy of the European Union. EU and International Law Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge and New York 2012, p. 115-148.

¹⁶⁹ Ευρωπαϊκή Ένωση, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π.

Υποστηρίχτηκε λοιπόν, ότι ο καθορισμός των στόχων για τις εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ και η ενσωμάτωσή τους ως δεσμευτικές υποχρεώσεις στο πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ ήταν μια από τις πιο σημαντικές καινοτομίες της Συνθήκης της Λισαβόνας^{170 171}. Ωστόσο, παρά τις καινοτομίες που προσέθεσε η Συνθήκη

- Η κατανομή αρμοδιοτήτων παραμένει ιδιαίτερα περίπλοκη σε ορισμένους τομείς πολιτικής με επικαλυπτόμενες αρμοδιότητες που μπορούν, φυσικά, να δυσχεράνουν τον πλήρη συντονισμό από την ΕΕ των συμμετοχών της σε διεθνή φόρουμ και διαπραγματεύσεις
- Οι Κοινές εξωτερικές περιβαλλοντικές αρμοδιότητες της ΕΕ είναι συντρέχουσες αρμοδιότητες μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών, και εξακολουθούν να αφήνουν περιθώρια για πολιτική δράση από τα κράτη μέλη

Η κατάσταση αυτή μπορεί με την σειρά της να έχει επιπτώσεις και να περιπλέκει - την εξωτερική εκπροσώπηση της ΕΕ στις διεθνείς περιβαλλοντικές διαπραγματεύσεις αποδυναμώνοντας την επιρροή της ΕΕ. Παράδειγμα αποτελεί η θέση της Επιτροπής στις αρχές του 2010, όταν οι ασάφειες της Συνθήκης δημιούργησαν μια «γκρίζα ζώνη» στην ερμηνεία της συνθήκης. Οι ασάφειες χρησιμοποιήθηκαν από την επιτροπή η οποία έδωσε μια ερμηνείας αποκλειστικού της δικαιώματος η αρμοδιότητα της εξωτερικής εκπροσώπησης στις διεθνείς περιβαλλοντικές σχέσεις. Η Επιτροπή θεώρησε ότι η Συνθήκη, βάσει της αρχής συνοχής των εξωτερικών σχέσεων της Ένωσης, της έδινε μεγαλύτερο ρόλο, ακόμη και στις περιπτώσεις των κοινών αρμοδιοτήτων¹⁷². Επιπλέον, το επιχείρημα της Επιτροπής στηρίχτηκε στην θέση της ότι η ανάγκη για «μια και μοναδική φωνή» εκπροσώπησης ήταν μονόδρομος για την ανάκτηση του χαμένου εδάφους των διαπραγματεύσεων της Κοπεγχάγης του 2009. Παρά τις «γκρίζες ζώνες», την αρνητική εμπειρία της Κοπεγχάγης για την κλιματική αλλαγή και τις εντάσεις που ανακύπτουν μεταξύ της Επιτροπής και των Κρατών Μελών για το ποιος πρέπει να έχει την δύναμη και την εξουσιοδότηση στις διεθνείς περιβαλλοντικές σχέσεις η ΕΕ στον τομέα της περιβαλλοντικής πολιτικής επιτυγχάνει να διαδραματίζει μείζονα ρόλο παγκοσμίως, σύμφωνα με την Σάρλοτ

¹⁷⁰Ευρωπαϊκή Ένωση, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π.

¹⁷¹Bart V., Ramses W., *External representation and the European External Action Service: Selected Legal Challenges*, in Blockmans St., Ramses W., eds., *Principles and Practices of EU External Representation*, CLEER Working Papers, No. 5, 2012, p. 59-82., Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://www.asser.nl/default.aspx?site_id=26&level3=&textid=40434, (τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017)

¹⁷² Degrand - Guillaud A., *Characteristics of and Recommendations for EU Coordination at the UN*, *European Foreign Affairs Review*, v.14(4), pp. 607-622, 2009, pp.405-430.

Μπρέθερτον και Τζον Βόγκλερ¹⁷³. Σε κάθε περίπτωση η συνεχής διεύρυνση της έκτασης των αρμοδιοτήτων της ΕΕ για την συμμετοχή της ΕΕ στις διεθνείς περιβαλλοντικές διαπραγματεύσεις συνδέονται άμεσα με την εξέλιξη της ΕΕ σε ένα σημαντικό διεθνή δρώντα σε θέματα περιβάλλοντος.

2.4 Η εκπροσώπηση της ΕΕ στην Διεθνή Περιβαλλοντική Συνεργασία

2.4.1 Η εξωτερική εκπροσώπηση σε θέματα περιβάλλοντος

Τα κύρια όργανα της διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής, οι ΠΠΣ, εξακολουθούν να βασίζονται στην κρατική δομή της διεθνούς κοινότητας. Δεδομένου ότι η ΕΕ δεν είναι κράτος, ήταν αρχικά ασαφές εάν και πώς η ΕΕ θα μπορούσε να συμμετάσχει πλήρως σε αυτές τις πράξεις. Ως εκ τούτου, δεν ήταν ένας εύκολος στόχος για την ΕΕ να γίνει δεκτή πλήρως από άλλες χώρες ως διαπραγματευτής ίσης αξίας, ιδιαίτερα κατά τις πρώτες ημέρες της δεκαετίας του 1970 και του 1980. Η απροθυμία να αναγνωρίζεται η ΕΕ ως έγκυρος δρών γύρω από το διεθνές διαπραγματευτικό τραπέζι σχετιζόταν, μεταξύ άλλων,

- με τις πολύπλοκες και ασαφείς κατανομές μεταξύ των ευρωπαϊκών και των εθνικών αρμοδιοτήτων και
- την έλλειψη προηγούμενης συμμετοχής των φορέων, χωρίς επίσημο καθεστώς στις διεθνείς διαπραγματεύσεις.

Παραδοσιακά, η Επιτροπή εκπροσωπούσε την Ένωση σε ορισμένες πτυχές των διαπραγματεύσεων των ΜΕΑ. Για παράδειγμα, έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις για την προστασία της στιβάδας του όζοντος¹⁷⁴. Σύμφωνα με άλλες μικτές συμφωνίες, για παράδειγμα της UNFCCC, η Επιτροπή και τα κράτη μέλη είχαν την τάση να εκπροσωπήσουν την Ένωση από κοινού. Ένα ευέλικτο σύστημα είχε αναπτυχθεί για τον συντονισμό των διαπραγματευτικών θέσεων και των στρατηγικών της ΕΕ μέσω μιας ομάδας εργασίας (Ομάδα Εργασίας για Διεθνή Περιβαλλοντικά Θέματα) του Συμβουλίου, υπό την

¹⁷³Είναι για παράδειγμα συμβαλλόμενο μέρος και ασκεί επιρροή σε περισσότερες από 30 διαφορετικές πολυμερείς περιβαλλοντικές συμφωνίες – συμπεριλαμβανομένων συμφωνιών για την προστασία του στρώματος του όζοντος, τη διασυννοριακή κυκλοφορία επικίνδυνων αποβλήτων και την διάθεση τους, την απερίμωση και την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος, επίσης σε ορισμένους τομείς περιβαλλοντικής πολιτικής όπως η κλιματική αλλαγή και η βιοποικιλότητα, η ΕΕ αποτελεί ηγετικό φορέα ανάπτυξης πολιτικών., Bretherton C., Vogler J., *The European Union as a Global Actor*, 2nd edn., Routledge, London 2006

¹⁷⁴ Oberthór S., *ό.π.*, p. 641-659.

προεδρία της εκ περιτροπής προεδρίας και βοηθούμενη από την Επιτροπή και την επερχόμενη Προεδρία¹⁷⁵.

Η κατάσταση, όμως, έχει αλλάξει και σήμερα και η ΕΕ είναι πλήρως αναγνωρισμένη ως δρών σε διεθνείς περιβαλλοντικές διαπραγματεύσεις με τους διεθνείς εταίρους της. Σε αυτό το σημείο να θυμίσουμε ότι το άρθρο 47 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)¹⁷⁶ αναγνωρίζει ρητά τη νομική προσωπικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθιστώντας την ανεξάρτητη αυτοτελή οντότητα. Η απόδοση νομικής προσωπικότητας στην ΕΕ συνεπάγεται ότι αυτή έχει τη δυνατότητα:

- να συνάπτει και να διαπραγματεύεται διεθνείς συμφωνίες, σύμφωνα με τις εξωτερικές αρμοδιότητές της,
- να γίνεται μέλος διεθνών οργανισμών και
- να προσχωρεί σε διεθνείς συμβάσεις, όπως στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως ορίζεται στο άρθρο 6 παράγραφος 2 της ΣΕΕ.

Η ΕΕ θεωρείται λοιπόν, ως ισότιμος διαπραγματευτικός συνομιλητής κατά τη διάρκεια διεθνών διαδικασιών περιβαλλοντικής διαπραγμάτευσης, για παράδειγμα, έχει τη δυνατότητα να καταθέσει προτάσεις. Ωστόσο, σε κάποιες περιβαλλοντικές διαπραγματεύσεις που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών, η ΕΕ συμμετέχει ως παρατηρητής, όχι ως πλήρες μέλος. Ένας παρατηρητής δεν έχει δικαίωμα ψήφου, αλλά ως επί το πλείστον αυτό δεν είναι τόσο σημαντικό δεδομένου ότι οι διεθνείς περιβαλλοντικές διαπραγματεύσεις χαρακτηρίζονται από την λογική της συναίνεσης¹⁷⁷ και η ψηφοφορία είναι πολύ ασυνήθιστη¹⁷⁸.

Επιπλέον, η πλειοψηφία των σημερινών διεθνών περιβαλλοντικών διαπραγματεύσεων διεξάγεται στο πλαίσιο Συνδιάσκεψης ή Συνόδου των Συμβαλλομένων Μερών- (Conference or Meeting of the Contracting Parties - COP ή MOP), η οποία αν και περιλαμβάνει συζητήσεις

¹⁷⁵ Oberthór S., Roche K., ό.π, p. 35-50

¹⁷⁶ Τίτλος VI, Τελικές Διατάξεις, Αρ.47: «Η Ένωση έχει νομική προσωπικότητα», Ευρωπαϊκή Ένωση, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 326 της 26/10/2012, Διαθέσιμη στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EL> – (τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017)

¹⁷⁷ Η διαδικασία consensus ορίζεται ως κατάσταση μη προβολής ρητής αντίστασης κατά τον χρόνο λήψης της απόφασης, αφού τα θέματα που συνδέονται με αυτήν έχουν συζητηθεί εξαντλητικά., ένα σ από τους βασικούς λόγους υιοθέτησης της διαδικασίας αυτής είναι η διαδικαστική εξασφάλιση ότι το τελικό προϊόν της διαπραγμάτευσης θα οικοδομήσει σχέση διεθνούς κοινού συμφέροντος σε τομείς που απαιτούν συνολική αντιμετώπιση και επιπροσθέτως χαρακτηρίζονται από ποικίλους βαθμούς αντιπαράθεσης συμφερόντων., Ραυτόπουλος Ε., *Διεθνείς Διαπραγματεύσεις: Θεωρία και Τεχνική Οικοδόμησης Διεθνούς Κοινού Συμφέροντος*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2014, σ.119.

¹⁷⁸ Delreux T., *The EU as an International Environmental Negotiator- External Representation and Internal Coordination*, Policy Brief 6/2015, Adapting from a paper presented by Professor Tom Delreux at the 2015 Governance Innovation Week, University of Pretoria, 1-5/072015.

παρακολούθησης, αποτελεί το ανώτατο όργανο στο οποίο εκπροσωπούνται όλα τα Συμβαλλόμενα Μέρη και αποφασίζει για όλα τα σχετικά με την διακυβέρνηση του συγκεκριμένου συμβατικού καθεστώτος (εσωτερικά θεσμικά θέματα, θέματα ελέγχου της εφαρμογής του συμβατικού καθεστώτος, θέματα επέκτασης ή εμβάθυνσης του κανονιστικού του πεδίου εξωτερικά θέματα διακαθεστωτικών σχέσεων διεθνούς κοινού συμφέροντος ή σχέσεων με άλλα κράτη)¹⁷⁹. Δεδομένου ότι η ΕΕ είναι συνήθως ένα επίσημο μέρος στις ΠΠΣ, υπό τις οποίες οργανώνονται οι διασκέψεις και συνεδριάσεις, της χορηγούνται τα ίδια δικαιώματα με τους άλλους φορείς. Αυτό σημαίνει ότι σε όλες σχεδόν τις διεθνείς περιβαλλοντικές διαπραγματεύσεις, η ΕΕ εκ των πραγμάτων λειτουργεί ως Συμβαλλόμενο Μέρος.

Όσον αφορά την συμμετοχή της ΕΕ στις διαπραγματεύσεις των ΠΠΣ, οι οποίες είναι διεθνείς «μικτές συμφωνίες», η ΕΕ και τα κράτη μέλη ως μέρη της Συμφωνίας θα πρέπει να διαπραγματευτούν^{180 181 182}. Ένα σύστημα «διπλής εκπροσώπησης» έχει αναπτυχθεί όπου τα κράτη μέλη εκπροσωπούνται από την εκ περιτροπής προεδρία του Συμβουλίου, ενώ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκπροσωπεί την ΕΕ¹⁸³. Η ρύθμιση των διαπραγματεύσεων με βάση την διπλή εκπροσώπηση μπορεί να εφαρμοστεί μόνον όταν η ΕΕ συμμετέχει σε διεθνείς διαπραγματεύσεις που έχουν σκοπό να οδηγήσουν σε νομικά δεσμευτικές συνθήκες (εδώ MEAs). Ωστόσο, ακόμη και σε αυτές τις διαπραγματεύσεις που αποσκοπούν σε σύναψη Συνθηκών, η πολιτική πρακτική συχνά παρεκκλίνει από τις τυπικές διατάξεις. Το σύστημα της «διπλής εκπροσώπησης» δεν χαρακτηρίζει την εξωτερική εκπροσώπηση της ΕΕ στο σύνολο των περιβαλλοντικών διαπραγματεύσεων. Στις διαπραγματεύσεις που παράγονται δηλώσεις, αποφάσεις και ψηφίσματα, τα οποία θεωρούνται ως πολιτικά δεσμευτικά, αλλά δεν είναι νομικά εκτελεστά, η ΕΕ συνήθως εκπροσωπείται από την εκ περιτροπής Προεδρεία.

¹⁷⁹ Οι σύγχρονες διαπραγματεύσεις για τη σύσταση αυτόνομων διεθνών συμβατικών περιβαλλοντικών καθεστώτων (διεθνών περιβαλλοντικών συνθηκών) αναφέρονται συστηματικά στην εγκαθίδρυση μιας ιδιότυπης θεσμικής δομής για την άσκηση αυτόνομης διακυβέρνηση διεθνούς κοινού συμφέροντος, που μορφοποιείται σε διακριτά αλλά διαφοροποιημένες ως προς τον βαθμό οργανικότητας τους, Ad Hoc Διεθνείς Θεσμικές Οντότητες. Η διαπραγμάτευση του κοινού θεσμικού υποδείγματος σε όλα τα διεθνή συμβατικά περιβαλλοντικά καθεστώτα (συνθήκες) αναφέρεται στην δημιουργία των κύριων οργάνων που δημιουργούν τα διεθνή συμβατικά περιβαλλοντικά καθεστώτα, τη Συνδιάσκεψη ή Σύνοδο των Συμβαλλομένων Μερών., Ραυτόπουλος Ε., ό.π., σ.179.

¹⁸⁰Hillion C., Koutraskos P. (eds), *Mixed Agreements Revisited. The EU and Its Member States in the World*, Hart, Oxford 2010

¹⁸¹Eckhout P., *EU External Relations Law*, Oxford University Press, Oxford 2011

¹⁸²Wessel R., *The EU as a party to international agreements: shared competencies, mixed responsibilities*, in: Dashwood A., Maresceau M. (eds), *Law and Practice of the EU External Relations. Salient Features of a Changing Landscape*, Cambridge University Press, Cambridge 2011

¹⁸³Sbragia A., *Institution building from below and above: the European Community in Global Environmental Politics*, in: Sandholz W., Stones Sweet A., (eds) *European Integration and Supranational Governance*, Oxford University Press, New York 1997

Αυτό ισχύει για τις περισσότερες COP και τις MOP αποφάσεις, καθώς και για τα αποτελέσματα των συνόδων κορυφής υψηλού επιπέδου για την αειφόρο ανάπτυξη, όπως του Ρίο (1992), του Γιοχάνεσμπουργκ (2002) ή του Ρίο + 20 (2012). Σε αυτές τις διαπραγματεύσεις, οι ευρωπαϊκές Συνθήκες δεν προβλέπουν μια επίσημη διαδικασία για τον ορισμό διαπραγματευτή της ΕΕ. Κατά συνέπεια, η ρύθμιση της «διπλής εκπροσώπησης» δεν ισχύει απαραίτητα και ο επίσημα διαπραγματευτικός ρόλος της Επιτροπής είναι κυρίως περιορισμένος. Η πρακτική δείχνει ότι οι διαπραγματεύσεις της ΕΕ συνήθως καθοδηγούνται από την εκ περιτροπής προεδρία.

Μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας η εκπροσώπηση της ΕΕ στις διαπραγματεύσεις ΜΕΑ και άλλους σχετικούς διεθνείς οργανισμούς έχει αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης. Η έλλειψη σαφών όρων στην Συνθήκη για το ποιος εκπροσωπεί την ΕΕ στην περίπτωση των συντρεχουσών αρμοδιοτήτων έχει επανειλημμένα προκαλέσει εντάσεις μεταξύ της Επιτροπής και του Συμβουλίου σχετικά με το θέμα της εξωτερικής εκπροσώπησης. Αυτές οι εντάσεις έχουν έρθει κυρίως στο προσκήνιο κατά τα έτη μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας. Ωστόσο, ενώ υπάρχουν επίσημες δομές εκπροσώπησης, δεν εφαρμόζονται πάντοτε στην πράξη και ως εκ τούτου, οποιαδήποτε προσπάθεια κατανόησης της εξωτερικής εκπροσώπησης βάσει της νομικής αρμοδιότητας της ΕΕ δεν είναι επαρκής¹⁸⁴. Λόγω της ασάφειας των διατάξεων της Συνθήκης και της πολύπλοκης κατανομής των αρμοδιοτήτων, η διαπραγμάτευση της ΕΕ στις ΜΕΑ είναι συχνά μια *ad hoc* διευθέτηση. Ο τρόπος που η ρύθμιση των διαπραγματεύσεων θα οριστεί επακριβώς εξαρτάται από ρεαλιστικές εκτιμήσεις και η ακριβής οργάνωση της εκπροσώπησης της ΕΕ διαφέρει από τη μια διαπραγματευτική συνεδρία στην άλλη.

Παρακολουθώντας παραπάνω την εξέλιξη της διαδικασίας εκπροσώπησης της ΕΕ σε διεθνείς και περιφερειακές συναντήσεις για την σύναψη των πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών, μπορούμε να κατανοήσουμε τις αποκλίνουσες θέσεις των μελετητών σχετικά με τις επιπτώσεις της Συνθήκης της Λισαβόνας. Μελετητές όπως ο Buick υποστηρίζουν ότι το νέο πλαίσιο για την εξωτερική πολιτική της ΕΕ «αμφισβητεί ριζικά την πρακτική προ-Λισαβόνας» για την εκπροσώπηση της ΕΕ σε περιβαλλοντικά θέματα¹⁸⁵ και η Επιτροπή έχει τώρα την εξουσιοδότηση να εκπροσωπεί την Ένωση στο εξωτερικό στις διαπραγματεύσεις ΜΕΑ. Αντιθέτως, άλλοι υποστηρίζουν ότι η Συνθήκη της Λισαβόνας έχει αλλάξει πολύ λίγο

¹⁸⁴ Jorgensen K., Oberthur S., Shahin J., *Introduction: Assessing the EU's Performance in International Institutions – Conceptual Framework and Core Findings*, *Journal of European Integration*, v.33(6), pp. 599-620, 2011

¹⁸⁵ Buick M., *The EU's Representation in Multilateral Environmental Negotiations after Lisbon*, in Morgera E. ed., *The External Environmental Policy of the European Union. EU and International Law Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge and New York 2012, p. 76-95.

την εσωτερική περιβαλλοντική νομοθεσία και την πολιτική της ΕΕ¹⁸⁶ και τονίζουν την ανάγκη για συνέχιση των πρακτικών προ-Λισσαβόνας και για τη συνεχή της συνεργασίας μεταξύ των θεσμικών οργάνων της ΕΕ και των κρατών μελών κατά την εκπροσώπηση της ΕΕ στο εξωτερικό¹⁸⁷.

2.4.2 Εσωτερικός συντονισμός για την υιοθέτηση διαπραγματευτικής θέσης της ΕΕ σε θέματα περιβάλλοντος

Η θέση που υποστηρίζει η ΕΕ στις διεθνείς διαπραγματεύσεις για το περιβάλλον αναπτύσσεται μέσω των εσωτερικών διαδικασιών συντονισμού μεταξύ των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικά επίπεδα. Αρχικά, πριν οι Ευρωπαίοι διαπραγματευτές φύγουν από τις Βρυξέλλες, το Συμβούλιο Περιβάλλοντος διεξάγει εσωτερικές συνεδριάσεις συντονισμού. Η κατάσταση έρχεται σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, όπου οι διαπραγματεύσεις για την κλιματική αλλαγή για παράδειγμα, πραγματοποιήθηκαν από το Στέιτ Ντιπάρτμεντ. Αλλαγή στην διαδικασία υπήρξε στις αρχές του 2015, όταν για πρώτη φορά εμφανίστηκε στην ημερήσια διάταξη του Συμβουλίου Εξωτερικών Υποθέσεων της ΕΕ (όταν οι υπουργοί Εξωτερικών Υποθέσεων ενέκριναν ένα σχέδιο Διπλωματίας δράσης για το κλίμα) διπλωματία για την κλιματική αλλαγή.

Το κέντρο βαρύτητας του Συμβουλίου για τον εσωτερικό συντονισμό της ΕΕ παραμένει, προς το παρόν, η Ομάδα Εργασίας για Διεθνή Περιβαλλοντικά Θέματα, που απαρτίζεται από εθνικούς εμπειρογνώμονες από τα κράτη μέλη (συμμετέχουν και υπάλληλοι της Επιτροπής)¹⁸⁸. Αυτή η ομάδα εργασίας συνέρχεται σε διάφορες συνθέσεις και έχει διαφορετικούς ρόλους ανάλογα με το θέμα που συζητείται.

Ένας βασικός λόγος για τον οποίο η ΕΕ είναι συχνά σε θέση να ασκεί σημαντική επιρροή πολιτικής συνδέεται με την συνήθως καλή της προετοιμασία για τις

¹⁸⁶ Buick, M., Ό.π.

¹⁸⁷ Thomson J., *A Member State's Perspective on the Post-Lisbon Framework for the EU's Representation in Multilateral Environmental Negotiations*, in Morgera E. (ed.), *The External Environmental Policy of the European Union. EU and International Law Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge and New York 2012, p. 96-112.

¹⁸⁸ Η Ομάδα Εργασίας για Διεθνή Θέματα Περιβάλλοντος προετοιμάζει τις θέσεις της ΕΕ για τις διεθνείς διαπραγματεύσεις που σχετίζονται με τα θέματα του περιβάλλοντος και της κλιματικής αλλαγής. Λειτουργεί σε υποομάδες, οι οποίες καλύπτουν διάφορα θέματα όπως το κλίμα, η βιοποικιλότητα, τα χημικά προϊόντα, παγκόσμια αειφόρο ανάπτυξη και τα απόβλητα. Καλύπτει επίσης θέματα για το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών, όπως τα Ηνωμένα Έθνη (ΟΗΕ), το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP) και η Οικονομική Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Ευρώπη (UNECE), πληροφορίες διαθέσιμες στον ιστότοπο, <http://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/preparatory-bodies/working-party-international-environment-issues/>, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

διαπραγματεύσεις με τρίτες χώρες. Ακόμη και όταν υπάρχουν εσωτερικές διαφωνίες, επιτυγχάνονται συνήθως συμβιβασμοί- σχετικά με αρμοδιότητες, στόχους πολιτικής και ποιος θα αναλάβει ηγετικό ρόλο διαπραγματευτή- πριν από την έναρξη εξωτερικών διαπραγματεύσεων. Επιπλέον, κατά την διάρκεια των εξωτερικών διαπραγματεύσεων συνήθως διεξάγονται συναντήσεις συντονισμού της ΕΕ, όταν και στον βαθμό που κρίνεται απαραίτητο.

Σε σημαντικές και άκρως πολιτικοποιημένες διαπραγματεύσεις, οι θέσεις της ΕΕ λαμβάνουν τη μορφή συμπερασμάτων του Συμβουλίου, ενώ σε λιγότερο σημαντικές διαπραγματεύσεις, η θέση της ΕΕ έχει συμφωνηθεί από τους εμπειρογνώμονες της ομάδας εργασίας. Ωστόσο, όταν οι διαπραγματευτές της ΕΕ εισέρχονται σε διαπραγματεύσεις που θα οδηγήσουν σε νομικά δεσμευτικές συμφωνίες, η Επιτροπή λαμβάνει εντολή από το Συμβούλιο, που περιλαμβάνει τις βασικές θέσεις της ΕΕ για να τις υπερασπιστεί διεθνώς. Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, οι συνεδριάσεις της ομάδας εργασίας διοργανώνονται κάθε πρωί πριν από την έναρξη των διεθνών διαπραγματεύσεων. Καθώς οι διαπραγματεύσεις εξελίσσονται και γίνονται όλο και πιο έντονες, πραγματοποιούνται επίσης συναντήσεις το βράδυ ή το μεσημέρι ή όποτε κρίνεται αναγκαίο. Κατά την διάρκεια των υπουργικών συσκέψεων των διεθνών διαπραγματεύσεων, ο συντονισμός επίσης οργανώνεται σε επίπεδο υπουργών περιβάλλοντος, ή ακόμα και στο επίπεδο των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων σε μερικές περιπτώσεις. Οι συνεδριάσεις συντονισμού της ΕΕ είναι πολύ χρονοβόρες. Ο χρόνος που δαπανάται σε εσωτερικές συνεδριάσεις συντονισμού - το λεγόμενο «bunker»¹⁸⁹ της ΕΕ - δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για άτυπες επαφές με τους διαπραγματευτικούς εταίρους, για παράδειγμα, για να κάνει τα απαραίτητα «πακέτα διαπραγμάτευσης»- «package deal»¹⁹⁰ στους «διαδρόμους». Πράγματι, αυτή η τακτική της ΕΕ, συχνά λέγεται ότι υπονομεύει την εξωτερική αποτελεσματικότητα και την απόδοσή της ΕΕ. Έτσι για παράδειγμα, στις διεθνείς διαπραγματεύσεις για την κλιματική αλλαγή, η έλλειψη προβολής σε τρίτα μέρη και η έλλειψη δημιουργίας στρατηγικών συμμαχιών με αυτά θεωρείται συχνά ως ένας σημαντικός παράγοντας που εξηγεί τη μείωση της επιρροής

¹⁸⁹ Afionis S., *The European Union as a negotiator in the international climate change regime*, in *International Environmental Agreements*, v.11(4), 2011, p. 341-360.

¹⁹⁰ Η συμφωνία «package deal» περιλαμβάνει την διαπραγματευτική διευθέτηση των θεμάτων που αναφέρεται σε όλα τα θέματα ως σύνολο και προχωρεί στην ταυτόχρονη αποδοχή ή απόρριψη του. Η υιοθέτηση του package deal δεν απεικονίζει, πολλές φορές, μια λογική εσωτερική διασύνδεση των θεμάτων που αποτελούν το αντικείμενό του, αλλά είναι αποτέλεσμα πολιτικών υπολογισμών και επιλογών καθώς και αντίληψης του εφικτού πεδίου της διαπραγμάτευσης εκ μέρους των διαπραγματευόμενων, Ραυτόπουλος Ε., *Διεθνείς Διαπραγματεύσεις: ό.π.*, σ.121

της ΕΕ¹⁹¹. Αυτό δεν φαίνεται να συμβαίνει μόνον στην περίπτωση του διεθνούς κλίματος - και περισσότερο σε μεγάλο βαθμό την περιβαλλοντική - διαπραγματεύσεις, αλλά ισχύει εξίσου για τις εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ σε άλλους τομείς πολιτικής ^{192 193}. Τα ζητήματα σχετικά με την αρμοδιότητα και την εκπροσώπηση της ΕΕ στις διεθνείς διαπραγματεύσεις είναι βασικά για τις εξωτερικές περιβαλλοντικές πολιτικές της ΕΕ. και δεδομένου ότι η ΕΕ μπορεί να ενεργεί μόνο όταν έχει την αρμοδιότητα να το πράξει, η νομική βάση για τη συμμετοχή της στη διεθνή συνεργασία για το περιβάλλον είναι ένα κρίσιμο ζήτημα από τη σκοπιά του δικαίου της ΕΕ.

¹⁹¹Bäckstr K., Elgström O., *The EU's role in climate change negotiations: from leader to "mediator"*, Journal of European Public Policy, v.20(10), pp. 1369-1386., 2013

¹⁹²Elgström O., *Outsiders' Perceptions of the European Union in International Trade Negotiations*, Journal of Common Market Studies, v.45(4), pp. 949-967, 2007

¹⁹³Degrand - Guillaud A., *ό.π.*, pp. 607-622, 2009

Κεφάλαιο 3.

Μέσα πολιτικής για την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής προστασίας στις κύριες πτυχές των Εξωτερικών Σχέσεων της Ένωσης

Το 1957, όταν η Ευρωπαϊκή Κοινότητα ιδρύθηκε, δεν είχε καμία εξωτερική πολιτική ή πολιτική ασφαλείας, ούτε και περιβαλλοντική πολιτική. Ωστόσο, η ευθύνη για τις εξωτερικές οικονομικές σχέσεις που δόθηκαν στην Κοινότητα περιελάμβανε τη διαμόρφωση και την εφαρμογή της εξωτερικής εμπορικής πολιτικής¹⁹⁴. Επιπλέον, στην ΕΕ είχε παραχωρηθεί το δικαίωμα να συνάπτει συμφωνίες σύνδεσης με τρίτες χώρες¹⁹⁵, οι οποίες αποτέλεσαν τη βάση για ένα τεράστιο δίκτυο συμφωνιών μεταξύ της ΕΕ και τρίτων χωρών και των περιφερειακών οργανισμών, και έθεσαν τη βάση για την αναπτυξιακή συνεργασία¹⁹⁶. Με την «ολοένα στενότερη ένωση» της ΕΕ, οι λειτουργίες της συνέχισαν να εξελίσσονται και να αναπτύσσονται, έτσι ώστε σήμερα η ΕΕ είναι ένας παγκόσμιος παράγοντας σε πολλούς τομείς πολιτικής, όπως του εμπορίου, του περιβάλλοντος και της αναπτυξιακής συνεργασίας. Τα μέσα πολιτικής σε όλους αυτούς τους τομείς έχουν σημαντικές επιπτώσεις για την εξωτερική δράση και τις διεθνείς της σχέσεις.

Η ΕΕ, ενσωματώνοντας την περιβαλλοντική διάσταση στις επιμέρους πολιτικές της, λαμβάνει μέτρα για την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ζητημάτων στις εξωτερικές της σχέσεις, προκειμένου να προστατέψει το περιβάλλον και να προωθήσει την παγκόσμια βιώσιμη ανάπτυξη για όλους. Παρακάτω θα παρατεθούν κάποια από τα εργαλεία εξωτερικής δράσης της ΕΕ που αποσκοπούν να βοηθήσουν στην υλοποίηση των σκοπών/στόχων της περιβαλλοντικής πολιτικής και της βιώσιμης χρήσης των φυσικών πόρων ως προϋπόθεσης απαραίτητης για την ανάπτυξη για όλους. Θα παρακολουθήσουμε πώς οι βασικές πολιτικές α)εμπορική β)ανάπτυξης γ)εξωτερική και δ)περιβάλλοντος (αποτελούν τις κύριες πτυχές των εξωτερικών σχέσεων της Ένωσης) ενσωματώνουν την περιβαλλοντική διάσταση και με ποια

¹⁹⁴ «Το έργο αυτό περιλάμβανε την εξωτερική εκπροσώπηση και διαπραγμάτευση από την Επιτροπή εξ ονόματος των κρατών μελών», Bretherton C., Vogler J., *The European Union as a Sustainable Development Actor: the case of external fisheries policy*, Journal of European Integration, v.30 (3), 2006, pp. 401-417

¹⁹⁵ «Οι Συμφωνίες σύνδεσης βασίζονται στο άρθρο 217 ΣΛΕΕ, το οποίο ορίζει ότι η κοινότητα δύναται να συνάπτει, με ένα ή περισσότερα κράτη ή με διεθνείς οργανισμούς, συμφωνίες που συνιστούν σύνδεση, η οποία συνεπάγεται αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις, κοινές δράσεις και ειδικές διαδικασίες.», Ευρωπαϊκή Ένωση, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ό.π.

¹⁹⁶ Bretherton, C. and Vogler, J., *The European Union as a Sustainable Development Actor.*, ό.π.

εργαλεία πολιτικής το επιδιώκουν. Η αναφορά στα εργαλεία είναι ενδεικτική ανοίγοντας ωστόσο την εικόνα της πληθώρας των εργαλείων που προωθεί η ένωση προκειμένου να πετύχει τους περιβαλλοντικούς της στόχους μέσα και έξω από τα σύνορά της.

3.1 Τα Ευρωπαϊκά Προγράμματα Δράσης για το Περιβάλλον

Η Περιβαλλοντική πολιτική της Κοινότητας εκδηλώθηκε μέσα από την υιοθέτηση διαδοχικών προγραμμάτων δράσης που θέτουν τις γενικές κατευθύνσεις και προετοιμάζουν τις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις. Με το Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον εγκαινιάζεται ουσιαστικά η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική¹⁹⁷. Η ιδιαιτερότητα του εγχειρήματος ήταν ότι η Συνθήκη εξακολούθησε να μην περιλαμβάνει πρόβλεψη για την εκχώρηση των αναγκαίων εξουσιών από τα κράτη μέλη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Οι βασικές αρχές του Προγράμματος ήταν οι ίδιες με αυτές που διατυπώθηκαν στην Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης και καθόρισαν το πλαίσιο στο οποίο σε γενικές γραμμές κινήθηκαν και τα επόμενα τρία προγράμματα. Το δεύτερο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1977-1982) ήταν συνέχεια του προηγούμενου και επαναλάμβανε τους ίδιους στόχους και αρχές. Το κύριο μέλημα εξακολούθησε να είναι η δημιουργία της Κοινής Αγοράς και συνεπώς, η εναρμόνιση των νομοθεσιών ώστε να εξαλειφθούν τα τεχνικά εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων¹⁹⁸.

Το τρίτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον(1982-1986) υιοθετεί τις αρχές των δύο προηγούμενων, αλλά τονίζει περισσότερο την παγκόσμια διάσταση και την ανάγκη εξέλιξης της δράσης από θεραπευτική των προβλημάτων σε προληπτική¹⁹⁹. Το Τέταρτο

¹⁹⁷ «Η Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική βασίσθηκε στο άρθρο 100 και/ή στο άρθρο 235 της Συνθήκης (ΕΟΚ). Το πρώτο αφορούσε την εναρμόνιση των νομοθεσιών για την εξάλειψη των τεχνικών εμποδίων. Το δεύτερο ήταν λιγότερο σαφές και προέβλεπε την δυνατότητα να λαμβάνει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα μέτρα για την προώθηση ενός Κοινοτικού στόχου, αν δεν υπάρχει κατάλληλη πρόβλεψη στην Συνθήκη (εν προκειμένω, στόχος είναι η αυξανόμενη ευημερία και τα λαμβανόμενα μέτρα είναι οι περιβαλλοντικές νομοθετικές ρυθμίσεις).», Τσαντίλης Δ., Κ. Χατζημπίρος, ό.π.

¹⁹⁸ Από το γενικό αυτό πλαίσιο ξέφευγε η οδηγία για τα πουλιά που εκδόθηκε το 1979, γιατί είναι η πρώτη οδηγία με οικολογική επιστημονική βάση. Προβλέπεται όχι μόνο η προστασία των πληθυσμών σημαντικών ή απειλούμενων ειδών, αλλά και η προστασία των βιοτόπων²⁹ των πουλιών. Είναι η ίδια προσέγγιση που ακολουθείται στην Σύμβαση του Ramsar (1971) που αφορούσε όχι την προστασία ορισμένων ειδών, αλλά την διατήρηση ενός διεθνούς δικτύου υγροτόπων, που αποτελούν το κύριο ενδιαίτημα³⁰ των παρυδάτιων και των αποδημητικών ειδών της орνιθοπανίδας., ό.π.

¹⁹⁹ Η πιο χαρακτηριστική οδηγία προληπτικού χαρακτήρα είναι για την πρόληψη μεγάλων ατυχημάτων ή «οδηγία Seveso» (ονομάσθηκε έτσι από το μεγάλο ατύχημα στις εγκαταστάσεις της εταιρείας Sandoz στην ομώνυμη ιταλική πόλη το 1976), Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, Οδηγία [2012/18/ΕΕ](#), για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες και για την τροποποίηση και στη συνέχεια την κατάργηση της οδηγίας 96/82/ΕΚ του Συμβουλίου, 04/08/2012, διαθέσιμο στον ιστότοπο:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:l21215&from=EL>,

Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (1987-1992) αποτελεί συνέχεια των τριών προηγούμενων, ωστόσο εισάγει ταυτόχρονα μια νέα προσέγγιση. Το Τέταρτο Πρόγραμμα επανέλαβε την ανάγκη να ενσωματωθεί το περιβάλλον στις άλλες πολιτικές και ιδίως στην οικονομική. Για πρώτη φορά εκτιμήθηκε ότι η προστασία του περιβάλλοντος και ο ανταγωνισμός δεν αλληλοσυγκρούονται, αλλά ότι, αντίθετα η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί προϋπόθεση για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της Ευρωπαϊκής βιομηχανίας: «...η βιομηχανία της Κοινότητας δεν θα επιτύχει παρά μόνο αν τηρήσει τέτοιου είδους [περιβαλλοντικά πρότυπα] ... την παραγωγή τέτοιων [φιλικών προς το περιβάλλον] προϊόντων. Τα αυστηρά περιβαλλοντικά πρότυπα αποτελούν αναγκαιότητα – και μάλιστα οικονομική αναγκαιότητα».

Το πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης για το περιβάλλον, που υιοθετήθηκε από την Κοινότητα λίγο μετά από την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ, επιχείρησε να εισάγει μια νέα προσέγγιση στην κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική. Εμπνευσμένο από την ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης προώθησε μια πολιτική και μια στρατηγική «για συνεχή οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη που δεν οδηγεί στην καταστροφή του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων από τους όποιους εξαρτώνται οι ανθρώπινες δραστηριότητες», αναγορεύοντας την Κοινοτική περιβαλλοντική πολιτικής κυρίαρχη προτεραιότητα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης²⁰⁰. Το Πέμπτο και το Έκτο Πρόγραμμα Δράσης μεταξύ των στόχων που έθεταν, έδιναν έμφαση στη διεθνή διάσταση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και την ενίσχυση της διεθνούς δράσης της κοινότητας με έμφαση στη μείωση των επιπέδων της ρύπανσης.

Το 7ο Πρόγραμμα Δράσης για το περιβάλλον (2014-2020) έχει πολλαπλή στόχευση. Επιγραμματικά, στο πρόγραμμα αναγνωρίζεται ότι εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένες πολύ σημαντικές προκλήσεις στον τομέα του περιβάλλοντος και θα προκύψουν σοβαρές επιπτώσεις εάν δεν αναληφθούν δράσεις για την αντιμετώπισή τους²⁰¹. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι «η πολυπλοκότητα της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προκλήσεων και της επίτευξης μακροπρόθεσμης βιώσιμης ανάπτυξης επιτείνεται από παγκόσμιες συστημικές τάσεις και προκλήσεις»²⁰². Οι τρεις βασικοί θεματικοί στόχοι του Προγράμματος Δράσης εστιάζουν στην :

- προστασία, διατήρηση και βελτίωση των φυσικών κεφαλαίων της Ένωσης,

τελευταία ενημέρωση 11/11/2017

²⁰⁰ Τσάλτας Γρ., Κατσιμπάρδης Κ., ό.π, σ. 167-174

²⁰¹ Τσάλτας Γρ., Πλατιάς Χ., ό.π.

²⁰² Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, Απόφαση αριθ. 1386/2013/ΕΕ, σχετικά με το γενικό ενωσιακό πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον έως το 2020 «Ευημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας», 20/11/2013, Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32013D1386> – τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

- μετατροπή της Ένωσης σε μια οικονομία αποδοτικής χρήσης των πόρων, μίας οικονομίας πράσινης και ανταγωνιστικής με χαμηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα.
- προστασία των πολιτών της Ένωσης από τις πιέσεις και τους κινδύνους για την υγεία και ευεξία που σχετίζονται με το περιβάλλον.

Στο 7^ο Πρόγραμμα Δράσης υπάρχει μια σημαντική διεθνής διάσταση. Τίθεται μεταξύ των άλλων στόχων προτεραιότητας η ανάγκη για *«αύξηση της αποτελεσματικότητας της Ένωσης όσον αφορά την αντιμετώπιση διεθνών περιβαλλοντικών και κλιματικών προκλήσεων»*. Με δεδομένο ότι πολλές περιβαλλοντικές προκλήσεις είναι παγκόσμιες και μπορούν να αντιμετωπιστούν πλήρως μόνο με συνολική πλανητική ή/και περιφερειακή προσέγγιση, αναγνωρίζεται ότι απαιτείται συνεργασία με τις χώρες εταίρους, συμπεριλαμβανομένων γειτονικών χωρών καθώς και υπερπόντιων χωρών. Οι παραπάνω στρατηγικοί στόχοι αναγνωρίζεται πλέον ότι μπορούν να επιτευχθούν μόνο μέσα από μια σειρά σημαντικών διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών, που υποστηρίζονται ενεργά και εφαρμόζονται σωστά, τόσο σε επίπεδο Ένωσης όσο και σε όλο τον κόσμο. Υπενθυμίζεται ότι «η Ένωση έχει αναλάβει έναν μεγάλο αριθμό νομικά υποχρεωτικών δεσμεύσεων, σχετικά με την συμμετοχή της στις διεθνείς, περιφερειακές και διμερείς διαδικασίες, «με ισχυρό, εστιασμένο, ενωτικό και συνεκτικό τρόπο». Η ένωση έχει επιδείξει ικανοποιητικές επιδόσεις όσον αφορά την συμμετοχή σε πολυμερείς περιβαλλοντικές συμφωνίες, έστω αν και ορισμένα κράτη μέλη δεν έχουν ακόμη επικυρώσει κάποιες βασικές συμφωνίες από αυτές», θέτοντας σε κίνδυνο την αξιοπιστία της Ένωσης στις σχετικές διαπραγματεύσεις. *«Τα κράτη μέλη και η Ένωση θα πρέπει να εξασφαλίζουν την έγκυρη κύρωση και την έγκριση, αντίστοιχα, όλων των πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών στις οποίες είναι συμβαλλόμενα μέρη»*. Επιπλέον υπενθυμίζει ότι «η Ένωση έχει αναλάβει και πολιτικά υποχρεωτικές περιβαλλοντικές δεσμεύσεις «μεταξύ άλλων εκείνες που συμφωνήθηκαν στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την αειφόρο ανάπτυξη (διάσκεψη Ρίο +20). Η ένωση και τα κράτη μέλη θα πρέπει λοιπόν μέσα από το 7^ο Πρόγραμμα Δράσης να εξασφαλίσουν την υλοποίηση αυτών των δεσμεύσεων εντός της Ένωσης και θα πρέπει να προωθήσουν την εφαρμογή τους σε παγκόσμιο επίπεδο²⁰³.

²⁰³ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, Απόφαση αριθ. 1386/2013/ΕΕ, ό.π.

3.2 . Πολιτική για την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον

Η φτώχεια, η ανάπτυξη και το περιβάλλον συνδέονται στενά μεταξύ τους. Οι φτωχότερες χώρες του κόσμου είναι εκείνες που εξαρτώνται άμεσα από τους φυσικούς πόρους για την καθημερινή επιβίωσή τους και ως εκ τούτου είναι οι πιο ευάλωτες σε περιβαλλοντικούς κινδύνους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναλάβει την ευθύνη να συνεργαστεί με τον αναπτυσσόμενο κόσμο. Περισσότερες από 100 αναπτυσσόμενες χώρες σε όλο τον κόσμο λαμβάνουν την Επίσημη Αναπτυξιακή Βοήθεια της ΕΕ (ΕΑΒ) ύψους άνω των 50 δις € ετησίως. Αυτό αντιπροσωπεύει σήμερα περισσότερο από το 50% της παγκόσμιας συνολικής αναπτυξιακής βοήθειας καθιστώντας έτσι την Ευρωπαϊκή Ένωση τον μεγαλύτερο χορηγό στον κόσμο²⁰⁴.

Η βιώσιμη ανάπτυξη είναι ένα κατ' εξοχήν δια-τομεακό ζήτημα που απαιτεί ένα πολύ υψηλό βαθμό συντονισμού των πολιτικών. Για παράδειγμα η Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωση του 2001²⁰⁵ απαιτεί ότι όλες οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) θα πρέπει να υποστηρίζουν ενεργά την αειφόρο ανάπτυξη άλλων χωρών, ιδιαίτερα εκείνων στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Η ΕΕ για να εκπληρώσει αυτή τη φιλόδοξη υποχρέωση, έχει δεσμευθεί να εξετάσει τις επιπτώσεις όλων των νέων πολιτικών που αναπτύσσονται εντός και εκτός της ΕΕ, στα πλαίσια ενός νέου Συστήματος Αξιολόγησης Επιπτώσεων. Για την αξιολόγηση του συστήματος αυτού, πραγματοποιούνται μελέτες που προσδιορίζουν το κατά πόσο είναι δυνατό το νέο σύστημα να βοηθήσει στην αντιμετώπιση της «εξωτερικής» διάστασης της αειφορίας μέσα από την ανάλυση των πιθανών επιπτώσεων των πολιτικών της ΕΕ στις τρίτες χώρες. Ωστόσο, αναφορές επί των μελετών έδειξαν ότι η διαδικασία δεν λειτουργεί ως ένα αποτελεσματικό μέσο για την εφαρμογή των δεσμεύσεων

²⁰⁴ Τα νέα αριθμητικά στοιχεία επιβεβαιώνουν ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη της εδραίωσαν το 2016 τη θέση τους ως των μεγαλύτερων χορηγών βοήθειας παγκοσμίως. Τα προκαταρκτικά αριθμητικά στοιχεία του ΟΟΣΑ δείχνουν ότι η επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια (ΕΑΒ) της ΕΕ και των κρατών μελών της έφτασε τα 75,5 δις. ευρώ το 2016. Σημειώθηκε δηλαδή αύξηση κατά 11 % σε σύγκριση με τα επίπεδα του 2015. Η βοήθεια της ΕΕ αυξάνεται για τέταρτο κατά σειρά έτος και ανέρχεται στο υψηλότερο μέχρι σήμερα επίπεδο. Το 2016 η συλλογική ΕΑΒ της ΕΕ αντιπροσώπευε το 0,51 % του ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος (ΑΕΕ) της ΕΕ, σημειώνοντας αύξηση σε σχέση με το 0,47 % του 2015. Είναι κατά πολύ υψηλότερη από τον μέσο όρο του 0,21 % στις εκτός ΕΕ χώρες που είναι μέλη της Επιτροπής Αναπτυξιακής Βοήθειας., Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Δελτίο Τύπου, Δημοσίευση των αριθμητικών στοιχείων σχετικά με την επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια του 2016, Βρυξέλλες, 11 Απριλίου 2017, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-17-949_el.htm, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁰⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2001) 264, Ανακοίνωση της Επιτροπής - Αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης για έναν καλύτερο κόσμο: Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη, Βρυξέλλες 15/05/2001., Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52001DC0264:EL:HTML>, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

της Ένωσης για την προώθηση της αειφορίας στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Γι' τον λόγο αυτό προτείνεται ότι άλλοι μηχανισμοί συντονισμού θα πρέπει να ληφθούν υπόψη, δεδομένης της οριζόντιας και κάθετης πολυπλοκότητα αυτής της πρόκλησης.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει καταστήσει την προστασία και τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων βασική προτεραιότητα στις πολιτικές της για τη μείωση της φτώχειας. (άρθρο 208 ΣΛΕΕ). Η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών προβληματισμών στην αναπτυξιακή πολιτική είναι επίσης το κλειδί για την εξασφάλιση και την προστασία των φυσικών πόρων. Οι στόχοι αυτοί βρίσκονται στο επίκεντρο του εγγράφου στρατηγικής με τίτλο «*Η Ευρωπαϊκή Κοινή αντίληψη για την ανάπτυξη*»²⁰⁶, το οποίο εγκρίθηκε το 2005, υπό την μορφή κοινής δήλωσης του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών που συνέρχονται στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Το 2017, η «νέα ευρωπαϊκή Κοινή Ευρωπαϊκή Αντίληψη» επιβεβαιώνει την δέσμευση της ΕΕ για ένα κοινό όραμα για την ανάπτυξη και επιπλέον αναγνωρίζεται ως βασικό στοιχείο για την επίτευξη των 17 Στόχων της Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) σε χώρες εταίρους²⁰⁷.

²⁰⁶ European Parliament, Council and European Commission, 2006/C 46/01, Joint Statement by the Council and the representatives of the governments of the Member States meeting within the Council, the European Parliament and the Commission on European Union Development Policy: 'The European Consensus', Official Journal of the European Union, 24/2/2006, Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

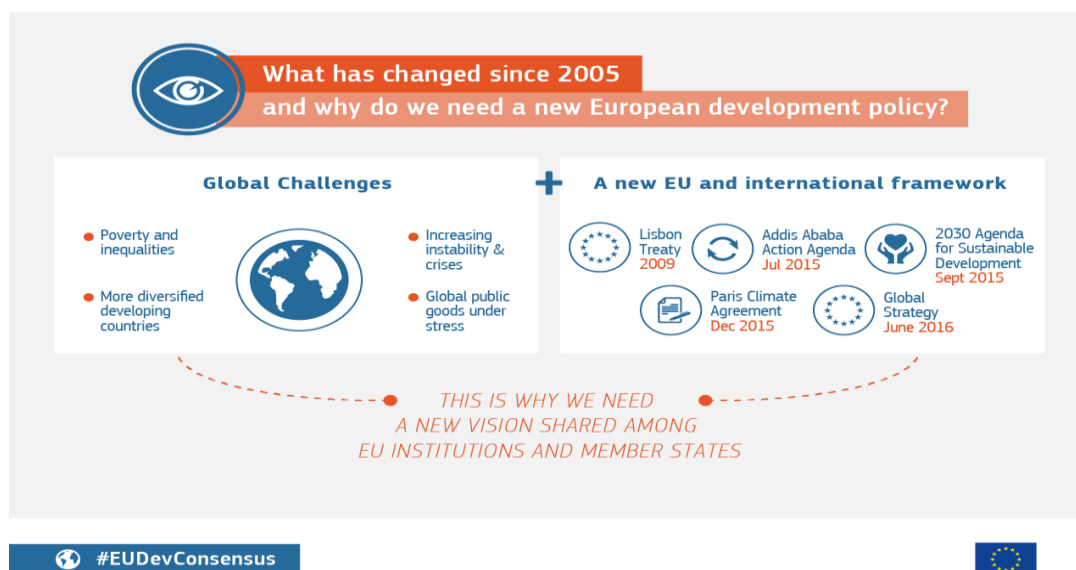
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ%3AC%3A2006%3A046%3A0001%3A0019%3AEN%3APDF>- τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

European Commission, COM (2011) 637, Communication from the Commission: Increasing the impact of EU Development Policy: An Agenda for Change. Brussels, 13/10/2011, Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/acp/dv/communication_/communication_en.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁰⁷ European Commission, COM (2016) 740, Communication from the Commission: Proposal for a new European Consensus on Development Our World, our Dignity, our Future, Strasbourg, 22/11/2016, Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/communication-proposal-new-consensus-development-20161122_en.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

Εικόνα 2: Η ευρωπαϊκή κοινή αντίληψη για την ανάπτυξη

Η αναπτυξιακή πολιτική συμβάλει επίσης και επιδιώκει την εφαρμογή των στόχων της εξωτερικής δράσης της ΕΕ, διαδραματίζοντας έναν σημαντικό ρόλο στην επιτυχημένη υλοποίηση του θεματολογίου του 2030 σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ΕΕ και τα κράτη μέλη της έχουν δεσμευτεί να υλοποιήσουν το θεματολόγιο για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης και στις τρεις διαστάσεις της — οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική — με ισορροπημένο και ολοκληρωμένο τρόπο. Η προτεραιότητα «Πλανήτη» — προστασία του περιβάλλοντος, διαχείριση των φυσικών πόρων και αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, επιβεβαιώνεται με την ανακοίνωση της Επιτροπής του 2016, «Κοινή Ευρωπαϊκή αντίληψη για την Ανάπτυξη», όπου και ενσωματώνεται ως στόχος ο οποίος θα συμβάλει στον καθορισμό των προτεραιοτήτων της εξωτερικής δράσης της ΕΕ, υποστηρίζοντας την βιωσιμότητα σε όλα τα επίπεδα και την προαγωγής της κοινής ευημερίας.

Σύμφωνα με το θεματολόγιο του 2030²⁰⁸ απαιτεί να καταβληθούν επειγόντως προσπάθειες από όλους σχετικά με τα παγκόσμια δημόσια αγαθά. «Η ΕΕ και τα κράτη μέλη της θα υλοποιήσουν το θεματολόγιο του 2030 και τη συμφωνία των Παρισίων για την κλιματική αλλαγή μέσω συντονισμένων, συνεκτικών δράσεων για την πλήρη αξιοποίηση των συνεργειών, με βάση και άλλα διεθνή πλαίσια»²⁰⁹. Η ΕΕ και τα κράτη μέλη της έχουν

²⁰⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Environment. Sustainable Development. The 2030 Agenda for Sustainable Development and the SDGs. Διαθέσιμες πληροφορίες από τον ιστότοπο: http://ec.europa.eu/environment/sustainable-development/SDGs/index_en.htm, τελευταία προσπέλαση στις 5/12/2017

²⁰⁹ European Commission, COM (2016) 740, Communication from the Commission: Proposal for a new European Consensus on Development Our World, our Dignity, our Future, Strasbourg, 22/11/2016

δεσμευτεί ότι θα ενσωματώσουν το περιβάλλον και το κλίμα, συμπεριλαμβανομένου του μετριασμού της κλιματικής αλλαγής και της προσαρμογής στις επιπτώσεις της, σε όλες τις στρατηγικές αναπτυξιακής συνεργασίας τους. Το όραμα μετασχηματισμού του κόσμου, του θεματολογίου 2030,²¹⁰ συμβαδίζει πλήρως με τους στόχους της εξωτερικής δράσης της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της επιδίωξης της αειφόρου ανάπτυξης²¹¹. Οι 17 Στόχοι της Βιώσιμης Ανάπτυξης, με έμφαση σε αυτούς που έχουν ως προτεραιότητα την περιβαλλοντική προστασία (στόχος 6- καθαρό νερό και αποχέτευση, στόχος 7 – φτηνή και καθαρή ενέργεια, στόχος 11- βιώσιμες πόλεις και κοινότητες, στόχος 12 υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή, στόχος 13- δράση για το κλίμα, στόχος 14- ζωή στο νερό, στόχος 15 ζωή στη στεριά) είναι μια οριζόντια διάσταση του συνολικού έργου για την προώθηση της συνολικής στρατηγικής.

Η συνολική στρατηγική υπογραμμίζει ότι υπάρχει μια άμεση σχέση μεταξύ της ασφάλειας και της ευημερίας στις γύρω περιοχές, συμπεριλαμβανομένων των υποψήφιων για διεύρυνση και των γειτονικών χωρών της ΕΕ. Στο ίδιο πνεύμα με τους ΣΒΑ, η προώθηση της ανθεκτικότητας των κρατών και των κοινωνιών σε όλα τα επίπεδα αποτελεί τρόπο προώθησης της σταθερότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης σε παγκόσμιο επίπεδο, ενισχύοντας παράλληλα την ασφάλεια και την ευημερία της Ευρώπης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως παγκόσμιος εταίρος προσηλωμένος στην προώθηση του θεματολογίου 2030 μέσω της Εξωτερικής της Δράσης της ΕΕ συμβάλει στην επίτευξη των ΣΒΑ²¹².

²¹⁰ UN. Sustainable Development Knowledge Platform. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 2015. Πληροφορίες διαθέσιμες από τον ιστότοπο: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²¹¹ «Η ΕΕ θα δώσει το παράδειγμα, εφαρμόζοντας τις δεσμεύσεις της για την αειφόρο ανάπτυξη και την κλιματική αλλαγή. Θα αυξήσει την χρηματοδότηση για το κλίμα, θα ηγηθεί στις διαπραγματεύσεις της κλιματικής πολιτικής σε πολυμερή φόρα, θα αυξήσει το επίπεδο των επιδιωκόμενων στόχων για την επανεξέταση που προβλέπεται στη συμφωνία του Παρισιού, και θα εργαστεί για την μείωση του κόστους της καθαρή ενέργειας. Οι SDGs θα συμβάλουν στην συνεργασία μετά το Κοτονόυ και στην προώθηση των μεταρρυθμίσεων στην αναπτυξιακή πολιτική, συμπεριλαμβανομένης της κοινής αντίληψης της ΕΕ για την ανάπτυξη. Επιπλέον, η εφαρμογή των SDGs θα απαιτήσει αλλαγή σε όλες τις εσωτερικές και εξωτερικές πολιτικές, την σύμπραξη δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, και την αξιοποίηση της εμπειρίας της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕπ) για την παροχή δυνατοτήτων τεχνικής βοήθειας και ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων και μεσαίου εισοδήματος χωρών.», "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe", <https://europa.eu/globalstrategy/en/global-strategy-promote-citizens-interests>

²¹² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2016) 739, Ανακοίνωση της Επιτροπής: Επόμενα βήματα για ένα βιώσιμο ευρωπαϊκό μέλλον, Ευρωπαϊκή δράση για την αειφορία, Στρασβούργο, 22/11/2016, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0739&from=EN> – τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

3.3 Εξωτερική πολιτική και περιβάλλον

Η ένταξη του περιβάλλοντος στις εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ, με τη δημιουργία ενός άτυπου δικτύου αρμοδίων στελεχών των Υπουργείων Εξωτερικών των Κρατών Μελών, του «Δικτύου Πράσινης Διπλωματίας» (Green Diplomacy Network), συμφωνήθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του 2003, στη Θεσσαλονίκη²¹³. Το Δίκτυο Πράσινης Διπλωματίας προωθεί τη συντονισμένη δράση για την επίτευξη των διεθνών στόχων της πολιτικής της ΕΕ για το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή και διευκολύνει την ανταλλαγή πληροφοριών και απόψεων για τα περιβαλλοντικά θέματα μεταξύ των Υπουργείων Εξωτερικών των Κρατών Μελών. Επιπλέον, το δίκτυο στοχεύει στην προώθηση των βέλτιστων πρακτικών σχετικά με την ενσωμάτωση των θεμάτων αυτών στην εξωτερική πολιτική²¹⁴.

Λεπτομέρειες σχετικά με τους στόχους και τα καθήκοντα του δικτύου, όπως ορίζονται στο εγκεκριμένο σχέδιο δράσης περιγράφονται στο Πλαίσιο 2 παρακάτω.

Πίνακας 1: Σκοπός και καθήκοντα του Δικτύου Πράσινης Διπλωματίας²¹⁵

ΣΚΟΠΟΣ	Το δίκτυο θα πρέπει να: • Συνδράμει στις εργασίες του Συμβουλίου για την εφαρμογή της στρατηγικής περιβαλλοντικής ενσωμάτωσης στον τομέα των εξωτερικών υποθέσεων, • βοηθήσει στη συλλογή πληροφοριών για να διατυπώσει γνώμη για σχετικά θέματα, έτσι ώστε να παρέχει σε τρίτους (χώρες και / ή διεθνείς οργανισμούς) επεξηγήσεις των πολιτικών της ΕΕ και τις θέσεις της, - • ενισχύσει και να αξιοποιήσει τις υπάρχουσες δομές και τις ικανότητες των MFAs στην επικοινωνία και την εφαρμογή της εξωτερικής διάστασης της Στρατηγικής για την Βιώσιμη Ανάπτυξη της ΕΕ, και - • να συμβάλει στη μεγαλύτερη συνοχή μεταξύ εξωτερικών και εσωτερικών πολιτικών της ΕΕ.
Καθήκοντα	Σε επίπεδο πολιτικής το δίκτυο μεταξύ άλλων επιδιώκει - να αντιμετωπίσει τα κύρια θέματα στις μεγάλες εν εξελίξει ή προβλεπόμενες διαπραγματεύσεις, ούτως ώστε να βελτιωθεί η επικοινωνία των θέσεων της ΕΕ με τους κυριότερους εταίρους της, - την αντιμετώπιση της σχέσης μεταξύ περιβάλλοντος και της ασφάλειας τόσο σε δραστηριότητες πρόληψης των συγκρούσεων, καθώς και στην ανασυγκρότηση μετά τις συγκρούσεις, και - να σε επαφή αναλύσεις του περιβάλλοντος των κρατών μελών και της διασύνδεσης της ασφάλειας σε διάφορες περιοχές των κρατών μελών,

²¹³ «Τα μέλη του δικτύου συγκαλούνταν ανά εξάμηνο από την εκάστοτε Προεδρία της ΕΕ (η πρώτη συνάντηση πραγματοποιήθηκε κατά την Ελληνική Προεδρία ΕΕ στην Αθήνα, 25.6.2003), ενώ από το 2012 το δίκτυο λειτουργεί στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης της ΕΕ (EYED), Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

<http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/pagkosmia-zitimata/periballon-klimatike-allage.html>

(τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017)

²¹⁴ European Union External Action. The EU Green Diplomacy Network, March 2011. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://eeas.europa.eu/archives/docs/environment/gdn/docs/gdn_more_en.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²¹⁵ European Commission, International Issues -Green Diplomacy Network, 2003:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/green_diplomacy_en.htm

	Σε οργανωτικό επίπεδο το δίκτυο επιδιώκει να: βοηθήσει τα κεντρικά γραφεία (έδρα) στη συλλογή των απαραίτητων πληροφοριών για να σχηματίσει/διατυπώσει γνώμη για διεθνή θέματα βιώσιμης ανάπτυξης, προώθηση της ανάπτυξης ικανοτήτων στο πλαίσιο των συστημάτων Υπουργείων Εξωτερικών, αξιολόγηση του επιπέδου και της φύσης της ενσωμάτωσης της περιβαλλοντικής διάστασης στο έργο των Υπουργείων Εξωτερικών των κρατών μελών, και – να παρέχει ένα κανάλι για την εισαγωγή της εξωτερικής διάστασης της στρατηγικής της ΕΕ για την αειφόρο ανάπτυξη σε υπό ένταξη χώρες. Σε λειτουργικό επίπεδο το δίκτυο επιδιώκει να: - βοηθήσει να παρέχει σε τρίτους (χώρες ή / και διεθνείς οργανισμούς) με επεξηγήσεις σχετικά με τις πολιτικές της ΕΕ και τις θέσεις της σχετικά με συναφή θέματα, - επιδιώκουν να εξασφαλίσει καλύτερη χρήση των αντιπροσωπειών της ΕΕ, πρεσβείες και αποστολές για την προώθηση των θέσεων της ΕΕ σε θέματα περιβάλλοντος και αειφόρου ανάπτυξης – Ενθαρρύνει τις διπλωματικές αντιπροσωπείες της ΕΕ στις σε τρίτες χώρες, είτε να συμμετέχουν ενεργά και συλλογικά υφιστάμενους διμερείς διαλόγους για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη, ή, στο μέτρο του δυνατού, να ξεκινήσει ο διάλογος στις περιπτώσεις που δεν υπάρχει ακόμα.
--	--

Το Δικτύου Πράσινης Διπλωματίας είναι ένας καινοτόμος μηχανισμός που

- επιτρέπει τον συμβιβασμό των εθνικών και των ευρωπαϊκών συμφερόντων στο πλαίσιο των συντρεχουσών αρμοδιοτήτων, για την περίπτωση του περιβάλλοντος,
- χρησιμοποιεί μεθόδους εργασίας τέτοιες που μερικές από αυτές ενσωματώνουν διάφορα χαρακτηριστικά της Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης της ΕΕ

και

- καθιερώνει/θεσπίζει την συνεργασία και τον συντονισμό για τη βελτίωση των ικανοτήτων της ΕΕ ως κανονιστικής δύναμης στα διεθνή φόρα.

Τα Διαβήματα που προκύπτουν από τον μηχανισμό έχουν ως στόχο να ευαισθητοποιήσουν τις τρίτες χώρες για τις θέσεις και τις πρωτοβουλίες της ΕΕ για θέματα περιβάλλοντος και να συγκεντρώσουν πληροφορίες σχετικά με τις απόψεις των Τρίτων χωρών στο πλαίσιο της προετοιμασίας των Διασκέψεων των Συμβαλλομένων Μερών (COP) στις διάφορες ΠΠΣ. Οι ζυμώσεις αυτές με τις Τρίτες Χώρες από τις οποίες ζητεί η ΕΕ τη στήριξη τους αποσκοπούν στην δημιουργία συμμαχιών στο πλαίσιο της προετοιμασίας των διεθνών γύρων διαπραγμάτευσης. Ωστόσο, πολλές φορές ο πειρασμός των κρατών μελών να υπερασπιστούν τις εθνικές τους θέσεις και να διατηρήσουν την εθνική τους οπτική έχει σε ορισμένες περιπτώσεις, υπονομεύσει τη θέση της ΕΕ²¹⁶.

Επιπλέον, το Δικτύου Πράσινης Διπλωματίας ασχολείται και παρέχει πληροφορίες σχετικά με τις απόψεις τρίτων χωρών, ιδίως εκείνων που αντιμετωπίζουν περιβαλλοντικά

²¹⁶ Adelle C., Fajardo del Castillo T., Pallemmaerts M., Withana S., Van Den Bossche K., *The External Dimension of the Sixth Environment Action Programme: An Evaluation of Implementing Policy Instruments*, Report for the IBGE-BIM, IEEP, London 2010, p.13-16

προβλήματα και απειλές, όπως τα μικρά νησιωτικά κράτη και έχει προωθήσει την ανταλλαγή και τη διανομή πληροφοριακού υλικού σε αποστολές της ΕΕ συμβάλλοντας έτσι στην ικανότητά τους να συμμετάσχουν σε συζητήσεις σχετικά με τα περιβαλλοντικά Θέματα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι αν και ο αρχικός του στόχος και σκοπός ήταν

- η βελτίωση του συντονισμού των δραστηριοτήτων της ΕΕ στη διεθνή περιβαλλοντική διακυβέρνηση,
- η επικοινωνία των θέσεων της ΕΕ σε τρίτες χώρες,
- η οικοδόμηση συμμαχιών και τη συλλογή «πληροφοριών» σχετικά με τις θέσεις των τρίτων χωρών.

στην πορεία, ωστόσο, οι προτεραιότητες των Διπλωματών που συμμετέχουν στο δίκτυο έχουν επικεντρωθεί περισσότερο στην μετάδοση πολιτικών μηνυμάτων και στις απαντήσεις σε αυτά τα μηνύματα από τους τοπικούς συνομιλητές τους, παρά στην συλλογή πληροφοριών σχετικά με τον αντίκτυπο των δραστηριοτήτων της ΕΕ για το περιβάλλον σε τρίτες χώρες. Παρόλα αυτά, η διαφοροποιημένη αυτή επίδραση είναι βέβαιο ότι θα επηρεάσει την ισχυροποίηση/διάχυση των θέσεων της ΕΕ όσον αφορά διεθνή περιβαλλοντικά ζητήματα από τις εν λόγω χώρες και θα συνεισφέρει με σχετικές πληροφορίες στον πολιτικό διάλογο μαζί τους.

Ως εκ τούτου, το Δίκτυο Πράσινης Διπλωματίας είναι ένα σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη της συμπληρωματικότητας, της συνοχής και της συνέπειας μεταξύ των εξωτερικών πολιτικών των κρατών μελών και της ΕΕ στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς, μεταξύ άλλων, έχει συμβάλει στην αύξηση της αποτελεσματικότητας των ευρωπαϊκών δράσεων σε διεθνή συνέδρια και σε διεθνείς οργανισμούς. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο ρόλος που έπαιξε προωθώντας τη συντονισμένη διπλωματική εκστρατεία για την υποστήριξη της επικύρωσης του Κιότο, παράλληλα με την ανάπτυξη των εμπορικών κινήτρων²¹⁷.

Ο ρόλος και η ύπαρξη του Δικτύου Πράσινης Διπλωματίας πρέπει να επανεξεταστεί υπό το φως της νέας ηγεσίας της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης (ΕΥΕΔ)²¹⁸, που

²¹⁷Bretherton C., Vogler J., ό.π, p.p. 401-417

²¹⁸Το Δίκτυο Πράσινης Διπλωματίας, υπό την διαχείριση της ΕΥΕΔ διαρθρώνεται σε δυο επίπεδα. Σε πρώτο επίπεδο οργανώνεται στις πρωτεύουσες των κρατών μελών σε συνεργασία με τις Βρυξέλλες ή μέσω ηλεκτρονικής επικοινωνίας φέρνει σε επαφή τους αξιωματούχους των υπουργείων Εξωτερικών των χωρών της ΕΕ ώστε να συνεργαστούν σε θέματα κλιματικής αλλαγής και του περιβάλλοντος. Σε ένα δεύτερο επίπεδο οργάνωσης βρίσκεται σε τρίτες χώρες, όπου οι αντιπροσωπείες της ΕΕ και οι Πρεσβείες των κρατών μελών της ΕΕ εργάζονται με συντονισμένο τρόπο για την υλοποίηση των προτεραιοτήτων της ΕΕ ή / και για την προώθηση των θέσεων της μέσα από εκδηλώσεις, σεμινάρια, δράσεις δημόσιας διπλωματίας και επίσημα διαβήματα, με έμφαση σε Σχέδια Δράσης της

θεσπίστηκε με τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Υπό την νέα ηγεσία πραγματοποιήθηκαν οργανωτικές μεταρρυθμίσεις που αποσκοπούν στο να εξασφαλιστεί η συνοχή μεταξύ των διαφόρων τομέων της εξωτερικής δράσης της Ένωσης. Το Δίκτυο μπορεί να συμβάλει στην εκπλήρωση ορισμένων διεθνών πτυχών των εξωτερικών στόχων, όπως της «ενσωμάτωσης των απαιτήσεων προστασίας του περιβάλλοντος σε όλες τις εξωτερικές πολιτικές της ΕΕ» ή/και «του έργου για την ενίσχυση της διεθνούς περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, με τη σταδιακή ενίσχυση της πολυμερούς συνεργασίας και του θεσμικού πλαισίου, συμπεριλαμβανομένων των πόρων»²¹⁹.

3.4 Εξωτερικό Εμπόριο και περιβάλλον

Η ΕΕ το 2010 ενέκρινε την ανακοίνωση της Επιτροπής «για το εμπόριο, την ανάπτυξη, και τις παγκόσμιες υποθέσεις»²²⁰, η οποία τονίζει ότι η εμπορική πολιτική της ΕΕ πρέπει να συνεχίσει να «στηρίζει την πράσινη ανάπτυξη και τους στόχους αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής» και θα πρέπει να «υποστηρίξει και να προωθήσει την πράσινη ανάπτυξη σε όλον τον κόσμο και σε άλλους τομείς, όπως η ενέργεια, η αποδοτικότητα των πόρων και η προστασία της βιοποικιλότητας». Η σημασία του εμπορίου και της αειφόρου ανάπτυξης της ΕΕ αντικατοπτρίζεται επίσης στην ανακοίνωση του 2012 «για το εμπόριο, την μεγέθυνση και την ανάπτυξη»²²¹ που αναδεικνύει την ιδιαίτερη αξία της οικονομικής μεγέθυνσης στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕ έχει ενσωματώσει τους περιβαλλοντικούς στόχους και την αειφόρο ανάπτυξη και σε μια σειρά από εμπορικά μέσα:

α) Σε πολυμερές επίπεδο, η ΕΕ συμμετέχει ενεργά στις εργασίες της Επιτροπής του ΠΟΕ για το εμπόριο και το περιβάλλον, στην Τακτική σύνοδό της Επιτροπής του ΠΟΕ για το Εμπόριο και Περιβάλλον, στην Ειδική Σύνοδο, (μια επιτροπή των διαπραγματεύσεων με

Διπλωματίας του Κλίματος. European Union External Action. Environment and climate change. 2016. Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/413/environment-and-climate-change_en, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²¹⁹ Adelle, C., Fajardo del Castillo, T., Pallemarts, M., Withana, S., Van Den Bossche, K: *The External Dimension of the Sixth Environment Action Programme: όπ.*, pp.13-16

²²⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2010) 612, Ανακοίνωση της Επιτροπής: Εμπόριο, ανάπτυξη και παγκόσμιες υποθέσεις. Η εμπορική πολιτική ως βασική συνιστώσα της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» της ΕΕ., Βρυξέλλες, 09/11/2010, Διαθέσιμη στον ιστότοπο:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0612&from=el> – τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²²¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2012) 022. Ανακοίνωση της Επιτροπής: Εμπόριο, μεγέθυνση και ανάπτυξη. Η προσαρμογή της εμπορικής και επενδυτικής πολιτικής στις χώρες που έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη βοήθειας, Βρυξέλλες, 27/01/2012, Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:52012DC0022> – τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

στόχο την προώθηση της εντολής της Ντόχα (σημείο 31 της δήλωσης της Ντόχα) για την απελευθέρωση των περιβαλλοντικών αγαθών και υπηρεσιών), καθώς επίσης προωθεί τη σχέση μεταξύ του ΠΟΕ και των ΠΠΣ. Για παράδειγμα, η ΕΕ, μαζί με 13 άλλα μέλη του ΠΟΕ ξεκίνησαν το 2014 υπό την αιγίδα του ΠΟΕ την Πρωτοβουλία για τα Πράσινα εμπορεύματα, η οποία αποσκοπεί κυρίως στην εξάλειψη των δασμών σε έναν ευρύ κατάλογο πράσινων προϊόντων²²². Η φιλοδοξία ήταν να δημιουργηθεί μιας ζωτικής σημασίας Συμφωνία που θα αντιμετώπισει και άλλα εμπόδια στο εμπόριο σε μεταγενέστερο στάδιο. Οι διαπραγματεύσεις για την συμφωνία (Συμφωνία για τα Περιβαλλοντικά Αγαθά/ Environmental Goods Agreement) σκόπευαν να βοηθήσουν στην απελευθέρωση του εμπορίου, ώστε να διευκολυνθεί η πρόσβαση σε περιβαλλοντικά αγαθά και τεχνολογίες (αγαθά διαθέσιμα σε χαμηλό κόστος./αγαθά υψηλής ποιότητας διαθέσιμα σε φτωχές χώρες).

β) Σε διμερές και περιφερειακό επίπεδο, ένα βασικό στοιχείο της πολιτικής της ΕΕ είναι η διαπραγμάτευση και η εφαρμογή των περιβαλλοντικών διατάξεων, στις εμπορικές συμφωνίες οι οποίες περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, δεσμεύσεις για προσήλωση στα θεμελιώδη ΜΕΑ (την επικύρωση, την αποτελεσματική εφαρμογή σύμφωνα με τον νόμο και την πράξη), επιδίωξη υψηλών επιπέδων προστασίας του περιβάλλοντος, αποτελεσματική εφαρμογή της συμφωνίας (να μην πραγματοποιούνται παρεκκλίσεις μέσω εσωτερικών νομοθεσιών)²²³. Επίσης οι εμπορικές συμφωνίες περιλαμβάνουν ειδικές διατάξεις που ενθαρρύνουν τις εμπορικές πρακτικές και διάφορα συστήματα που υποστηρίζουν και προωθούν τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς και διατάξεις σχετικά με τη βιώσιμη διαχείριση και την χρήση των φυσικών πόρων (π.χ. τη βιοποικιλότητα, την άγρια ζωή, τη δασοκομία, κλπ). Η ΕΕ ακολουθεί στενά και παρακολουθεί την εφαρμογή των περιβαλλοντικών διατάξεων των συμφωνιών, όπου η κοινωνία των πολιτών έχει να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο. Εκτός από τη διαπραγμάτευση και εφαρμογή των διατάξεων, η ΕΕ εξασφαλίζει ότι οι περιβαλλοντικοί παράγοντες έχουν δεόντως ενσωματωθεί στη

²²² «Από τον Ιούλιο του 2014, η ΕΕ και 16 άλλα μέλη του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) διαπραγματεύονται μια Συμφωνία για Περιβαλλοντικά Αγαθά(EGA), η οποία αποσκοπεί στην άρση των εμποδίων στις συναλλαγές στον τομέα του περιβάλλοντος ή των Πράσινων αγαθών και η που είναι ζωτικής σημασίας για την προστασία του περιβάλλοντος και τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής.», Ευρωπαϊκή Επιτροπή, The Environmental Goods Agreement (EGA): Liberalising trade in environmental goods and services, Brussels 08/09/2015. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1116> , τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017)

²²³ Zvelc R., *Environmental integration in the EU trade policy: the examples of the GSP+, trade sustainability impact assessment and free trade agreements*, in Mogera E., (ed.) *The External Environmental policy of the European Union, EU and International Law Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge and New York 2012

διαδικασία χάραξης εμπορικής πολιτικής των χωρών με τις οποίες έρχεται σε συμφωνία μέσω της συστηματικής χρήσης του συστήματος των Αξιολογήσεων των Επιπτώσεων²²⁴.

γ) Κατά το μονομερές επίπεδο, το Σύστημα Γενικευμένων Προτιμήσεων (ΣΓΠ) που θεσπίστηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση επιτρέπει στους εξαγωγείς των αναπτυσσόμενων χωρών να πληρώνουν χαμηλότερους δασμούς στις εξαγωγές τους προς την ΕΕ. Αυτό τους δίνει καλύτερη πρόσβαση στην αγορά της ΕΕ και υποστηρίζει την οικονομική ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας σε αυτές τις χώρες. Το καθεστώς ΣΓΠ είναι ένα εμβληματικό μέσο εμπορικής πολιτικής της ΕΕ για τη στήριξη της βιώσιμης ανάπτυξης και της χρηστής διακυβέρνησης στις αναπτυσσόμενες χώρες. Το Σύστημα Γενικευμένων Προτιμήσεων παρέχει μονομερώς σε χώρες που δεν έχουν συνάψει εμπορικές συμφωνίες, πρόσθετες εμπορικές προτιμήσεις σε ευάλωτες χώρες που επικυρώνουν και εφαρμόζουν τις διεθνείς συμβάσεις που αφορούν τα ανθρώπινα και εργασιακά δικαιώματα, το περιβάλλον και τη χρηστή διακυβέρνηση²²⁵.

Τα μέτρα εμπορικής πολιτικής χρησιμοποιούνται επίσης ως περιβαλλοντικά εργαλεία. Οι περιορισμοί στο εμπόριο χρησιμοποιούνται σε μια σειρά πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών, με θέμα για παράδειγμα τη βιοποικιλότητα (απειλούμενα είδη ζώων και φυτών), τις χημικές ουσίες και την αντιμετώπιση της μείωσης του στρώματος του όζοντος. Τα πιο γνωστά παραδείγματα των μέσων/εργαλείων της ΕΕ με περιβαλλοντικούς στόχους που περιλαμβάνουν εμπορικά μέτρα είναι ο κανονισμός ξυλείας και το συναφές FLEGT (Forest Law Enforcement, Governance and Trade - επιβολή της δασικής νομοθεσίας, τη διακυβέρνηση και το εμπόριο). Οι εθελοντικές συμφωνίες εταιρικής σχέσης έρχονται να αντιμετωπίσουν σημαντικά προβλήματα όπως το εμπόριο παράνομης ξυλείας, την παράνομη, λαθραία και άναρχη αλιεία, που απειλούν την βιωσιμότητα του πλανήτη μας. Η Επιτροπή εξετάζει προσεκτικά πιθανές νομοθεσίες ή πολιτικές που να εξασφαλίζουν ότι είναι συμβατές με τον ΠΟΕ, δηλαδή χωρίς διακρίσεις σε σχέση με την προέλευση των προϊόντων και με τους λιγότερους εμπορικούς περιορισμούς, αλλά παράλληλα να επιτυγχάνονται οι επιθυμητοί περιβαλλοντικοί στόχοι²²⁶.

²²⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Sustainability Impact Assessments. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://ec.europa.eu/trade/policy/policy-making/analysis/policy-evaluation/sustainability-impact-assessments/index_en.htm, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²²⁵ Marvn Duran G., Morgera E., ό.π

²²⁶ Environment and Trade and External Relations, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://ec.europa.eu/environment/integration/trade_en.htm, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

Κεφάλαιο 4.Πεδία άσκησης της εξωτερικής περιβαλλοντικής πολιτικής

4.1 Διεθνής συνεργασία σε περιβαλλοντικά θέματα

Η ΕΕ διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στις διεθνείς διαπραγματεύσεις για το περιβάλλον. Συμμετέχει σε πολυάριθμες παγκόσμιες, περιφερειακές ή υποπεριφερειακές περιβαλλοντικές συμφωνίες σε ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων, όπως η προστασία της φύσης και η βιοποικιλότητα, η κλιματική αλλαγή, η διασυννοριακή ρύπανση αέρα και υδάτων και άλλα πολλά. Για παράδειγμα ενδεικτικά θα μπορούσε να αναφερθεί ότι,

- στη 10η διάσκεψη των συμβαλλομένων μερών στη Σύμβαση για τη βιολογική ποικιλότητα μερών, που έγινε στη Nagoya της Ιαπωνίας το 2010, η ΕΕ είχε μείζονα συμβολή στην επίτευξη συμφωνίας για μια παγκόσμια στρατηγική προκειμένου να σταματήσει η απώλεια βιοποικιλότητας έως το 2020.
- Ομοίως, η Ένωση συμμετείχε στην απόφαση για τον ορισμό παγκόσμιων στόχων βιώσιμης ανάπτυξης (ΣΒΑ) για όλες τις χώρες, η οποία υπήρξε καρπός της διάσκεψης «Rio+20» του 2012 για τη βιώσιμη ανάπτυξη.
- Εκ παραδόσεως, η ΕΕ έχει επίσης δημιουργήσει πρότυπα κατά τις διεθνείς διαπραγματεύσεις για το κλίμα δυνάμει της σύμβασης-πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών για τις κλιματικές μεταβολές (UNFCCC).
- Η ΕΕ προσχώρησε πρόσφατα στη Σύμβαση διεθνούς εμπορίας ειδών της άγριας πανίδας και χλωρίδας που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν (CITES), με σκοπό να συνεχίσει την καταπολέμηση των εγκλημάτων κατά των αγρίων ειδών σε διεθνές επίπεδο.

Η ΕΕ επίσης αναπτύσσει συνεργασίες σε διμερές επίπεδο με διεθνείς εταίρους αλλά και με τις γείτονες χώρες, τόσο για την επίλυση των διασυννοριακών ή/και παγκοσμίων προβλημάτων όσο και ως μέσο ενδυνάμωσης και πίεσης για την επίτευξη/ υλοποίηση των πολυμερών συμφωνιών. Η επιτυχία της ευρωπαϊκής πολιτικής αναγνωρίζεται ότι εξαρτάται και από την επιτυχή συναρμογή της με τις προσπάθειες που καταβάλλονται στο πλαίσιο άλλων θεσμών και σχηματισμών στις διεθνείς σχέσεις και τη διεθνή οργάνωση και από τις

συνεργασίες που επιτυγχάνονται²²⁷ και οφείλει να υπερκεράσει τον κατακερματισμό του συστήματος και τη αποσπασματική αντιμετώπιση των ζητημάτων²²⁸.

4.1.1 ΕΕ- Ηνωμένα Έθνη στα πλαίσια της πολυμερούς συνεργασίας

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συμμετέχει υπό το καθεστώς παρατηρητή στις δομές του UNEP, ωστόσο συνεργάζεται με τον οργανισμό σύμφωνα με τους όρους του Μνημονίου Συνεργασίας μεταξύ της Επιτροπής και του UNEP που συμφωνήθηκε το 2004 «αναβαθμίζοντας» τις μεταξύ τους σχέσεις²²⁹. Το μνημόνιο Συνεργασίας, αναθεωρήθηκε το 2014 με ένα νέο μνημόνιο με σκοπό την περεταίρω ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του UNEP στον τομέα του περιβάλλοντος και της κλιματικής αλλαγής²³⁰.

Το Μνημόνιο Συνεργασίας υλοποιείται μέσω ετήσιου πολιτικού διαλόγου, με τη μορφή μιας συνάντησης υψηλού επιπέδου²³¹. Ο πολιτικός διάλογος υποστηρίζεται από την τεχνική και οικονομική συνεργασία, με την ΕΕ να είναι ο κύριος υποστηρικτής του UNEP στις εθελοντικές συνεισφορές στο πρόγραμμα εργασίας του. Η συνεισφορά της ΕΕ εστιάζει κυρίως στα ευρωπαϊκά προγράμματα έρευνας και καινοτομίας και στα αναπτυξιακά προγράμματα συνεργασίας. Το Μνημόνιο Συνεργασίας υποστηρίζει δράσεις σε παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο σε τομείς κοινού ενδιαφέροντος, όπως: η μεταρρύθμιση της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, η αποδοτικότητα των πόρων και της πράσινης οικονομίας, η ορθή διαχείριση των χημικών ουσιών και αποβλήτων, οι οικοσυστημικές υπηρεσίες και το φυσικό κεφάλαιο, η διασύνδεση μεταξύ επιστήμης και πολιτικής.

Ειδικότερα η συνεργασία ΕΕ/UNEP περιλαμβάνει και τα ζητήματα που σχετίζονται από τις αρνητικές συνέπειες στο περιβάλλον από τα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης.

²²⁷ Oberthur S., Gehring, Th., Young O., *Institutional Interaction in Global Environmental Governance Synergy and Conflict among International and EU Policies*, The MIT Press, Cambridge and London, 2006.

²²⁸ Τσάλτας Γρ., Πλατιάς Χ., ό.π.,σ.170-171.

²²⁹ EC and UNEP, The European Commission and the United Nations Environment Programme, Working together for the Environment, 2808, διαθέσιμο στον ιστότοπο:

https://www.unric.org/html/english/pdf/2008/2008-01_EC&UNEPlight.pdf- τελευταία ενημέρωση 12/12/2017

²³⁰ European Commission and UNEP , Rapid Press Releases, Global Efforts for the Environment: Ref.: IP/04/1115, Brussels, 20/09/2004, διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/archives/international_issues/pdf/com_unep_mou_final.pdf -

τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²³¹ Στο η ΕΕ ανέπτυξε την περιβαλλοντική διπλωματία της και τον πολιτικό διάλογο και επηρέασε το πρόγραμμα εργασιών του και την λίστα των προτεραιοτήτων του UNEP στα πλαίσια του Παγκόσμιου Υπουργικού Φόρουμ για το Περιβάλλον- Global Ministerial Environment Forum (GMEF) που ιδρύθηκε το 1998 με το ψήφισμα 53/242 της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ ως ετήσιο φόρουμ σε υπουργικό επίπεδο και υπάγεται στο Διοικητικό Συμβούλιο του UNEP, Fajardo del Castillo T., *La Política Exterior de la Union Europea en materia de medio ambiente*, Tecnos, Madrid 2005, p.116

Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις της κατανάλωσης της ΕΕ δεν σχετίζονται μόνο με τα τεκταινόμενα εντός των συνόρων της Ένωσης, καθώς ένα μεγάλο μέρος των προϊόντων που καταναλώνονται παράγονται σε τρίτες/αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τις αυξανόμενες πιέσεις στο περιβάλλον. Οι πολιτικές βιώσιμης κατανάλωσης και παραγωγής (SCP) έρχονται να προσφέρουν λύσεις για αποδοτική χρήση των πόρων ως εναλλακτική πρόταση για τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη. Η ΕΕ εργάζεται στενά τόσο σε εσωτερικό όσο και σε διεθνές επίπεδο με άλλες χώρες για την προώθηση των πολιτικών βιώσιμης ανάπτυξης με σκοπό την μετάβαση σε οικονομίες χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και αποδοτικής χρήσης των πόρων. Το έργο της ΕΕ πραγματοποιείται μεταξύ άλλων

- με την δυναμική συμμετοχή της στη διαδικασία του Μαρακές (η διαδικασία αυτή βοηθά τις χώρες και τις περιοχές σε παγκόσμιο επίπεδο στην ανάπτυξη προγραμμάτων και πολιτικών για την βιώσιμη κατανάλωση και παραγωγή).
- Μέσω προγραμμάτων όπως για παράδειγμα το πρόγραμμα Switch αξίας €90 εκατομμύριων ευρώ, με το οποίο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σκοπεύει να ανταποκριθεί στις ανάγκες της Ασιατικής βιομηχανίας για καθαρότερη και αποδοτικότερη ενέργεια.
- Μέσω της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στηρίζει συζητήσεις στρογγυλής τραπέζης για τη βιώσιμη κατανάλωση και παραγωγή. Οι συζητήσεις αποσκοπούν στην ανταλλαγή εμπειριών και βέλτιστων πρακτικών. Μέχρι σήμερα τέτοιες συζητήσεις στρογγυλής τραπέζης έχουν πραγματοποιηθεί στην Κίνα, την Ινδία και τη Νότια Αφρική.
- Μέσω της υποστήριξης των επιχειρήσεων στις αναδυόμενες και ανεπτυγμένες οικονομίες, ώστε αυτές να συμμετέχουν σε διεθνείς συμφωνίες για τη μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα. Και ανάπτυξης υπηρεσιών φιλικών προς το περιβάλλον.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, υπογράφοντας Μνημόνιο Συνεργασίας με το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον (UNEP), αναβάθμισε την μεταξύ τους σχέση και βελτίωσε ουσιαστικά τις δυνατότητες επίτευξης συνεργειών, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει μια συστημική δυναμική και πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, των οποίων η συμβολή αναμένεται να είναι σημαντική για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων και την αναστροφή των τάσεων που ζημιώνουν το περιβάλλον²³². Η ΕΕ θεωρεί ότι τα καθήκοντα του UNEP έχουν «αυξηθεί σταθερά τα τελευταία χρόνια, χωρίς να συνοδεύονται από το

²³²Τσάλτας Γρ., Πλατιάς Χ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Περιβάλλον*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2010, σελ.170

ανάλογο καθεστώς, την εντολή και τους επαρκείς πόρους»²³³ και για τους λόγους αυτούς υποστηρίζει σε μεγάλο βαθμό την ενίσχυση του UNEP.

Η ΕΕ υποστηρίζει την μετατροπή του UNEP σε Οργανισμό Περιβάλλοντος του ΟΗΕ με ισχυρή εντολή, με έδρα στο Ναϊρόμπι, με σταθερούς, επαρκείς και προβλέψιμους πόρους που θα του επιτρέψει να αντιμετωπίσει επαρκώς τα αναδυόμενα ζητήματα και τις νέες προκλήσεις²³⁴. Η μεταρρύθμιση αυτή, είτε επιτευχθεί με την ενίσχυση και τη μετατροπή του UNEP είτε με τη δημιουργία ενός Οργανισμού Περιβάλλοντος του ΟΗΕ, σκοπεύει να ικανοποιήσει την φιλοδοξία εκπροσώπησης της ΕΕ και των άλλων μελών του ΟΗΕ που δεν έχουν έδρα στις δομές του UNEP. Μια τέτοια ενδεχόμενη μεταρρύθμιση θα πρέπει να παρέχει τη συνοχή και την ενότητα της ηγεσίας στις πολυάριθμες πολυτομεακές Πολυμερές Περιβαλλοντικές Συμφωνίες, στα προγράμματα και στις δράσεις, και θα πρέπει να παρέχει την ενίσχυση των ικανοτήτων προώθησης ελέγχου και συμμόρφωσης στις ΠΠΣ. Η μεταρρύθμιση τέλος, θα πρέπει να συνοδεύεται από τον ανάλογο προϋπολογισμό προκειμένου να υλοποιήσει μια ενισχυμένη εντολή, θέτοντας τέλος στα προβλήματα των μη προβλέψιμων εισφορών που δυσχεραίνουν αρχή και η δράση του UNEP. Εκτιμάται ωστόσο, ότι η δημιουργία ενός παγκόσμιου περιβαλλοντικού οργανισμού δεν αποτελεί μια ρεαλιστική προοπτική για την διεθνή οργάνωση, τουλάχιστον για τα επόμενα χρόνια²³⁵.

4.1.2 ΕΕ- G7/G8 και G20

Από το 1977, ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, παρακολουθεί τις συνόδους κορυφής των G7²³⁶ και, με την υιοθέτηση της Συνθήκης της Λισαβόνας, ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, συμμετέχει επίσης. Οι δύο πρόεδροι εκπροσωπούν την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αρχικά τα θέματα που ενδιέφεραν τους G7 εστίαζαν σε οικονομικής φύσης ζητήματα

²³³ European Union and United Nations, EU Presidency, Statement to the Informal consultation on the reform of the institutional framework for the United Nations Environmental activities, 2007

²³⁴ EU Presidency, EU Main Priorities for UNEP GC24/GMEF, Compilation on the reform of EU speaking points, 2007, p.2-12

²³⁵ Πλατιάς, Χ., *Πολιτικοί οραματισμοί και θεσμικές επιλογές για την Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση. Η Προοπτική ενός Παγκόσμιου Περιβαλλοντικού Οργανισμού*, στο Περράκης Στ., (επιμ.), *Σύγχρονες ματιές στις νομικές και πολιτικές όψεις Διεθνούς Οργάνωσης – Διεθνών Οργανισμών*, εκδ .Σάκκουλα, 2009, σ.97-110.

²³⁶ «Οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων των έξι κορυφαίων βιομηχανικά χωρών (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ιαπωνία, Ηνωμένο Βασίλειο και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής) συναντήθηκαν το 1975 για πρώτη φορά για να συζητήσουν την παγκόσμια οικονομία. Ενώθηκαν το 1976 από τον Καναδά, σχηματίζοντας έτσι το G7, και το 1998 από τη Ρωσία (G8). Μετά τη ρωσική προσάρτηση της Κριμαίας, οι G7 έθνη αποφάσισαν τον Μάρτιο του 2014 να συνεδριάσουν χωρίς τη Ρωσία μέχρι νεωτέρας.», European Commission, International Issues, Multilateral relations - G7/G8 and G20. Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_g20_en.htm,
τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

όπως το πετρέλαιο και η κατάρρευση του συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών. Αργότερα τα περιβαλλοντικά ζητήματα εισήλθαν στην ατζέντα των συνομιλιών. Ωστόσο, οι προτεραιότητες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την εκ περιτροπής προεδρία, η οποία καθορίζει την ημερήσια διάταξη των συνόδων κορυφής²³⁷.

Το G20 είναι ένα άτυπο φόρουμ για συζήτηση μεταξύ των μεγάλων χωρών του ΟΟΣΑ και των χωρών μη μελών του ΟΟΣΑ, σε θέματα που σχετίζονται με την παγκόσμια οικονομική σταθερότητα. Δημιουργήθηκε ως απάντηση στην παραδοχή/διαπίστωση ότι οι βασικές αναδυόμενες οικονομίες όπως η Κίνα, η Ινδία και η Βραζιλία δεν εκπροσωπούνται επαρκώς στον πυρήνα της παγκόσμιας οικονομικής συζήτησης και διακυβέρνησης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση (εκπροσωπούμενη από τους Προέδρους του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) και 19 χώρες²³⁸ είναι μέλη των G20.

Με βάση την πολιτική δυναμική που έχει τεθεί από την ατζέντα 2030 και τη Συμφωνία των Παρισίων, οι G7 και οι G20 αναμένεται ότι θα διαδραματίσουν καίριο ρόλο στην προώθηση της αποδοτικής χρήσης των πόρων, συμβάλλοντας έτσι στην αλλαγή του μοντέλου ανάπτυξης με στόχο ένα βιώσιμο μέλλον. Υπό το πρίσμα αυτό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει διοργανώσει θεματικές εκδηλώσεις για την προώθηση της Ατζέντας των G7 και της G20 σχετικά με την αποδοτική χρήση των πόρων, προβάλλοντας τις ευκαιρίες και τις προκλήσεις, τις βέλτιστες πρακτικές και κάνοντας συστάσεις πολιτικής.

4.1.2 ΕΕ- Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α)

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕΕ) συμμετέχει πλήρως στον ΟΟΣΑ²³⁹. Αυτό σημαίνει ότι έχει τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις με τα Μέλη, εκτός από τη συμμετοχή στον

²³⁷ «Το 2015 στο Elmau (Βαυαρία), κάτω από την Γερμανική Προεδρία, οι G7 συζήτησαν περιβαλλοντικά θέματα συμπεριλαμβανομένης της αποδοτικότητας των πόρων και Toyama Framework on Material Cycles την καταπολέμηση της θαλάσσιας ρύπανσης από απορρίμματα (το πλήρες κείμενο της έκθεσης των συζητήσεων των ηγετών είναι εδώ. Περιβαλλοντικά ζητήματα ήταν επίσης στην ημερήσια διάταξη της συνόδου κορυφής της Ομάδας των 7 στο Ise-Shimane-Shima τον Μάιο του 2016 στο πλαίσιο της Ιαπωνικής Προεδρίας. Το 2016 στην Συνάντηση των Υπουργών Περιβάλλοντος των G7 ενέκρινε το πλαίσιο Τογιάμα στο Υλικό Κύκλο Toyama Framework on Material Cycles,, ως συμβολή στην G7 στην Συμμαχία για την αποδοτικότητα των πόρων Το 2017 στην συνάντηση των Υπουργών Περιβάλλοντος των G7 θα πραγματοποιηθεί στην Μπολόνια στις 11-12 Ιουνίου, κάτω από την Ιταλική Προεδρία., European Commission, International Issues, Multilateral relations - G7/G8 and G20, ό.π.

²³⁸ Αργεντινή, Αυστραλία, Βραζιλία, Καναδάς, Κίνα, Γαλλία, Γερμανία, Ινδία, Ινδονησία, Ιταλία, Ιαπωνία, Μεξικό, Ρωσία, Σαουδική Αραβία, Νότια Αφρική, Νότια Κορέα, την Τουρκία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ό.π.

²³⁹ Ο ΟΟΣΑ αποτελείται από 30 χώρες που μοιράζονται τις αρχές της οικονομίας της αγοράς, της πλουραλιστική δημοκρατία και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Με ενεργό σχέσεις με περίπου 70 άλλες χώρες, ΜΚΟ και της κοινωνίας των πολιτών, έχει παγκόσμια εμβέλεια. Ο ΟΟΣΑ παράγει διεθνώς συμφωνημένα μέσα, αποφάσεις και συστάσεις για την προώθηση των κανόνων σε

ετήσιο προϋπολογισμό και το δικαίωμα ψήφου. Εξαίρεση αποτελεί η Επιτροπή Αναπτυξιακής Βοήθειας (DAC), όπου η ΕΚ έχει την ιδιότητα του μέλους.

Η Επιτροπή Περιβαλλοντικής Πολιτικής ΕΡΟC είναι μία από τις σημαντικότερες Επιτροπές πολιτικής του ΟΟΣΑ, στην οποία συμμετέχει η DG ENV²⁴⁰. Είναι υπεύθυνη για την υλοποίηση του περιβαλλοντικού μέρους του προγράμματος εργασίας του ΟΟΣΑ. Η ΕΡΟC εποπτεύει τόσο το περιεχόμενο όσο και τη λειτουργία του προγράμματος.

Η εντολή της ΕΡΟC είναι να παρέχει ένα φόρουμ για τις κυβερνήσεις των κρατών ώστε να:

- Αντιμετωπίζει κοινά προβλήματα και να ενθαρρύνει τη συνεργασία σχετικά με τις νέες προσεγγίσεις στην πολιτική.
- Προωθεί την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών και οικονομικών πολιτικών, την τεχνολογική καινοτομία και διάχυση, και την προστασία των μοναδικών περιβαλλοντικών κεφαλαίων και των οικοσυστημάτων, για τη στήριξη της βιώσιμης ανάπτυξης,
- Προωθεί την κοινή χρήση δεδομένων, πληροφοριών και εμπειριών και την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιδόσεων των χωρών μελών.
- Προωθεί την ανταλλαγή γνώσεων με τις τρίτες χώρες.

4.1.4 Η ΕΕ μέρος των Διεθνών Πολυμερών Περιβαλλοντικών Συμφωνιών

Η Ένωση συμμετέχει ενεργά στην εκπόνηση, την κύρωση και την εφαρμογή των πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών. Με δεδομένο ότι τα περισσότερα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι διασυνοριακής φύσης και συχνά με παγκόσμια εμβέλεια, αναγνωρίζεται ότι μπορούν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά μόνο μέσω της διεθνούς πολυμερούς συνεργασίας. Η θέση αυτή έχει αποτυπωθεί στη Συνθήκη της Λισαβόνας, όπου ορίζεται ότι ένας από τους βασικούς στόχους της πολιτικής της ΕΕ για το περιβάλλον είναι η προώθηση μέτρων σε διεθνές επίπεδο για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή/και παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, με έμφαση στην καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος.

περιοχές όπου οι πολυμερείς συμφωνίες είναι απαραίτητες για κάθε χώρα να σημειώσει πρόοδο σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία, Πληροφορίες στον ιστότοπο: <http://www.oecd.org/>, τελευταία ενημέρωση 11/11/2017

²⁴⁰ Η Επιτροπή Περιβαλλοντικής Πολιτικής (ΕΡΟC) υλοποιεί το Πρόγραμμα Περιβάλλοντος του ΟΟΣΑ. Ιδρύθηκε το 1971, η επιτροπή ΕΡΟC απαρτίζεται από αντιπροσώπους από τις πρωτεύουσες και συνεδριάζει 1-2 φορές το χρόνο. Η Επιτροπή συνεδριάζει σε υπουργικό επίπεδο περίπου κάθε τέσσερα χρόνια, πληροφορίες διαθέσιμες στον ιστότοπο: <http://www.oecd.org/env/epoc.htm>, τελευταία ενημέρωση 11/11/2017

Η Ένωση έχει ήδη επικυρώσει πολλές διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες, σε παγκόσμιο επίπεδο (πολυμερείς συμφωνίες αντικείμενο διαπραγματεύσεων υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών), σε περιφερειακό επίπεδο (π.χ. στο πλαίσιο της Οικονομικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για την Ευρώπη και του Συμβούλιο της Ευρώπης), και υπο - Περιφερειακό επίπεδο (για παράδειγμα, για τη διαχείριση των θαλασσών ή των διασυνοριακών ποταμών). Τα θέματα που καλύπτονται από τις συμφωνίες αυτές, έχουν πολύ μεγάλο εύρος. Καλύπτουν τομείς όπως η βιοποικιλότητα και η προστασία της φύσης, η κλιματική αλλαγή, η προστασία της στοιβάδας του όζοντος, η ερημοποίηση, η διαχείριση των χημικών ουσιών και των αποβλήτων, η διασυνοριακή ρύπανση των υδάτων και του αέρα, η περιβαλλοντική διαχείριση (συμπεριλαμβανομένων αξιολογήσεων περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η πρόσβαση σε πληροφορίες και συμμετοχή του κοινού), βιομηχανικά ατυχήματα, προστασία των θαλασσών και των ποταμών και η περιβαλλοντική ευθύνη.

Παρακάτω παρουσιάζεται θεματική λίστα με τις διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες στις οποίες η Ένωση είναι ήδη Συμβαλλόμενο Μέρος, όπως παρουσιάζεται στην επίσημη σελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής²⁴¹.

Αέρας:

- Geneva Convention on Long-range Transboundary Air Pollution (CLRTAP)(1979) and its protocols

Βιοτεχνολογία:

- Cartagena Biosafety Protocol (2000) to the Rio Convention on Biological Diversity (1992) and its Supplementary Protocol on Liability and Redress (2010)

Χημικά:

- PIC Rotterdam Convention on Prior Informed Consent (1998)
- POP Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants (2001)
- Minamata Convention on Mercury (2013)

Πολιτική Προστασία and περιβαλλοντικά ατυχήματα:

- Helsinki Convention on Industrial Accidents (1992)
- Barcelona Convention (1976) as amended and its protocols
- Helsinki Convention on the Baltic Sea (1992)
- OSPAR Convention (1992)
- Bonn Agreement (1983)
- Lisbon Agreement (1990)

Κλιματική Αλλαγή και Καταστροφή της στοιβάδας του Όζοντος:

- UNFCCC Framework Convention on Climate Change (1992) and Kyoto Protocol (1997)
- Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer (1985) and Montreal Protocol as amended

²⁴¹ Για περισσότερες πληροφορίες στον ιστότοπο :

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/agreements_en.htm, τελευταία ενημέρωση 12/12/2017.

Διακυβέρνηση:

- Aarhus Convention (1998) on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters and its Protocol on Pollutant Release and Transfer Registers (2009)
- Espoo Convention on Environmental Impact Assessment (1991)

Βιομηχανία:

- Helsinki Convention on Industrial Accidents (1992)

Χρήση Γης:

- Alpine Convention (1991) and its protocols

Φύση και Βιοποικιλότητα:

- CBD Convention on Biological Diversity (1992) and its Protocols on Biosafety (2003) and on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of the Benefits Arising from their Utilization (2010)
- Bonn CMS Convention on the Conservation of Migratory Species (1979)
- Bern Convention on European Wildlife and Habitats (1979)
- Convention for the protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes (1986)
- Alpine Convention (1991) and its protocols
- Convention on the Conservation of the marine fauna and flora of the Antarctic (1980)

Εδαφικοί πόροι:

- UNCCD Convention to Combat Desertification in Africa (1994)

Απόβλητα:

- Basel Convention on hazardous wastes (1989)

Υδάτινοι Πόροι:

- Helsinki Convention on Watercourses and International Lakes (1992)
- River basin conventions (Danube (1987), Elbe (1990), Oder (1996), Rhine (1999))
- Barcelona Convention (1976) as amended and its protocols
- OSPAR Convention (1992) as amended
- Bonn Agreement (1983)
- Helsinki Convention on the Baltic Sea (1992)
- UNCCD

Σε όλους αυτούς τους τομείς, η Ένωση είναι ένας ιδιαίτερα σημαντικός υποστηρικτής της διεθνούς περιβαλλοντικής δράσης και συνεργασίας, και ενεργός παίκτης που δεσμεύεται να προωθήσει σε όλο τον κόσμο την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης. Μία από τις παραδειγματικές περιπτώσεις στην οποία η ΕΕ υπήρξε υποστηρικτής και συμπαραστάτης των διαπραγματεύσεων των ΠΠΣ, είναι η Σύμβαση-Πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή και το Πρωτόκολλο του Κιότο. Οι Bretherton και Vogler αναφέρουν ότι, «*λαμβάνοντας υπόψη τις ευθύνες των αναπτυγμένων χωρών για το πρόβλημα της υπερθέρμανσης του πλανήτη, θα ήταν αδιανόητο η Ένωση να μην συμμετείχε από την αρχή στη διαπραγμάτευση και την ανάπτυξη της Σύμβασης –πλαίσιο του 1992 για την Κλιματική Αλλαγή και την παροχή οικονομικής και άλλης στήριξης για την Διακυβερνητική επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή*»

²⁴². Η ΕΕ οδήγησε τη διαδικασία των διαπραγματεύσεων με πρωτοβουλίες που υποστήριξαν το συμφέρον της Ένωσης, αλλά ήταν επίσης σε θέση να συμβιβάσει τα διαφορετικά συμφέροντα των αναπτυσσόμενων χωρών, ιδίως κατά τη διαπραγμάτευση του Πρωτοκόλλου του Κιότο²⁴³. Παρά το γεγονός ότι οι μηχανισμοί που εγκρίθηκαν τελικά από το πρωτόκολλο διέφεραν από εκείνους που είχαν ήδη εγκριθεί από το δίκαιο της ΕΕ, η ΕΕ αποδέχθηκε την πρόκληση να ενσωματώσει και να συμβιβάσει τους νέους μηχανισμούς, δρώντας ως παράδειγμα ηθικής αποδοχής και εφαρμογής. Επιπλέον, η ΕΕ υπερασπίστηκε την ακεραιότητα του πρωτοκόλλου από το 2001, ενώ χώρες όπως ο Καναδάς, η Αυστραλία και η Ιαπωνία αντιδρούν σταθερά κατά των μέτρων που λαμβάνονται και οι ΗΠΑ έχουν αρνηθεί να επικυρώσουν το Πρωτόκολλο²⁴⁴.

Η ΕΕ συμμετέχει ενεργά στο στάδιο διαπραγματεύσεων διαμόρφωσης των καθεστώτων περιβαλλοντικής προστασίας, όπως αναφέρθηκε παραπάνω και μέσω των πολιτικών επιλογών που ακολουθεί, πολλές φορές καθοδηγεί την πορεία των διαπραγματεύσεων. Πολλοί μελετητές αναγνώρισαν στην ΕΕ την ικανότητα να δρα με προορατικό και στοχευμένο τρόπο στις διαπραγματεύσεις με άλλους δρώντες στο διεθνές σύστημα²⁴⁵, κατοχυρώνοντας έτσι τον ηγετικό της ρόλο στην διεθνή σκηνή. Επιπλέον, έχει πραγματοποιηθεί έρευνα σχετικά με τις διαπραγματεύσεις κατά το στάδιο της επικύρωσης των περιβαλλοντικών καθεστώτων, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην ικανότητα που έχει η ΕΕ να κινητοποιεί τις Τρίτες χώρες να επικυρώσουν συνθήκες οι οποίες απαιτούν συμμόρφωση με τα περιβαλλοντικά απαιτητικά πρότυπα της. Το στάδιο της επικύρωσης των πολυμερών συνθηκών είναι ένα πολύ σημαντικό στάδιο για την δημιουργία του καθεστώτος προστασίας αλλά και επί της ουσίας εφαρμογής του, καθώς μόνον μετά την επικύρωση της Συνθήκης οι χώρες εκφράζουν την δέσμευση τους στο διεθνές δίκαιο και την δέσμευση τους για την εφαρμογή των διατάξεων της συνθήκης. Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι οι τρίτες χώρες επικυρώνουν τις ΠΠΣ, γνωρίζοντας εκ των προτέρων την απαίτηση προσαρμογής των εθνικών τους πολιτικών για θέματα περιβάλλοντος στα πρότυπα της ΕΕ. Ενεργούν ωστόσο, και αυτόν τον τρόπο στην προσπάθεια τους να είναι στις επιλέξιμες χώρες ανταποδοτικών ωφελειών που η ΕΕ ενδεχομένως να προσφέρει. Έτσι, υποστηρίζεται ότι οι Τρίτες χώρες είναι πρόθυμες να επικυρώσουν εκείνες τις ΠΠΣ που η ΕΕ επιθυμεί να συναφθούν, καθώς επιθυμούν α) να γίνουν μέλη της ΕΕ β) να έχουν πρόσβαση στην

²⁴²Bretherton C., Vogler J., ό.π

²⁴³ Campins Eritza M., *La accion Internacional para reducir los efectos del cambio climatico: El Convenio Marco y el Protocolo de Kyoto, International Action to reduce the effects of climate change: The framework Convention and Kyoto Protocol*, ADI, v. 115, 1999, p.71.

²⁴⁴Adelle C., Fajardo del Castillo T., Pallemmaerts M., Withana S., Van Den Bossche K., ό.π

²⁴⁵Groenleer P., Van Sclaiik G., ό.π., pp.969-998

ευρωπαϊκή αγορά και τέλος Τρίτες Χώρες γ) προσδοκούν στην αναπτυξιακή βοήθεια της ΕΕ

²⁴⁶.

4.1.5 Διμερείς και Περιφερειακές Συνεργασίες για την επίλυση των περιβαλλοντικών προκλήσεων

Η Επιτροπή, πέραν της εφαρμογής των πολυμερών συμφωνιών, συνεργάζεται με τρίτες χώρες σε διμερές επίπεδο για την υιοθέτηση των περιβαλλοντικών προτύπων και των μεθόδων εφαρμογής τους. Πρόσφατα γίνεται πιο συστηματική προσπάθεια της ΕΕ να στηρίξει την παγκόσμια περιβαλλοντική ηγεσία της μέσω των εργαλείων των εξωτερικών σχέσεων σε μονομερές, διμερές και διαπεριφερειακό επίπεδο²⁴⁷. Για παράδειγμα, πραγματοποιείται διάλογος υψηλού επιπέδου για το περιβάλλον, διμερώς, με βιομηχανικές Χώρες (Αυστραλία Ιαπωνία²⁴⁸, Καναδά²⁴⁹, Ηνωμένες Πολιτείες²⁵⁰ Ν. Κορέα²⁵¹) και

²⁴⁶Schulze K., Tosun J., External dimension of European environmental policy: An analysis of environmental treaty ratification by third states, *European Journal of Political Research*, v.52 pp581-607, 2013

²⁴⁷ Morgera E., ό.π

²⁴⁸European Commission, Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation Japan: Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_japan_en.htm,

τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁴⁹European Commission, Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation Canada Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_canada_en.htm,

τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁵⁰Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral relations – USA. Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_usa_en.htm

- τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁵¹Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation South Korea. Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_south_korea.htm,

- τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

αναδυόμενες χώρες (την Κίνα²⁵², Βραζιλία²⁵³, Ινδία²⁵⁴, τη Ρωσία²⁵⁵). Οι προσπάθειες είναι επίσης σε εξέλιξη για τη δημιουργία παρόμοιων μηχανισμών με το Μεξικό²⁵⁶ και τη Νότια Αφρική²⁵⁷. Η Περιβαλλοντική συνεργασία αποτελεί επίσης αναπόσπαστο χαρακτηριστικό των διαδικασιών του περιφερειακού και υπο-περιφερειακού διαλόγου, στον οποίο δραστηριοποιείται η ΕΕ (επί παραδείγματι η συνεργασία/ της εταιρικής σχέσης στα πλαίσια των Συναντήσεων Ασίας-Ευρώπης (ASEM)²⁵⁸ και της ΕΕ-ASEAN (Ένωση Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας).

4.2 Διασυνοριακή Συνεργασία με τις Γείτονες Χώρες και τις Περιφέρειες

4.2.1 Περιφερειακή Συνεργασία στα πλαίσια της διεύρυνσης της ΕΕ

Η διαδικασία της περιφερειακής συνεργασίας έχει υποστηριχθεί τα τελευταία χρόνια, με τη μορφή των προγραμμάτων περιβαλλοντικής συνεργασίας με στόχο

²⁵² Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation China., Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_china_en.htm,

- τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁵³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation Brazil. Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_brazil_en.htm,

- τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁵⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation India., Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_india_en.htm,

- τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁵⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation Russia., Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_russia_en.htm

- τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁵⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation Mexico., Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_mexico_en.htm,

τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁵⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. The EU's Relations with Africa. Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_africa_en.htm, - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁵⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Regional dialogue and cooperation – ASEM. Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_asem_en.htm

- τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

- τη διευκόλυνση της επικοινωνίας και της συνεργασίας μεταξύ των δικαιούχων χωρών για την αντιμετώπιση των διασυνοριακών περιβαλλοντικών ζητημάτων

ενώ συγχρόνως

- διευκολύνει την ανταλλαγή πληροφοριών, βέλτιστων πρακτικών και εμπειριών μεταξύ των δικαιούχων και των κρατών μελών.

Η διαδικασία περιφερειακής συνεργασίας στον τομέα του περιβάλλοντος, ξεκίνησε το 2000 με το Περιφερειακό Περιβαλλοντικό Δίκτυο για την Προσχώρηση (RENA) με σκοπό να διευκολύνει την ανταλλαγή εμπειριών και βέλτιστων πρακτικών μεταξύ των κρατών μελών, τις υποψήφιες χώρες και τις εν δυνάμει υποψήφιες χώρες. Ακολούθησε *Το περιφερειακό δίκτυο Περιβάλλοντος και της Κλιματικής αλλαγής για την προσχώρηση (ECRAN) – Regional Environment and Climate Regional Accession Network (ECRAN) 2013-2016*²⁵⁹ με σκοπό να συνεχιστεί η ενίσχυση της περιφερειακής συνεργασίας στους τομείς του περιβάλλοντος και της δράσης για το κλίμα και να βοηθηθούν οι δικαιούχες χώρες στην πορεία τους προς τη μεταφορά και την εφαρμογή των πολιτικών και των μέσων της ΕΕ για το περιβάλλον και το κλίμα, ως βασικής προϋπόθεσης για την ένταξη στην ΕΕ. Άλλο ένα πρόγραμμα είναι η *Περιφερειακή Συνεργασία στην Ανακύκλωση Ηλεκτρικών και Ηλεκτρονικών αποβλήτων (επίσης γνωστή ως η Νοτιοανατολική Ευρώπη αξιολόγησης αποβλήτων (SEEWA)) – South East Europe Waste Assessment (SEEWA* να βοηθήσει τους υποψηφίους της ΕΕ και δυνάμει υποψήφιες χώρες με την ευθυγράμμιση της νομοθεσίας για τα απόβλητα, διατηρώντας το ευρωπαϊκό περιβαλλοντικό κεκτημένο. Η ανάγκη για ένα νέο πρόγραμμα αναγνωρίστηκε και εγκρίθηκε επίσημα από τους υπουργούς της περιοχής τον Σεπτέμβριο του 2012 κατά τη διάρκεια της Υπουργικής Συνάντησης. Αποδεικνύει την ανάγκη της ΕΕ να συμμετέχει ενεργά στην αντιμετώπιση των διασυνοριακών προβλημάτων, εξάγοντας ταυτόχρονα το ευρωπαϊκό περιβαλλοντικό κεκτημένο (αξίες, αρχές, κανόνες) στις υπό ένταξη χώρες.

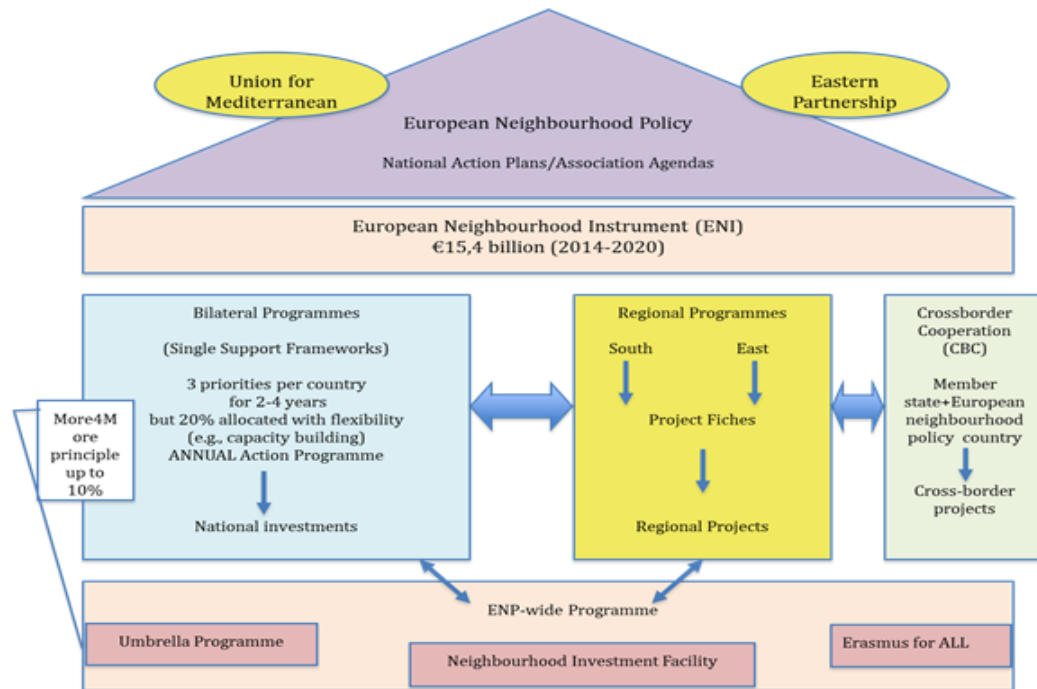
4.2.2 Συνεργασία στα πλαίσια της Πολιτικής Γειτονίας της ΕΕ

Η ΕΕ στοχεύει στο να βελτιωθούν οι περιβαλλοντικές επιδόσεις στις γειτονικές χώρες. Στο πλαίσιο αυτό στόχος είναι:

- η ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνεργασίας μέσω της εφαρμογής των διμερών σχεδίων δράσης και των συμφωνιών σύνδεσης
- η προώθηση της σύγκλισης με τα πρότυπα της ΕΕ

²⁵⁹Environment and Climate Regional Accession Network. Με πληροφορίες από τον ιστότοπο: <http://www.ecranetwork.org/> - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

- η διασφάλιση ότι οι επενδύσεις στο περιβάλλον υποστηρίζονται καλά στο πλαίσιο των διμερών και περιφερειακών προγραμμάτων χρηματοδότησης
- η διασφάλιση της συνοχής με άλλες εξωτερικές δράσεις της ΕΕ που στοχεύουν, μεταξύ άλλων, σε αυτές της γεωργίας, των μεταφορών και της ενέργειας
- η υποστήριξη/συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών είναι το κλειδί για τη διασφάλιση της χρηστής περιβαλλοντικής διακυβέρνησης.

Εικόνα3: Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας²⁶⁰

Στα πλαίσια της πολιτικής γειτονίας²⁶¹ αναπτύσσεται περιβαλλοντική συνεργασία σε περιφερειακό επίπεδο:

- μέσω της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης (ΑΕΣ) της πολιτικής γειτονίας Eastern Partnership
- ευρώ-μεσογειακής εταιρικής σχέσης Euro-Mediterranean Partnership – (Union for the Mediterranean (UfM))

²⁶⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας και Διαπραγματεύσεις για τη Διεύρυνση. Εικόνα από τον ιστότοπο: https://ec.europa.eu/info/departments/european-neighbourhood-policy-and-enlargement-negotiations_el - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁶¹ Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (ΕΠΓ) δημιουργήθηκε το 2004 για να προσφέρει στις γείτονες χώρες της ΕΕ μια προνομιακή σχέση με την αμοιβαία δέσμευση για κοινές αξίες. Η ΕΠΓ καλύπτει τις χώρες α) 6 countries in the East (Ukraine, Belarus, Republic of Moldova, Georgia, Armenia and Azerbaijan) and β) 10 countries in the South (Morocco, Algeria, Tunisia, Libya, Egypt, Israel, Palestine, Jordan, Lebanon and Syria), διαθέσιμο στον ιστότοπο: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_en, -τελευταία προσπέλαση στις 5/12/2017

Και οι δύο περιλαμβάνουν μια σαφή περιβαλλοντική προτεραιότητα δοθείσης της ανάγκης της από κοινού αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προκλήσεων. Σε διμερές επίπεδο η πολιτική γειτονίας εφαρμόζεται μέσω σχεδίων Δράσης ή Συμφωνιών Σύνδεσης. Action Plans or Association Agreements μεταξύ της ΕΕ και των εταίρων της πολιτικής μέχρι σήμερα υπάρχουν δώδεκα διμερή Σχέδια Δράσης η 12 bilateral Action Plans or Association Agendas μεταξύ της ΕΕ και των εταίρων.

Η διασυνοριακή συνεργασία στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ αποτελεί βασική προτεραιότητα της ευρωπαϊκής πολιτικής γειτονίας. Η CBC προωθεί τη συνεργασία μεταξύ χωρών της ΕΕ και των χωρών που μοιράζονται χερσαία σύνορα ή θαλάσσια διαδρομή και έχει 3 βασικούς στόχους, μεταξύ των οποίων είναι

- η αντιμετώπιση κοινών προκλήσεων για το περιβάλλον,
- η δημόσια υγεία,
- η προστασία και η ασφάλεια.

(α) Συνεργασία στα πλαίσια της Ανατολικής Εταιρικής σχέσης της Πολιτικής Γειτονίας

Η περιβαλλοντική συνεργασία στα πλαίσια της ανατολικής εταιρικής σχέσης που δημιουργήθηκε το 2011²⁶², έχει μεγάλη σημασία, ιδιαίτερα μετά τη διεύρυνση της ΕΕ του 2004, που ενίσχυσε ακόμη περισσότερο τις διασυνοριακές αλληλεπιδράσεις και ανέδειξε το από κοινού ενδιαφέρον διαχείρισης του κοινού τους περιβάλλον. Οι χώρες που συμμετέχουν πέραν των περιβαλλοντικών κοινών προβλημάτων του παρελθόντος, αντιμετωπίζουν νέες πιέσεις υπό την προοπτική επιστροφής στην οικονομική ανάπτυξη, όπως λ.χ χαμηλή ενεργειακή απόδοση, κακή κατάσταση των περιβαλλοντικών υποδομών, μη αειφορική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, και ατμοσφαιρική ρύπανση. Το περιβάλλον, όπως διακηρύσσεται, αποτελεί ένα από τους τομείς προτεραιότητας για τη συνεργασία με τους ανατολικούς εταίρους καθώς θεωρείται ως αμοιβαία επωφελής τομέας τόσο από περιβαλλοντικής όσο και από οικονομικής άποψης.^{263 264}

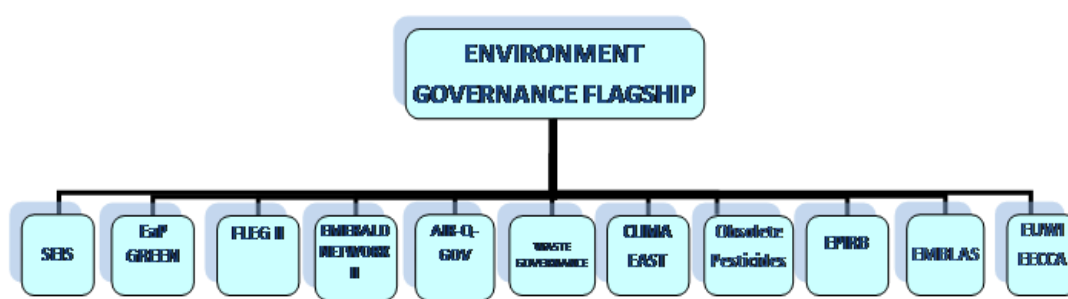
²⁶² Η Ανατολική Εταιρική Σχέση βασίζεται στην προθυμία των έξι ανατολικών γειτόνων - Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Λευκορωσία, Γεωργία, Μολδαβία και Ουκρανία - να έρθει πιο κοντά στην Ευρωπαϊκή Ένωση και να ευθυγραμμίσουν τις πολιτικές και τη νομοθεσία τους., European Union External Action. European Neighbourhood Policy. 2016. Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁶³ Council of the European Union, Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Eastern Partnership: the way ahead, Vilnius 28-29/11/2013, Διαθέσιμη στον ιστότοπο: http://www.consilium.europa.eu/media/31799/2013_eap-11-28-joint-declaration.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁶⁴ Council of the European Union, Riga Declaration 2015, Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Riga 21-22/05/2015, Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

Έτσι, στα πλαίσια της περιφερειακής συνεργασίας μια σειρά προγραμμάτων υλοποιούνται, για παράδειγμα τα παρακάτω προγράμματα: *Towards a Shared Environmental Information System (SEIS)* στα πλαίσια της Πολιτικής Γειτονίας, *Greening Economies* (EaP-GREEN) στα πλαίσια της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης, *ENPI Forest Law Enforcement and Governance (FLEG) II*, *Emerald Network of Natural Protection Sites – Phase I and II* (2008-2015), *Air Quality Governance in the ENPI East Countries (AIR-Q-GOV)*, *Waste Governance-ENPI East*, *Clima East: Supporting Climate Change Mitigation and Adaptation* στα πλαίσια της ανατολικής εταιρικής σχέσης και σε συνεργασία με την Ρωσία, *International Protection of International River Basins (EPIRB)*, *Improving Environmental Monitoring in the Black Sea (EMBLAS) phase I και II*, *EU Water Initiative* στην Ανατολική Ευρώπη, τον Καύκασο, και την κεντρική Ασία. (EUWI EECCA)

Εικόνα4: Environmental Governance Flagship - Στρατηγική για την περιβαλλοντική διακυβέρνηση

Κοινός παρονομαστής όλων είναι να προωθηθεί η στροφή προς μια πράσινη οικονομία και να αποσυνδεθεί η οικονομική μεγέθυνση από την περιβαλλοντική υποβάθμιση και την εξάντληση των φυσικών πόρων. Επιπλέον τα προγράμματα υποστηρίζουν να βελτιωθούν τα θεσμικά και τα νομοθετικά πλαίσια των χωρών εταίρων, σύμφωνα με τις πολυμερείς περιβαλλοντικές συμφωνίες και με τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Επιπλέον, αποσκοπούν στην προστασία των φυσικών πόρων και στο να υποστηριχθεί η επίτευξη των σχετικών με το νερό αναπτυξιακών στόχων της χιλιετίας, βάσει των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης η οποία έχει ενσωματωθεί στις πολιτικές και τα προγράμματα των χωρών εταίρων και την αναστροφή της απώλειας των περιβαλλοντικών πόρων.

Η αντιμετώπιση της διασυννοριακής ρύπανσης είναι ένα σύνθετο ζήτημα, το οποίο περιλαμβάνει τη διασφάλιση ότι τα θεσμικά και νομικά πλαίσια είναι σε θέση να το αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά. Μετά από αξιολόγηση των προγραμμάτων έχει

διαπιστωθεί ότι αν και η περιβαλλοντική νομοθεσία επικαιροποιείται, η διοικητική ικανότητα, η επιβολή των νομικών πράξεων, η συμμετοχή του κοινού και η ευαισθητοποίηση σχετικά με τις περιβαλλοντικές προκλήσεις θα πρέπει να ενισχυθούν. Έτσι, πολλές από τις χώρες της Ανατολικής ΕΕ πρέπει να ενισχύσουν τις διαδικασίες για την εφαρμογή των δεσμεύσεων στο πλαίσιο των πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών και την ικανότητά τους για την υλοποίηση των έργων στα οποία συμμετέχουν πολλές χώρες και που χρηματοδοτούνται από διεθνείς οργανισμούς και χορηγούς. Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι οι αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης γίνονται συνείδηση στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής. Αναγνωρίζεται πλέον ότι καλύτερες περιβαλλοντικές πολιτικές αποφέρουν σημαντικά οικονομικά και κοινωνικά οφέλη, όπως έχει αποδειχθεί μέσω ερευνών και μελετών στα νέα κράτη μέλη της ΕΕ.²⁶⁵

Η ΕΕ έχει αναπτύξει επίσης, διμερής συνεργασίες με τις Ανατολικές χώρες εταίρους κυρίως μέσω Συμφωνιών Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας(Partnership and Co-operation Agreements) και μέσω των υπο-επιτροπών για το περιβάλλον. Οι συμφωνίες αποτελούν μια ισχυρή βάση για τη σύγκλιση (σύγκλιση) της περιβαλλοντική νομοθεσία των χωρών με την ΕΕ. Τα Σχεδία Δράσης με την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν, τη Γεωργία, τη Μολδαβία ορίζουν ένα σύνολο από κοινού συμφωνημένων προτεραιοτήτων για δράσεις σχετικά με την περιβαλλοντική διακυβέρνηση και εισάγουν συγκεκριμένες δραστηριότητες σε διεθνή και περιφερειακή συνεργασία σε περιβαλλοντικά θέματα. Από τις Εκθέσεις Προόδου της εφαρμογής των Σχεδίων Δράσης προκύπτει ότι «*Η συνεργασία στον τομέα του περιβάλλοντος συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών στις χώρες εταίρους, παρέχοντας πρόσβαση σε βασικές περιβαλλοντικές υπηρεσίες, όπως η παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων ή διαχείριση των στερεών αποβλήτων*» και «*η περιβαλλοντική συνεργασία παρέμεινε ένα εργαλείο ενδυνάμωσης για την κοινωνία των πολιτών*».²⁶⁶

Αξιολογώντας τις παραπάνω συνεργασίες/προγράμματα διαφαίνεται ότι αποτελούν

²⁶⁵ «Μια πρόσφατη μελέτη παρέχει μια εμπεριστατωμένη ανάλυση για τις χώρες της ΕΠΓ για τα κοινωνικά και οικονομικά οφέλη από την αύξηση της προστασίας του περιβάλλοντος», European Commission. Regional synthesis report: ENPI South. 2011. Benefits of enhanced environmental protection, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/Oea6462d-6344-4419-baf4-6cad47326785/ENPI_South_benefits_of_environmental_protection_executive_summary.pdf?v=63664509776 – τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017.

²⁶⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2014) 177, Ανακοίνωση της Επιτροπής για την πρωτοβουλία ευρωπαίων πολιτών «Η ύδρευση και η αποχέτευση είναι ανθρώπινο δικαίωμα! Το νερό είναι δημόσιο αγαθό, όχι εμπόρευμα!», Βρυξέλλες, 19.3.2014., Διαθέσιμο στον ιστότοπο: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9bf48961-b030-11e3-86f9-01aa75ed71a1.0008.04/DOC_1&format=PDF, τελευταία ενημέρωση 11/11/2017

- δράσεις επίλυσης των περιβαλλοντικών προβλημάτων των ευρύτερων γεωγραφικών περιοχών,
- σημαντική προϋπόθεση για επίτευξη των στόχων των πολιτικών διεύρυνσης και γειτονίας

Οι συνεργασίες αυτές προσφέρουν δυναμική στην ΕΕ να κινηθεί και να διεκδικήσει ηγετικό ρόλο στην παγκόσμια σκηνή. Η ΕΕ κινητοποιεί πόρους μέσω των προγραμμάτων προκειμένου να προσφέρει ένα ασφαλές φυσικό περιβάλλον για τους κατοίκους της, τόσο στις τωρινές όσο και στις επόμενες γενναίες. Παράλληλα, η ΕΕ στοχεύει να μεταδώσει τις αρχές και τις αξίες της στον κόσμο ισχυροποιώντας την ταυτότητα της και αυξάνοντας το κύρος της έναντι των ισχυρών παγκόσμιων δρώντων.

(β) Συνεργασία στα πλαίσια της Ευρωμασογειακής Συνεργασίας της Πολιτικής Γειτονίας

Στα πλαίσια της Ένωση για τη Μεσόγειο (ΕγΜ)- Union for the Mediterranean (UfM)²⁶⁷, η Πολιτική Γειτονίας στοχεύει

- στην απορρύπανση της Μεσογείου, συμπεριλαμβανομένων των παράκτιων και θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών
- στη δημιουργία θαλάσσιων και χερσαίων αρτηριών που συνδέουν τα λιμάνια και τη βελτίωση των σιδηροδρομικών συνδέσεων, έτσι ώστε να διευκολυνθεί η μετακίνηση των ανθρώπων και αγαθών
- Σε ένα κοινό πρόγραμμα πολιτικής προστασίας για την πρόληψη, την προετοιμασία και την αντιμετώπιση φυσικών και ανθρωπογενών καταστροφών
- Στο μεσογειακό σχέδιο ηλιακής ενέργειας που διερευνά ευκαιρίες για την ανάπτυξη εναλλακτικών πηγών ενέργειας στην περιοχή
- Ευρω-Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, εγκαινιάστηκε στη Σλοβενία τον Ιούνιο του 2008
- Πρωτοβουλία Επιχειρηματικής Ανάπτυξης της Μεσογείου, η οποία στηρίζει τις μικρές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην περιοχή από την πρώτη αξιολόγηση των αναγκών τους και στη συνέχεια την παροχή τεχνικής βοήθειας και της πρόσβασης στη χρηματοδότηση.

²⁶⁷ «Η Ένωση για την Μεσόγειο είναι μια πολυμερής εταιρική σχέση με στόχο την αύξηση των δυνατοτήτων περιφερειακής ολοκλήρωσης και συνοχής μεταξύ των χωρών της Μεσογείου. Μαζί με τα 28 κράτη μέλη της ΕΕ, τις 15 χώρες της Νότιας Μεσογείου, της Αφρικής και της Μέσης Ανατολής είναι μέλη της Ένωσης για τη Μεσόγειο: Αλβανία, Αλγερία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, την Αίγυπτο, το Ισραήλ, την Ιορδανία, το Λίβανο, τη Μαυριτανία, το Μονακό, Μαυροβούνιο, Μαρόκο, Παλαιστίνη, Συρία (αναστολή), την Τυνησία και την Τουρκία.», Πληροφορίες στον ιστότοπο: <http://ufmsecretariat.org/priority-areas/>, Τελευταία προσπέλαση στις 5/12/2017

Η ΕΕ είναι συμβαλλόμενο μέρος της Σύμβασης της Βαρκελώνης²⁶⁸, εκπροσωπούμενη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η Επιτροπή συμμετέχει ενεργά στην εκπόνηση και την εφαρμογή του προγράμματος εργασίας MAP²⁶⁹, διασφαλίζοντας, μεταξύ άλλων, την συνέπεια και την συμπληρωματικότητα με άλλες σχετικές κοινοτικές μεσογειακές πολιτικές και τις χρηματοδοτικές δυνατότητες, ιδίως της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας, το πρόγραμμα H2020²⁷⁰, τα προγράμματα πλαίσιο RTD της ΕΕ και το εργαλείο Αναπτυξιακής Συνεργασίας.²⁷¹

Εικόνα 5: Πρωτοβουλίες υπό το Πρόγραμμα HORIZON 2020

Μεταξύ ενός μεγάλου αριθμού περιφερειακών προγραμμάτων και δικτύων γίνεται αναφορά σε κάποια από αυτά όπως λχ τα προγραμμάτων *SWITCH-Med*, *SWIM (Sustainable Water Integrated Management)*, *Marine Protected Areas*, *NGOs Project κ.α.*. Οι καταναλωτές, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, οι φορείς χάραξης πολιτικής και η κοινωνία των πολιτών, μέσω αυτών, στοχεύουν να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν πολιτικές για την υιοθέτηση βιώσιμων προτύπων κατανάλωσης και παραγωγής

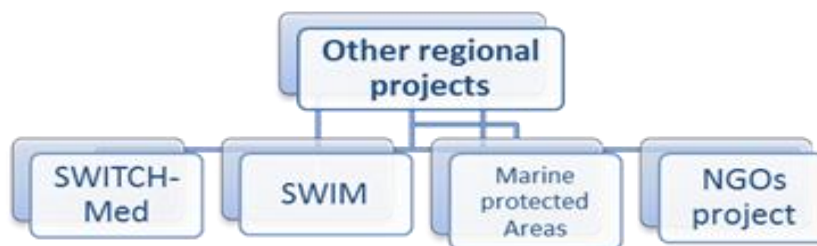
²⁶⁸ Το βασικό βήμα για την προστασία του θαλάσσιου και παράκτιου περιβάλλοντος στη Μεσόγειο είναι η Σύμβαση της Βαρκελώνης. Η παρούσα σύμβαση και τα πρωτόκολλά της παρέχουν την νομική βάση για την πολυμερή συνεργασία με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης στη λεκάνη της Μεσογείου μέσα από το έργο του Μεσογειακού Σχεδίου Δράσης (MAP), το Πρόγραμμα ΠΟΛ MED (το θαλάσσιο στοιχείο αξιολόγησης και ελέγχου της ρύπανσης MAP) και τα Περιφερειακά Κέντρα δραστηριότητας, καθένα από τα οποία ασχολείται με ένα συγκεκριμένο θέμα., Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Mediterranean Neighbourhood. Barcelona Convention. 2016., Διαθέσιμο στον ιστότοπο:

http://ec.europa.eu/environment/enlarg/med/barcelona_en.htm - Τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁶⁹ UNEP. Mediterranean Action Plan. Barcelona Convention. Διαθέσιμες πληροφορίες από τον ιστότοπο: <http://web.unep.org/unepmap/> - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁷⁰ Το πρόγραμμα H2020, Διαθέσιμες πληροφορίες από τον ιστότοπο: <https://www.h2020.net/> - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁷¹ Development Cooperation Instrument, Διαθέσιμες πληροφορίες από τον ιστότοπο: https://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/dci_en.htm_en, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

Εικόνα5: Περιφερειακά Προγράμματα περιβαλλοντικής προστασίας

Η διμερής συνεργασία με τις χώρες της περιοχής της Μεσογείου βασίζεται στα Εθνικά Σχέδια Δράσης όπως προσδιορίζονται σε κάθε κύρωση Συμφωνία Σύνδεσης²⁷². Οι περιβαλλοντικές προτεραιότητες στα Σχέδια Δράσης αναφέρονται στον παρακάτω πίνακα. Επίσης, στον πίνακα αναφέρεται το πλαίσιο Ενιαία Στήριξης το οποίο περιγράφει τομείς στους οποίους θα πρέπει να κατευθύνεται η βοήθεια της ΕΕ. Το περιβάλλον έχει άμεσα ή έμμεσα εντοπιστεί στο πλαίσιο της ενιαίας στήριξης σε όλες τις χώρες της γειτονιάς της Μεσογείου. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι παράλληλα με τις περιβαλλοντικές προτεραιότητες προωθούνται και στηρίζονται η πράσινη οικονομία σαν μέσο εξασφάλισης θέσεων εργασίας, οι δημοκρατικές αρχές διακυβέρνησης και το κράτος δικαίου, οι μεταρρυθμίσεις συμμετοχής των πολιτών στην δημόσια ζωή και γενικότερα η οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη των εταίρων βάσει του αξιακού συστήματος της ΕΕ.

²⁷² Αυτή τη στιγμή ΕΕ έχει συνάψει συμφωνίες σύνδεσης με 7 χώρες της Νότιας Γειτονιάς (Μαρόκο, Αλγερία, Τυνησία, την Αίγυπτο, το Λίβανο, το Ισραήλ, την Ιορδανία) και έχει υπογράψει ενδιάμεση συμφωνία σύνδεσης για το εμπόριο και τη συνεργασία με την Παλαιστίνη. ΕΕ έχει επίσης σχέδια δράσης που συμφωνήθηκαν με 7 χώρες, Διαθέσιμες πληροφορίες από τον ιστότοπο: http://ec.europa.eu/environment/international_issues/bilateral_cooperation_en.htm, τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

Πίνακας 2: Διμερείς συνεργασίες στα πλαίσια της ευρωπαϊκής πολιτικής Γειτονίας²⁷³

Χώρα	Ενιαίο πλαίσιο στήριξης	Περιβαλλοντικές προτεραιότητες στο σχέδιο δράσης
Μαρόκο ²⁷⁴	Access to basic services (among them drinking water and waste water treatment in rural areas) Support to democratic governance, rule of law and mobility Jobs, sustainable and inclusive growth (mainstreaming environment in business opportunities, green jobs)	Promoting good Environmental governance Preventing and combating the deterioration of the environment, protect human health and promote the rational use of natural resources Cooperation on environmental issues
Αλγερία ²⁷⁵	Justice reform and strengthening of citizen participation in public life Labour market reform and employment creation Support to the management and diversification of the economy (reference to integrated environmental management, sustainable development and green economy) Environment is one of the nine horizontal priorities to be integrated in other sectors	Action Plan is currently being negotiated
Τυνησία ²⁷⁶	Socio-economic reforms for inclusive growth, competitiveness and integration Strengthening fundamental elements of democracy Sustainable regional and local development (environmental governance and green economy is one of the specific objectives)	Promoting good Environmental governance Preventing and combating the deterioration of the environment, protect human health and promote the rational use of natural resources Enhancing and boosting cooperation on environmental issues
Λιβύη ²⁷⁷	Democratic governance Youth: active citizenship and socioeconomic integration Health Complementary support to CSOs and Capacity development Environment to be mainstreamed	No Action Plan
Αίγυπτος ²⁷⁸	Poverty Alleviation, Local socio-economic development and Social Protection (socio-economic development at the local level, strengthening sustainable economic activities) Governance, Transparency and Business Environment Quality of life and environment (improving waste-water management and citizens' access to sanitation, Improving access to clean energy)	Promotion of sustainable development Improving environmental performance and enhance good environmental governance Enhancing cooperation on environmental issues
	Rule of Law Private sector and Trade Water and Sanitation	Development of a framework for an integrated water and wastewater management system Implement sustainable development policies Enhancing co-operation in environmental issues

²⁷³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Τομέα του Περιβάλλοντος. Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο: https://ec.europa.eu/info/policies/european-neighbourhood-policy_el - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁷⁴ European External Action Service, Delegation of the European Union to Morocco. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο: https://eeas.europa.eu/delegations/morocco_en - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁷⁵ European External Action Service, Delegation of the European Union to Algeria. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο: https://eeas.europa.eu/delegations/algeria_en - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁷⁶ European External Action Service, Delegation of the European Union to Tunisia. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο: https://eeas.europa.eu/delegations/tunisia_en - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁷⁷ European External Action Service, Delegation of the European Union to Libya. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο: https://eeas.europa.eu/delegations/libya_en - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁷⁸ European External Action Service, The European Union Delegation to Egypt. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο: https://eeas.europa.eu/delegations/egypt_en - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

Παλαιστίνη ²⁷⁹		Ensuring good environmental governance Converging with certain EU legislation and principles on environment Review institutional structures of the environment sector Conserving environmental diversity and protect the marine and coastal environment Strengthening the framework for hazardous and solid waste management
Ιορδανία ²⁸⁰	Justice and Security System Reform Reinforcing social cohesion, promoting sustainable economic development and protecting vulnerable groups Promotion of sustainable and transparent management of energy and natural resources (specific reference to monitor environment as objective and reference to SEIS among the sources of information in the indicators)	Enhancing environmental protection and advancing sustainable regional development Cooperation to strengthen the protection and management of the environment, in the framework of existing and future environmental actions, notably the Horizon 2020 programme Advancing the practice of integrated water management both on the supply and the demand Environmental awareness raising and support for activities of and cooperation with local authorities, civil society and the private sector
Λίβανος ²⁸¹		
Ισραήλ ²⁸²	No SSF	Promotion of sustainable development Ensuring good environmental governance Taking action for prevention of deterioration of the environment, protection of human health, and achievement of rational use of natural resources Enhancing co-operation on environmental issues
Συρία ²⁸³	Bilateral cooperation programmes with Syria have been suspended, as has participation by the Syrian authorities in the EU's regional programmes.	

²⁷⁹European External Action Service, The Office of the European Union Representative (West Bank and Gaza Strip, UNRWA). Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο:

https://eeas.europa.eu/delegations/palestine-occupied-palestinian-territory-west-bank-and-gaza-strip_en - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁸⁰European External Action Service, The European Union Delegation to Jordan. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο:

https://eeas.europa.eu/delegations/jordan_ar - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁸¹European External Action Service, The European Union Delegation to Lebanon. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο:

https://eeas.europa.eu/delegations/lebanon_en - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁸²European External Action Service, Delegation of the European Union to Israel. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο: https://eeas.europa.eu/delegations/israel_en - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

²⁸³European External Action Service, Delegation of the European Union to Syria. Διαθέσιμες πληροφορίες στον ιστότοπο:

https://eeas.europa.eu/delegations/syria_en - τελευταία προσπέλαση στις 17/12/2017

Κεφάλαιο 5. Συμπεράσματα – Παρατηρήσεις

5.1 Παρατηρήσεις και Αξιολόγηση των εργαλείων της εξωτερικής περιβαλλοντικής πολιτικής

Όταν δημιουργήθηκε ο ΟΗΕ, οι περιβαλλοντικές ανησυχίες δεν περιλαμβάνονταν στη διεθνή ατζέντα. Αυτό εξηγεί την απουσία του ρόλου του ΟΗΕ στην προστασία του περιβάλλοντος στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Η Συνθήκη της Ρώμης επίσης, δεν περιελάμβανε διατάξεις σχετικά με περιβαλλοντικά θέματα, καθώς η προστασία του περιβάλλοντος δεν αποτελούσε προτεραιότητα για τις χώρες που ήλπιζαν να ενισχύσουν την ειρήνη και την ασφάλεια στον απόηχο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Σταδιακά όμως οι εσωτερικές πολιτικές και οι οικονομικές εξελίξεις στην ΕΕ συνέβαλαν στην μεταρρύθμιση της περιβαλλοντικής πολιτικής, εσωτερικής και εξωτερικής δράσης, και καθόρισαν τον ρόλο της Ένωσης στην διεθνή σκηνή.

Τα περιβαλλοντικά ζητήματα συνδέθηκαν, σταδιακά με το άνοιγμα της Ευρώπης στον κόσμο και με μια αλλαγή αντιλήψεων για τα πράγματα. Η έννοια του συμφέροντος της ΕΕ αναμορφώθηκε και επαναπροσδιορίστηκε, πέρα από την οικονομική και πολιτική του διάσταση, διευρυμένο κατά τα περιβαλλοντικά ζητήματα και τα ζητήματα βιώσιμης ανάπτυξης. Η διαφορετική αντίληψη στην ανάγκη ανάληψης δράσης από την ευρωπαϊκή κοινωνία και την ευρωπαϊκή πολιτική, συνέβαλαν καθοριστικά στην προσέγγιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Έτσι, *«η ΕΕ από πολύ νωρίς εμφανίστηκε ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένη στα ζητήματα του περιβάλλοντος και αργότερα της βιώσιμης ανάπτυξης και πρόθυμη να κινητοποιήσει πόρους και πολιτικό κεφάλαιο για την ανάληψη δράσης σε διεθνές επίπεδο, προκυμμένου να καθοριστούν κοινοί στόχοι και να αναληφθούν κοινές προσπάθειες»*²⁸⁴.

Το άνοιγμα της ΕΕ στον κόσμο αποτυπώθηκε στην Ιδρυτική της Συνθήκη, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει. Θα πρέπει να θυμίσουμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει δημιουργήσει ένα πλούσιο κεκτημένο που αποτελείται από την βάση της τελωνειακής ένωσης, της κοινής αγοράς και της οικονομικής - νομισματικής ένωσης και αποτελεί το επιστέγασμα των πολιτικών προσπαθειών των τελευταίων 60 χρόνων. Η συνεχής εξέλιξη όλων των κοινών πολιτικών (μέσα από τη συνεχή θέσπιση νέων νομικών πράξεων και την τροποποίηση των παλαιότερων), προκαλεί τη συνεχή πρόοδο της διαδικασίας της

²⁸⁴Πλατιάς Χ., *Πολιτική της ΕΕ για το Περιβάλλον και την Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ζητήματα Πολιτικής και Διακυβέρνησης*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2016, σ.196

πολυεθνικής ολοκλήρωσης. Πράγματι, παρά τις δυσκολίες και τις αστοχίες, η ανάπτυξη των κοινών πολιτικών δημιουργεί κατά περιόδους, όλο και πιο ισχυρούς οικονομικούς και πολιτικούς δεσμούς μεταξύ των λαών της Ευρώπης. Στα πλαίσια της εξέλιξης αυτής αναδείχτηκαν και προωθήθηκαν αειφορικές πολιτικές στον Ευρωπαϊκό χώρο, ειδικά μετά την ψήφιση και εφαρμογή της συνθήκης της Λισσαβόνας, που καλύπτουν ένα μεγάλο θεσμικό κενό, το οποίο υπήρχε και αφορούσε διάφορους τομείς και κλάδους της οικονομίας και επηρέαζε την λειτουργία όλων των κρατών μελών της ένωσης. Δόθηκε έτσι το θεσμικό πλαίσιο εντός του οποίου πλέον τα κράτη μέλη μπορούν να εργαστούν προς εκπλήρωση τόσο των περιβαλλοντικών όσο και των οικονομικών στόχων που απορρέουν από τις προγραμματικές συμβάσεις μεταξύ αυτών και ταυτόχρονα δόθηκε το θεσμικό πλαίσιο με το οποίο η ΕΕ μπορεί να εργαστεί προς την εκπλήρωση των περιβαλλοντικών της στόχων πέρα από τα σύνορα της.

Οι ενέργειες διαχείρισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων, και της Βιώσιμης Ανάπτυξης βασίζονται πλέον στην Συνθήκη της Λισαβόνας, με την οποία αποσαφηνίζεται πλήρως ποιες εξουσίες ανήκουν στην ΕΕ, ποιες ανήκουν στα κράτη μέλη της ΕΕ και ποιες είναι κοινές για την ΕΕ και τα κράτη μέλη της. Η εξωτερική δράση της ΕΕ νομιμοποιείται με τη νέα Συνθήκη, στην οποία τονίζεται επίσης με σαφήνεια η εξωτερική περιβαλλοντική Ατζέντα της ΕΕ και τα διάφορα επίπεδα της, προβλέποντας ότι όλες οι εξωτερικές δραστηριότητες της Ένωσης θα πρέπει να

- προωθήσουν τη βιώσιμη περιβαλλοντική ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών, με πρωταρχικό στόχο την εξάλειψη της φτώχειας,
- συμβάλουν στην ανάπτυξη διεθνών μέτρων για τη διατήρηση και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος και την αειφόρο διαχείριση των παγκόσμιων φυσικών πόρων²⁸⁵

και

- να προωθήσουν ένα διεθνές σύστημα που θεμελιώνεται στην ενισχυμένη πολυμερή συνεργασία για το περιβάλλον και τη χρηστή παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση²⁸⁶.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας αναμφισβήτητα, τόνισε την παγκόσμια διάσταση της περιβαλλοντικής πολιτικής της Ένωσης. Η τροποποίηση των Συνθηκών, επέφερε και την εξέλιξη των αρμοδιοτήτων της ΕΕ για την άσκηση της περιβαλλοντικής πολιτικής νομιμοποιώντας πλέον την συμμετοχή της στις πολυμερείς διαπραγματεύσεις ως

²⁸⁵Άρθρο 3 21(2)(d) και (f). ΣΕΕ .1992

²⁸⁶Άρθρο 4 Art. 21(2)(h). ΣΕΕ.1992

Συμβαλλόμενο Μέρος. (κεφάλαιο 2). Αξίζει να προστεθεί μια ακόμη παράμετρος που δεν έχει αναλυθεί παραπάνω. Η εξέλιξη των αρμοδιοτήτων αυτή καθ' αυτή, είναι σημαντική όχι μόνο γιατί αποσαφηνίζεται η θέση της ΕΕ στην επίτευξη των περιβαλλοντικών της στόχων, αλλά επειδή η εξέλιξη αυτή υπονοεί ότι η εξωτερική περιβαλλοντική πολιτική της μπορεί να προωθηθεί όχι μόνο μέσω διεθνών συμφωνιών αλλά και μέσω αυτόνομων μέτρων²⁸⁷. Ενώ μερικοί αμφισβητούν τη σκοπιμότητα και ακόμη και τη νομιμότητα των αυτόνομων διεθνών περιβαλλοντικών μέτρων της Ένωσης^{288 289} από άλλους υποστηρίζεται ωστόσο, ότι ορισμένα από τα μέτρα αυτά θα πρέπει να χαρακτηρίζονται ως «*minilateral*» δράσεις που επιδιώκουν να προάγουν τους πολυμερείς συμφωνημένους περιβαλλοντικούς στόχους, αντί να είναι παραδείγματα της μονομέρειας²⁹⁰. Σε κάθε περίπτωση, μπορεί να σημειωθεί ότι η εσωτερική νομοθεσία της ΕΕ μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στον τομέα της εξωτερικής περιβαλλοντικής της πολιτικής, όπως για παράδειγμα όταν καθορίζει εσωτερικά περιβαλλοντικά πρότυπα που έχουν διεθνή αντίκτυπο στις ρυθμίσεις σχετικά με την πρόσβαση στην μεγάλη της αγορά (κεφάλαιο 1).

Η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε στα παραπάνω κεφάλαια ανέδειξε επίσης, τον μεγάλο αριθμό των μέσων και εργαλείων της εξωτερικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Η ΕΕ με την πληθώρα των εργαλείων αυτών επιδιώκει να πετύχει τους διεθνείς στόχους της και τις δράσεις προτεραιότητας της στα πλαίσια της περιβαλλοντικής της εξωτερικής πολιτικής. Η μελέτη αρθρώθηκε σε δυο άξονες πάνω στους οποίους οικοδομείται η φιλοδοξία της ΕΕ για εξωτερική περιβαλλοντική δράση και μέσω των οποίων επιδιώκεται η διεκδίκηση της ΕΕ να διαδραματίσει ρόλο ενεργό και ηγετικό στην παγκόσμια περιβαλλοντική προστασία.

Άξονας (α): Η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης (άρθρο 11 ΣΛΕΕ) σε όλες τις τομεακές της πολιτικές (κεφάλαιο 3), ως μέσου επίτευξης των περιβαλλοντικών της στόχων.

και

Άξονας (β): Η προώθηση της διεθνούς και περιφερειακής συνεργασίας μέσα από την ανάπτυξη διμερών, περιφερειακών και πολυμερών συμφωνιών (κεφάλαιο 4), ως μέσου ενδυνάμωσης του ρόλου της στις Διεθνείς Σχέσεις

²⁸⁷Jans J., Vedder H., ό.π

²⁸⁸Scott J., Rajamani L., *EU Climate Change Unilateralism*, European Journal of International Law, v. 23(2), May 2012, pp. 469-494.

²⁸⁹Dhar B., and Das K., *The European Union's Proposed Carbon Equalization System: Can It Be WTO Compatible?* RIS Discussion Papers, No. 156, 2009., Διαθέσιμο στον ιστότοπό: http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/RIS_DP_156.pdf, τελευταία ενημέρωση 11/11/2017

²⁹⁰Kulovesi K., *Addressing Sectoral Emissions outside the United Nations Framework Convention on Climate Change: What Roles for Multilateralism, Minilateralism and Unilateralism?* RECIEL: Review of European, Comparative & International Environmental Law, v.21(3), November 2012a, pp. 193-203

Η ανάλυση σε αυτή την εργασία έχει δείξει, ότι υπάρχουν μια σειρά από παραδείγματα όπου η ΕΕ έχει ενσωματώσει περιβαλλοντικά ζητήματα στην εξωτερική της πολιτική, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την φυσιογνωμία του ηγέτη που θέλει να χτίσει. Στην πραγματικότητα, ένας από τους πιο επιτυχημένους τομείς της εξωτερικής πολιτικής της ΕΕ είναι ο τομέας του περιβάλλοντος²⁹¹. Η ΕΕ έχει τον ηγετικό ρόλο στην περιβαλλοντική διακυβέρνηση καθώς, κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών

- ✓ έχει αναδειχθεί σε παγκόσμιο ηγέτη στην διεθνή περιβαλλοντική σκηνή, σε ένα εύρος θεμάτων που κυμαίνεται από την κλιματική αλλαγή, τη βιοποικιλότητα, το εμπόριο τοξικών αποβλήτων, έως και την νομοθεσία για τους έμμορους οργανικούς ρύπους.
- ✓ έχει αναλάβει ηγετικό ρόλο στην προώθηση των πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών (ΠΠΣ). Η εποικοδομητική/ δημιουργική θέση της ΕΕ έχει επανειλημμένως αποδειχθεί ζωτικής σημασίας για την εξασφάλιση της προόδου των διαπραγματεύσεων.
- ✓ συμμετέχει ενεργά στην εκπόνηση και στην εφαρμογή των πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών και άλλων περιβαλλοντικών διαπραγματεύσεων και διαδικασιών. Ιδίως στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών μέσω του πολιτικού φόρουμ υψηλού επιπέδου για την Βιώσιμη Ανάπτυξη και την Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον.
- ✓ συμμετέχει ενεργά στη μεταρρύθμιση των θεσμικών οργάνων των Ηνωμένων Εθνών για την βιώσιμη ανάπτυξη (ECOSOC και ο Ύπατος επίτεδο Πολιτικό Φόρουμ) και για το περιβάλλον (UNEP), σε συνέχεια της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη στο Ρίο + 20.
- ✓ υπήρξε βασικός υποστηρικτής των περιφερειακών ΠΠΣ για την προώθηση της διασυννοριακής περιβαλλοντικής συνεργασίας και για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων διασυννοριακών θεμάτων και αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος σε διάφορες περιφερειακές συμφωνίες που αφορούν τις περιφερειακές θάλασσες και τις λεκάνες απορροής ποταμών.
- ✓ συμμετέχει στα προγράμματα που εκπονούνται στα πλαίσια των πολιτικών Γειτονιάς και Διεύρυνσης. Τα περιβαλλοντικά ζητήματα έχουν επισημανθεί στις σχέσεις της ΕΕ με τους γείτονές της. Έτσι, στους κύριους στόχους της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονιάς (ΕΠΓ) και της διεύρυνσης πέρα των, κοινωνικών και οικονομικών

²⁹¹Bretherton C., Vogler J.,ό.π.

στόχων, έχει τεθεί ως προτεραιότητα η διαχείριση των διασυνοριακών περιβαλλοντικών θεμάτων.

- ✓ συμμετέχει στα εργαλεία προώθησης των πολιτικών Γειτονίας και Διεύρυνσης που αποσκοπούν στην από κοινού διαχείριση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, προωθώντας παράλληλα το αξιακό της σύστημα (εκδημοκρατισμός, Κράτος Δικαίου, διαφάνεια κλπ) χτίζοντας έτσι, μακροπρόθεσμες σχέσεις εμπιστοσύνης με τις γείτονες χώρες.
- ✓ έχει αναγνωριστεί ως ένας κορυφαίος υποστηρικτής της διεθνούς δράσης για το περιβάλλον και έχει δεσμευτεί για την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλο τον κόσμο, καθώς η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί έναν από τους πρωταρχικούς στόχους της ΕΕ, όπως ορίζονται στις Συνθήκες της (αρθ.11 ΣΛΕΕ)
- ✓ έχει στηρίξει τις προσπάθειες για το «πρασίνισμα» των οργανισμών του διεθνούς εμπορίου, όπως τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ).
- ✓ έχει συμβάλει επίσης, στην ανάπτυξη των 17 Στόχων της Βιώσιμης Ανάπτυξης, που αναμένεται να παίξουν σημαντικό ρόλο σε μια νέα παγκόσμια ατζέντα για την Βιώσιμη Ανάπτυξη. Επιπλέον έχει εγκρίνει ένα πακέτο για την αειφόρο ανάπτυξη, σε απόκριση της ατζέντας 2030.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι βάσει της αρχής της κοινής αλλά διαφοροποιημένης ευθύνης, η ΕΕ υποστηρίζει το ρόλο των ανεπτυγμένων χωρών να αναλάβουν ενεργό ρόλο στην αντιμετώπιση των παγκόσμιων περιβαλλοντικών ζητημάτων, το οποίο είναι σίγουρα ένα από τα βασικά κίνητρα της πρωτοποριακής περιβαλλοντικής νομοθεσίας της ΕΕ με ετερόδικες συνέπειες.

Η ΕΕ, ως η μεγαλύτερη χορηγός αναπτυξιακής βοήθειας, με την πρακτική της ενσωμάτωσης των περιβαλλοντικών προβληματισμών στην εξωτερική βοήθεια της ΕΕ

- στοχεύει στην ανάπτυξη για όλους, ενισχύοντας τις συνεργασίες με τις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στις προσπάθειες που έχει καταβάλει η ΕΕ σε σχέση με τις Πολυμερές Περιβαλλοντικές Συμφωνίες, τόσο όσον αφορά τη διευκόλυνση και την προώθηση των συζητήσεων σε ορισμένα φόρα όσο και στην παροχή οικονομικής στήριξης και άλλων κινήτρων για την υλοποίηση των Συμφωνιών αυτών στις αναπτυσσόμενες χώρες.
- στοχεύει όλο και περισσότερο στην εφαρμογή των βασικών πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών, καθώς και στην συνεισφορά στη μεταρρύθμιση της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης με ρητό/αποκλειστικό στόχο την

διαμόρφωση της βάσει της εξωτερικής διάστασης των πολιτικών της ΕΕ για το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή.²⁹²

ΗΕΕ χρησιμοποιώντας τα εργαλεία εξωτερικής της δράσης.

- υποστηρίζει με συνέπεια την πολιτική, οικονομική και τεχνική εφαρμογή των υφιστάμενων πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών, πέρα από τα σύνορά της, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες,
- χτίζει συμμαχίες με τρίτες χώρες, περιοχές ή ομάδες χωρών με σκοπό την άσκηση επιρροής διεθνείς διαπραγματεύσεις για το περιβάλλον που βρίσκονται σε εξέλιξη προκειμένου να επιτευχθούν συμφωνίες που να ενσωματώνουν τα δικά της περιβαλλοντικά πρότυπα. Η ΕΕ και τα κράτη μέλη της επιδιώκουν στην δημιουργία ισχυρού διαπραγματευτικού μπλοκ στις πολυμερείς περιβαλλοντικές διαπραγματεύσεις, αναδεικνύοντας την ως ένας από τους μεγαλύτερους χρηματοδοτικούς χορηγούς στον κόσμο για τις πολυμερείς περιβαλλοντικής προστασίας πρωτοβουλίες και για τα μέσα προστασίας του περιβάλλοντος.

Επιπροσθέτως, τα εργαλεία εξωτερικής δράσης χρησιμοποιούνται για την επίτευξη προόδου σε θέματα περιβάλλοντος, για τα οποία η διεθνής κοινότητα δεν είναι σε θέση να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις για μια διεθνή συμφωνία νομικά δεσμευτική. Στις περιπτώσεις απουσίας των πολυμερών περιβαλλοντικών διαπραγματεύσεων, η ΕΕ χρησιμοποιώντας άλλοτε τα εξωτερικά εργαλεία περιβαλλοντικής δράσης και άλλοτε την μονομερή και διμερή προσέγγιση, επιτυγχάνει να ακολουθήσει ορισμένους περιβαλλοντικούς στόχους με άλλες πρόθυμες χώρες, με στόχο την οικοδόμηση διεθνούς συναίνεσης από κάτω προς τα πάνω.²⁹³ Η στρατηγική αυτή στοχεύει ξεκάθαρα στην προληπτική αντιμετώπιση των περιπτώσεων στις οποίες η πολυμέρεια εμφανίζεται αργή ή αναποτελεσματική, και επιπλέον η στρατηγική αυτή δίνει την δυνατότητα στην ΕΕ να ανταποκριθεί άμεσα στο μεταβαλλόμενο πολυμερές τοπίο.

Τα εργαλεία εξωτερικής δράσης είναι αλληλένδετα μεταξύ τους. Ενδεικτικά, η ΕΕ επιτυγχάνει την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών προβληματισμών

- στις διπλωματικές δραστηριότητές της μέσω του καινοτόμου μέσου της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης, του Δικτύου Πράσινης Διπλωματίας, το οποίο έχει συμβάλει στην αύξηση της αποτελεσματικότητας των ευρωπαϊκών δράσεων σε διεθνή συνέδρια και σε διεθνείς οργανισμούς.

²⁹² European Commission, Environment and natural resources thematic programme: 2011-2013 strategy paper and multiannual indicative programme, 29/10/2010

²⁹³ Marivn Duran and Morgera, ό.π

- στην σύναψη εμπορικών συμφωνιών από το σύστημα των *Εκτιμήσεων Επιπτώσεων Αειφορίας* (Sustainability Impact Assessments), οι οποίες συμβάλουν στον προσδιορισμό του συμβιβασμού μεταξύ του εμπορικού στοιχείου της συμφωνίας υπό διαπραγμάτευση και την προστασία του περιβάλλοντος στην ΕΕ και στη χώρα εταίρο, έστω και εάν παραμένουν αντιφάσεις μεταξύ του ρόλου της ΕΕ ως εμπορικής δύναμης και της φιλοδοξίας της για την περιβαλλοντική ηγεσία
- στην θεσμοθέτηση πληθώρας πολιτικών διαβουλεύσεων με τις διάφορες μεμονωμένες αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες χώρες, καθώς και με διάφορες ομάδες τρίτων χωρών, για την περιοδική ανταλλαγή απόψεων σχετικά με τις περιβαλλοντικές προτεραιότητες και τις αντίστοιχες διαπραγματευτικές θέσεις. Αυτές οι πρακτικές, οι οποίες οργανώνονται κυρίως με πρωτοβουλία της ΕΕ, αποσκοπούν στην ανάπτυξη ειδικών σχεδίων δράσης που θα καλύπτουν επίσης τα παγκόσμια περιβαλλοντικά ζητήματα²⁹⁴.

Τα εργαλεία αυτά συνδέονται με έναν σύνθετο και μερικές φορές ασαφή τρόπο. Για παράδειγμα, από την μια οι *Εκτιμήσεις Επιπτώσεων Αειφορίας* τροφοδοτούν τις διαπραγματεύσεις των διμερών συμφωνιών, αλλά από την άλλη τα αποτελέσματά τους θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εφαρμογή αυτών των συμφωνιών, κυρίως διότι ορισμένες από αυτές τις συστάσεις που προέκυψαν από την εκτίμηση των επιπτώσεων της αειφορίας μπορεί να αντιμετωπιστούν μέσω άλλων εργαλείων των εξωτερικών σχέσεων της ΕΕ, όπως η οικονομική και τεχνική βοήθεια.

Η πολυπλοκότητα μιας τέτοιας εργαλειοθήκης είναι αυτονόητη, και δεν φαίνεται να υπάρχει συστηματική παρακολούθηση και αξιολόγηση της συνδυασμένης αποτελεσματικότητά της. Η Επιτροπή έχει ήδη επισημάνει ότι ακόμη και οι διεθνείς σύμβουλοι εφαρμογής των ΕΑΑ δεν γνωρίζουν το πλήρες εύρος των εργαλείων εξωτερικών σχέσεων που χρησιμοποιεί η ΕΕ για την αντιμετώπιση/διευθέτηση συμβιβασμών ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος και την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη²⁹⁵. Επομένως, είναι πολύ πιθανό ότι αυτή η πολυπλοκότητα μπερδεύει τους εξωτερικούς παρατηρητές, τροφοδοτώντας την έλλειψη εμπιστοσύνης ή τουλάχιστον την περιορισμένη κατανόηση σε κυβερνητικούς ομολόγους τρίτων χωρών και των ενδιαφερόμενων μερών. Μπορεί επίσης να είναι ανυπερέβλητο/ μη διαχειρίσιμο εμπόδιο για τους διάφορους θεσμικούς παράγοντες της ΕΕ που ασχολούνται με προφανείς κινδύνους διπλές προσπάθειες, σπατάλη πόρων και επικαλύψεις ή ακόμη και αντικρουόμενα αποτελέσματα ως συνέπεια. Η αξιοπιστία και η

²⁹⁴ Marvn Duran G., Morgera E., ό.π.

²⁹⁵ European Commission, Position Paper: Trade Sustainability Impact Assessment of the Euro-Mediterranean Free Trade Agreement, 06/2009

συνοχή της εξωτερικής δράσης για το περιβάλλον της ΕΕ μπορεί, επομένως, να είναι θύματα της πολυπλοκότητας της²⁹⁶.

Η ΕΕ επηρεάζει και κινητοποιεί και τρίτες χώρες να συμμετέχουν στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Η δύναμη να παρακινεί, να καθορίζει τις ενέργειες που πρέπει να πραγματοποιηθούν την καθιερώνει ως ηγέτη. Έτσι, η δέσμευση εταίρων ή/ και τρίτων χωρών για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της παγκόσμιας βιώσιμης ανάπτυξης γίνεται απαραίτητη. Η ΕΕ συνεργάζεται με τρίτες χώρες και περιοχές, είτε διμερώς, είτε στο πλαίσιο πολυμερών διαδικασιών, όπως η ομάδα G8, ο ΟΟΣΑ, η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (CSD) και το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (UNEP) και άλλοι σχετικοί φορείς των Ηνωμένων Εθνών, καθώς

- Τα περιβαλλοντικά ζητήματα δεν γνωρίζουν σύνορα.
- Έχει αναγνωριστεί και συμφωνηθεί ότι για την επίτευξη μακροχρόνιας επισιτιστικής ασφάλειας, απαιτούνται πολιτικές που θα λαμβάνουν υπόψη περιβαλλοντικά θέματα, όπως η ζήτηση νερού στη γεωργία, η αποψίλωση των δασών, η υποβάθμιση του εδάφους και οι ανάγκες προσαρμογής στις κλιματικές αλλαγές, χρησιμοποιώντας επιστημονικές προσεγγίσεις και εγχώρια γνώση²⁹⁷. Στο πλαίσιο αυτό έχει αναπτυχθεί διάλογος υψηλού επιπέδου σχετικά με το περιβάλλον με πολλές χώρες και ιδίως τη Βραζιλία, την Κίνα, τις Ινδίες, τη Ρωσία, το Μεξικό και τη Νότια Αφρική. Αντίστοιχος διάλογος διεξάγεται ήδη με την Αυστραλία, τον Καναδά, την Ιαπωνία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Αναπτύχθηκαν πιο εκτεταμένα πλαίσια συνεργασίας με ορισμένες χώρες, όπως οι Ινδίες και η Κίνα. Επίσης, συμφωνήθηκαν κοινές δηλώσεις για τις κλιματικές αλλαγές με το φόρουμ της Καραϊβικής, το φόρουμ των νήσων του Ειρηνικού και την Αφρικανική Ένωση, και υπογράφηκε κοινή δήλωση ΑΚΕ-ΕΕ.

Από νομικής άποψης υπάρχει πεδίο για να αναλάβει η ΕΕ την προστασία του παγκόσμιου περιβάλλοντος, τόσο στο πλαίσιο των πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών όσο και με την εσωτερική της νομοθεσία, καθώς η νομοθεσία της δεν παραβιάζει την αρχή της εδαφικότητας. Δίνεται η δυνατότητα στην ΕΕ, λοιπόν, να παίξει ενεργό και ηγετικό ρόλο στην περίπτωση ανάπτυξης ενός παγκόσμιου συστήματος διακυβέρνησης για το περιβάλλον και την βιώσιμη ανάπτυξη.

²⁹⁶ Morgera E., ό.π., pp.5-6

²⁹⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2009) 400, Ανακοίνωση της Επιτροπής: Εντάσσοντας τη διάσταση της αειφόρου ανάπτυξης στις πολιτικές της ΕΕ: Αναθεώρηση του 2009 της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη. Βρυξέλλες 24/07/2009, Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2009/EL/1-2009-400-EL-F1-1.Pdf>, τελευταία ενημέρωση 11/11/2017

Ένα σύστημα παγκόσμιας διακυβέρνησης σε θέματα περιβάλλοντος θα ήταν δυνατό να σημάνει ένα άλμα στη διακυβέρνηση και να εγγυηθεί την αποτελεσματικότερη οργάνωση των προσπάθειών και ίσως ακόμη την εκκίνηση διαδικασιών με εντελώς διαφορετικές δυνατότητες και προοπτικές. Ωστόσο, σε μια αρχική προσπάθεια για μια κεντρική θεσμική προσθήκη στο υπάρχον αποκεντρωμένο σύστημα, με την δημιουργία ενός Παγκόσμιου Οργανισμού Περιβάλλοντος που να λειτουργεί πέρα από τον συντονιστικό, προωθητικό και εκτιμητικό παγκόσμιο ρόλο του UNEP και να αποτελεί αντίβαρο στον πρόσφατα αναπτυχθέντα Παγκόσμιο Οργανισμό εμπορίου, ή ακόμα και με την μετατροπή του UNEP σε παγκόσμιο οργανισμό περιβάλλοντος δεν φαίνεται να έχει απήχηση. «Ένας παγκόσμιος περιβαλλοντικός οργανισμός που θα λειτουργεί στο πεδίο των διασυνδέσεων των πολυμερών θεσμικών ή συμβατικών καθεστώτων δεν φαίνεται να είναι αποδεκτός τόσο πολιτικά όσο και πρακτικά»²⁹⁸.

5.2 Η διαχρονική διεκδίκηση του ηγετικού ρόλου στην περιβαλλοντική πολιτική– Η περίπτωση της πολιτικής για την κλιματική αλλαγή

Η διαδρομή που ακολούθησε η Ένωση στις διαπραγματεύσεις για το κλίμα μπορεί να θεωρηθεί ως μια προσπάθεια περιβαλλοντικής ολοκλήρωσης. Έστω και μέσα από τις κάποιες ελάχιστες αναφορές στο πλαίσιο της εργασίας σε σχέση με την βαρύτητα του θέματος στις διεθνείς διαπραγματεύσεις, θα μπορούσαμε να κάνουμε κάποιες σκέψεις για την φιλοδοξία της ΕΕ να διεκδικεί διαχρονικά ηγετική θέση σε θέματα περιβάλλοντος. Η αναγωγή και γενίκευση για τον τρόπο που κινείται η ΕΕ προκειμένου να κερδίσει και να διατηρήσει τη θέση του ηγέτη σε θέματα προστασίας περιβάλλοντος, μπορεί να είναι ενδεχομένως παρακινδυνευμένη, ωστόσο το αίτημα της παραμένει σταθερό και διαχρονικό. Το παράδειγμα της αντιμετώπισης της αλλαγής του κλίματος και των συνεπειών που έχει στην οικονομία την κοινωνία το περιβάλλον είναι ενδεικτικό για την διεκδίκηση του ηγετικού ρόλου στις διαπραγματεύσεις και του πρωταγωνιστικού της ρόλου στην προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος της κλιματικής αλλαγής.

Η διπλωματία για το κλίμα σταθερά λαμβάνει πολιτική προτεραιότητα σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο²⁹⁹, λόγω της εξέχουσας θέσης του θέματος στην παγκόσμια αναπτυξιακή

²⁹⁸ Ραυτόπουλος Ε., *Συμβατική Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Μεσόγειος ή Plus Ultra*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2014, σελ 6-7

²⁹⁹ Morgera E., Marín Durán G., *The UN 2005 World Summit, the Environment and the EU: Priorities, Promises and Prospects*, 15 RECIEL, pp.1-18, 2006

ατζέντα, του ρόλου που διαδραματίζει στις πολιτικές σταθερότητας και ασφάλειας³⁰⁰, του ολοένα και πιο εξελιγμένου κανονιστικού πλαισίου που δημιουργείται, καθώς και λόγω της υψηλής χρηματοδότησης που κινητοποιείται για το κλίμα³⁰¹. Η περίπτωση της πολιτικής του κλίματος συναντά και τις δυο συνιστώσες της διπλής φιλοδοξίας της ΕΕ, όπως την αναφέραμε παραπάνω. Πρώτον, η ΕΕ επιθυμεί να κάνει τη διαφορά, ώστε να συμβάλει αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση του προβλήματος της κλιματικής αλλαγής. Η ΕΕ με το παράδειγμά της και με τις εσωτερικές της δεσμεύσεις επιθυμεί να αποτελέσει κανονιστικό πρότυπο περιβαλλοντικής προστασίας ικανό να το ακολουθήσουν και άλλοι. Δεύτερον, η ΕΕ επιθυμεί να χρησιμοποιήσει την πολιτική του κλίματος ως μια πλατφόρμα για να καθιερωθεί ως πρωταγωνιστής στην παγκόσμια πολιτική σκηνή και να αναγνωριστεί ως ηγέτης^{302, 303}.

Παρακολουθήσαμε στο κεφάλαιο 1, ότι μια σειρά από νομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις οδήγησαν στην ανάπτυξη μιας ταυτότητας της ΕΕ ως «κανονιστικής» δύναμης στην παγκόσμια σκηνή και αύξησαν την ικανότητα της να ενεργεί κατά τρόπο συνεκτικό στον τομέα του περιβάλλοντος. Στη δεκαετία του 1990 είδαμε ότι, η αναμόρφωση των περιβαλλοντικών συμφερόντων σε όλη την Ευρώπη, και η δυναμική χάραξη πολιτικής υψηλών επιπέδων προστασίας του περιβάλλοντος, πίεσαν και οδήγησαν την ΕΕ να υιοθετήσει την πιο αυστηρή και φιλόδοξη περιβαλλοντική νομοθεσία στον κόσμο. Δεδομένου ότι τα αυστηρά πρότυπα είχαν τεθεί σε εφαρμογή σε όλη την Ευρώπη, συμφέρον της ευρωπαϊκής βιομηχανίας και των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων αποτελούσε να δουν παρόμοια πρότυπα να εξαπλώνονται και σε άλλες χώρες. Ο ρόλος της ΕΕ στην προώθηση των ΠΠΣ αποτυπώθηκε στο Πρωτόκολλο του Κιότο.

Η δυναμική πορεία της ΕΕ στον αγώνα διεκδίκησης της ηγετικής θέσης στις διαπραγματεύσεις αν και αποδεδειγμένα κάποιες χρονικές περιόδους έχει κερδίσει έναντι ενός «κατακερματισμένου τοπίου ηγεσίας», δεν στάθηκε ικανή κατά την σύνοδο κορυφής COP 15 στην Κοπεγχάγη να της εξασφαλίσει τον ηγετικό ρόλο στην παγκόσμια σκηνή. Η αποτυχία στην Κοπεγχάγη της θύμισε ότι θα πρέπει να μοιραστεί ή να ανταγωνιστεί για την ηγεσία με άλλους παράγοντες, όπως οι ΗΠΑ και η Κίνα, οι οποίες προτιμούν δραστικά διαφορετικό θεσμικό σχεδιασμό και διαφορετικά οράματα ηγεσίας από αυτά που

³⁰⁰Sindico F., *Climate Change: A Security (Council) Issue?*, *Carbon and Climate Law Review*, 2007, pp. 26-31

³⁰¹Streck C, *Ensuring New Finance and Real Emission Reduction: A Critical Review of the Additionality Concept*, *Carbon and Climate Law Review*, 2011, p.158

³⁰²Bretherton, C., & Vogler, J., *The European Union as a global actor*, ό.π.

³⁰³Groenleer P., Van Sclaiik G., *United we stand? The European Union's International Actorness in the Cases of the International Criminal Court and the Kyoto Protocol*, *Journal of Common Market Studies*, v.45(5), 2007, pp. 969–998.

προωθούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση³⁰⁴. Το 2009 η αναγνώριση του ηγετικού ρόλου της ΕΕ κλονίστηκε, οδηγώντας την στην ανασύνταξη των διαπραγματευτικών της στρατηγικών. Η ΕΕ χρησιμοποιώντας περισσότερα και διαφορετικά εργαλεία εξωτερικής δράσης, συντόνισε τις πράξεις της με το όραμα της να είναι μια ισχυρή δύναμη στον κόσμο. Η δήλωση του τότε Προέδρου της Επιτροπής κ Barroso, ότι ο κόσμος χρειάζεται μια ΕΕ «που οδηγεί την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής» «(Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2012), είχε ειδική βαρύτητα μετά τα αποθαρρυντικά αποτελέσματα στην Κοπεγχάγη και επιβεβαίωσε τις φιλοδοξίες για ηγεσία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2012). Η άποψη αυτή επιβεβαιώθηκε ακόμη μια φορά αργότερα και από τον Πρόεδρο Γιούνκερ, ο οποίος προώθησε την «Ένωση Ενέργειας με μια μακρόπνοη πολιτική για την αλλαγή του κλίματος» μέσα από τις δέκα προτεραιότητες της Επιτροπής Γιούνκερ. Στη συνέχεια, η διάσκεψη για το κλίμα του ΟΗΕ στο Παρίσι ήταν μια ανάσταση της ευρωπαϊκής αξιοπιστίας στις διεθνείς διαπραγματεύσεις για το κλίμα. Η διαπραγματευτική στρατηγική της Ένωσης στο πλαίσιο της προετοιμασίας της συνόδου κορυφής, οι συμμαχίες με τις αναπτυσσόμενες χώρες, καθώς και με σημαντικούς ρυπαντές έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στο να καταστεί η συμφωνία δυνατή. Οι διπλωματικές στρατηγικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν καθοριστικής σημασίας για την επιτυχή ολοκλήρωση της Συμφωνίας του Παρισιού, καθώς α) η ΕΕ από νωρίς κατάφερε να εναρμονίσει με επιτυχία τις εσωτερικές διαφορές και ως εκ τούτου, ήταν σε θέση να μιλήσει με ενιαία φωνή κατά την περίοδο της συνόδου κορυφής το κλίμα. Επιπλέον, β) η Ένωση να διάθεση επαρκείς πόρους στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για να πείσει τις αναπτυσσόμενες χώρες να ενταχθούν στην διαπραγμάτευση των στόχων της. Αυτή η στρατηγική οδήγησε στο να αποκατασταθεί ο ρόλος της ΕΕ ως «ηγέτης» στην παγκόσμια διαπραγμάτευση για το κλίμα³⁰⁵, έστω και αν η Συμφωνία των Παρισίων μπορεί κριτικά να αξιολογηθεί ως υβριδική συμφωνία όπου συνυπάρχουν δεσμευτικά και μη δεσμευτικά χαρακτηριστικά³⁰⁶ και η νίκη της να θεωρηθεί συμβολική.

Η αντιμετώπιση της αλλαγής του κλίματος αποτέλεσε επίσης, ένα ιδανικό θέμα κοινής εξωτερικής δράσης, μέσω του οποίου φάνηκε ότι θα μπορούσε να διορθωθεί η ανεπάρκεια συνοχής κοινών θέσεων εντός της ΕΕ και να αποτελέσει έτσι ένα μέσο ανάπτυξης μίας κοινής ταυτότητας³⁰⁷ ενισχύοντας την θέση της στις διεθνείς σχέσεις. Η πολιτική του

³⁰⁴Parker C., Karlsson C., *The European Union as global climate leader: confronting aspiration with evidence*, Springer Science and Business Media Dordrecht 2016.

³⁰⁵Sohn R., *EU environmental policy and diplomacy from Copenhagen to Paris and Beyond*, Discussion Paper, Center for European Integration Studies, 2016

³⁰⁶Τσάλτας Γρ.,(επ.), *Περιβάλλον: Διεθνής Προστασία- Πολιτική- Δίκαιο-Θεσμοί*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2017.

³⁰⁷Parker C.F., Karlsson C., *Climate Change and the European Union's Leadership moment: An inconvenient truth?*, Journal of Common Market Studies, v.48(4), 2010, pp. 923–943.

κλίματος θα μπορούσε ενδεχομένως να σταθεί στον αντίποδα του τομέα της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και της Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Από την μια η επιτυχημένη στάση της ΕΕ στην πολιτική του κλίματος σε αντίθεση με την περίπτωση της ακραίας διαίρεσης που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της εισβολής στο Ιράκ το 2003, όταν τα κράτη μέλη απέτυχαν να συσπειρωθούν και να ενεργήσουν ως Ένωση³⁰⁸.

Ένας άλλος σημαντικός λόγος για την ανάληψη ηγετικού ρόλου στο θέμα της αλλαγής του κλίματος είναι ο γενικός στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αποτελεί έναν σημαντικό πολιτικό παίκτη σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ΕΕ, με τις ισχυρές εξωτερικές πολιτικές στον τομέα του εμπορίου και της αναπτυξιακής βοήθειας, δεν θα μπορούσε να είναι ικανοποιημένη με το να αντιμετωπίζεται σαν ένας πολιτικός πυγμαίος σε ένα τόσο πολιτικά/ οικονομικά/ κοινωνικά και περιβαλλοντικά σημαντικό θέμα, όπως η αντιμετώπιση της αλλαγής του κλίματος³⁰⁹. Η Επιτροπή, καθώς και μια σειρά από σημαίνοντα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένης της Γαλλίας και της Γερμανίας, ήταν ιδιαίτερα πρόθυμα να καθιερωθεί η ΕΕ ως μια δύναμη που λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στην παγκόσμια πολιτική σκηνή. Η πολιτική της κλιματικής αλλαγής έχει υπηρετήσει το σκοπό αυτό καλά.

³⁰⁸Jordan A., van Asselt H., Berkhout F., Huitema D., *Understanding the paradoxes of multilevel governing: Climate change policy in the European Union. Global Environmental Politics*, v.12(2), 2012, pp.43–66.

³⁰⁹Parker C.F., Karlsson C., *ό.π.*

Αντί Επιλόγου

Το μέγεθος και μόνο της Ευρωπαϊκής Ένωσης από οικονομικής, εμπορικής και χρηματοπιστωτικής άποψης την καθιστά παγκόσμια δύναμη. Έχει συνάψει μια σειρά συμφωνιών με τις περισσότερες χώρες και περιοχές του πλανήτη. Είναι η μεγαλύτερη διεθνής εμπορική δύναμη και η μεγαλύτερη δύναμη σε προγράμματα παροχής βοήθειας στις πέντε ηπείρους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θέτει σε εφαρμογή μια κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας, ώστε να μπορούν τα κράτη μέλη της να δρουν από κοινού στο παγκόσμιο προσκήνιο ως μια κοινή δύναμη σταθερότητας, συνεργασίας και κατανόησης. Συμβάλλοντας στην οικοδόμηση της ασφάλειας και της σταθερότητας σε διεθνές επίπεδο, η ΕΕ συμβάλλει συγχρόνως στο να καταστεί ασφαλέστερη η ζωή των πολιτών της.

Ο αρχικός στόχος της ΕΕ δεν ήταν να καταστεί παγκόσμια δύναμη. Όταν ιδρύθηκε, τα χρόνια που ακολούθησαν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε ως κύριο μέλημα τη συνένωση των κρατών και των λαών της Ευρώπης. Καθώς όμως η Ένωση διευρυνόταν και αναλάμβανε όλο και περισσότερες αρμοδιότητες, χρειάστηκε να ορίσει με σαφήνεια τις σχέσεις της με τις υπόλοιπες περιοχές του πλανήτη. Η Ένωση σήμερα συνεργάζεται με άλλες χώρες και διεθνείς οργανισμούς με σκοπό να προσφέρει σε όλους τους ανθρώπους τα οφέλη που πηγάζουν από τις ανοικτές αγορές, την οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα σε έναν όλο και πιο αλληλεξαρτώμενο και γοργά μεταβαλλόμενο κόσμο, προωθώντας παράλληλα τα νόμιμα οικονομικά και εμπορικά της συμφέροντα σε διεθνές επίπεδο.

Μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις στις μέρες μας είναι η διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας πέρα από τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η φτώχεια, η ανάπτυξη, το περιβάλλον και η ασφάλεια συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους. Η σύνδεση και η αλληλεξάρτησή τους αποτυπώνονται στο όραμα των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ). Το όραμα των ΗΕ ορίζει την βιώσιμη ανάπτυξη ως σύνθεση των ισότιμων συνιστωσών της οικονομικής μεγέθυνσης, της κοινωνικής ευημερίας, της περιβαλλοντικής προστασίας, της ειρήνης και της παγκόσμιας συνεργασίας. Οι προκλήσεις για την βιώσιμη ανάπτυξη είναι κοινές, αφού έχουν καθολικό ενδιαφέρον και σημασία για όλες τις χώρες και όλους τους λαούς και παγκόσμιες αφού σε ένα αλληλεξαρτώμενο κόσμο, πολλές προκλήσεις απαιτούν συλλογική δράση και παγκόσμιες λύσεις. Η εξωτερική δράση της ΕΕ συμβαδίζει πλήρως με το όραμά της για «Αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης για όλους». Για να ανταποκριθεί στην πρόκληση αυτή, η ΕΕ χαράσσει μια κοινή εξωτερική πολιτική, η οποία της επιτρέπει να ενεργεί ως δύναμη σταθερότητας, συνεργασίας και κατανόησης στη διεθνή σκηνή προωθώντας την βιώσιμη ανάπτυξη για όλους. Ακολουθώντας τις Αρχές του Ρίο του 1992, την αρχή των κοινών αλλά

διαφοροποιημένων ευθυνών, έχει δεσμευτεί για την καθολικότητα εφαρμογής του θεματολογίου 2030, με δεδομένη τη σημασία που έχει να μην μείνει κανείς πίσω, με έμφαση στις λιγότερο ανεπτυγμένες και στις ευάλωτες χώρες.

Οι κύριες εξωτερικές πολιτικές της ΕΕ συμβάλλουν ενεργά στην επίτευξη του στόχου αυτού. Το 2016 η Ύπατη Εκπρόσωπος και αντιπρόεδρος της Επιτροπής, κα Μογκερίνι, ανακοίνωσε το όραμα για την εξωτερική πολιτική της ΕΕ μέσα από την νέα στρατηγική με βάση το κείμενο *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe*³¹⁰. Η ΕΕ χρειάζεται μια ισχυρή κοινή εξωτερική πολιτική ώστε

- να ανταποκρίνεται αποτελεσματικά στις παγκόσμιες προκλήσεις, συμπεριλαμβανομένων των κρίσεων στις γειτονικές της χώρες,
- να προάγει τις αρχές της
- να αποφεύγει τον προστατευτισμό και να τηρεί τα εμπορικά πρότυπα της ΕΕ, και
- να συμβάλλει στην παγκόσμια ειρήνη και ευημερία.

Αξιοποιώντας από κοινού τα εργαλεία εξωτερικής δράσης, μέσα από τις τομεακές πολιτικές της α) εξωτερικής πολιτικής, β) της Ευρωπαϊκής πολιτικής Γειτονίας, γ) της Διεθνούς Συνεργασίας και Ανάπτυξης, δ) της Ανθρωπιστικής Βοήθειας ε) της πολιτικής Προστασίας, ζ) της εμπορικής πολιτικής, στ) της Ασφάλειας και Άμυνας και η) της πολιτικής Διεύρυνσης, μπορεί να γίνει μια «Ισχυρή παγκόσμια Δύναμη».

Το χαρακτηριστικό του κειμένου της στρατηγικής δεν ήταν τόσο η υπάρχουσα εξωτερική πολιτική της ΕΕ και τα προβλήματά της, όσο αυτό στο οποίο η εξωτερική πολιτική πρέπει να εξελιχθεί. Το κείμενο εκφράζει την επιθυμία της ΕΕ να σχεδιάσει το "ποια θέλει να είναι" πέρα από τα εργαλεία και τις πολιτικές που παραδοσιακά έχει για να διασφαλίζει την δυναμική της παρουσία στη διεθνή σκηνή. Πως αυτό θα επιτευχθεί; Πως θα επιτευχθεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της Ε,Ε ώστε να αυξήσει την επιρροή της στην αντιμετώπιση και την πρόληψη βίαιων συγκρούσεων και κρίσεων, διατηρώντας και βελτιώνοντας την συνοχή μεταξύ ΕΕ και Κρατών Μελών; Με ποια μέτρα θα είναι σε θέση να αντιμετωπίσει την τρομοκρατία, τις υβριδικές απειλές, την κλιματική αλλαγή και την ενεργειακή ασφάλεια; Η απάντηση δεν είναι απλή, ωστόσο δεδομένο θα πρέπει να θεωρείται ότι οι θέσεις της ΕΕ θα πρέπει να προγραμματιστούν με γνώμονα να διασφαλιστεί ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης. Το όραμα της Αντιπρόεδρου έρχεται σε απόλυτη ευθυγράμμιση με τις προτεραιότητες του Προέδρου της επιτροπής Γιούνκερ για

³¹⁰ Συνολική Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Εξωτερική Πολιτική και την Πολιτική ασφαλείας «Κοινό όραμα, Κοινές Δράσεις: Μια Ισχυρότερη Ευρώπη», 08/2016, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

μια ΕΕ όπου θα πραγματοποιηθεί «Ενεργειακή Ένωση και Δράση για το Κλίμα» και η ΕΕ θα καταστεί «Μια Ισχυρότερη Παγκόσμια Δύναμη». Τα οράματα αυτά απαιτούν και προϋποθέτουν μια ΕΕ δυναμική με κύρος και ηγετική θέση στην παγκόσμια σκηνή.

Το ερώτημα που διερευνήθηκε ήταν εάν μπορεί να συμβάλει η περιβαλλοντική πολιτική στην ενδυνάμωση της θέσης της ΕΕ στην παγκόσμια σκηνή. Εάν η περιβαλλοντική δράση της ΕΕ έξω από τα σύνορα της είναι σημαντική και εάν έχει ένα ηγετικό ρόλο στην διεθνή σκηνή. Ερχόμαστε κλίνοντας να απαντήσουμε ότι η εξωτερική περιβαλλοντική πολιτική αποτελεί ικανή συνθήκη ισχυροποίησης της ΕΕ στην διεθνή σκηνή.

Στην μελέτη παρουσιάστηκε πώς η περιβαλλοντική πολιτική περνά οριζόντια όλες τις πολιτικές της ένωσης με έμφαση σε αυτές που συμπληρώνουν την εξωτερική πολιτική, δηλαδή την εμπορική και της ανάπτυξης. Η περιβαλλοντική πολιτική με τα εργαλεία εξωτερικής της δράσης έρχεται να συναντήσει όλους τους επιμέρους τομείς που συνθέτουν τον στόχο- όραμα για μια ΕΕ ισχυρή παγκόσμια δύναμη. Επιπλέον, παρουσιάστηκε η εξωτερική δράση της περιβαλλοντικής πολιτικής και πως αυτή ενισχύει τις διεθνείς σχέσεις της ΕΕ. Ο ηγετικός ρόλος της ΕΕ στην περιβαλλοντική πολιτική έχει αναγνωριστεί και δεν μπορεί παρά να ενισχύει την δυναμική όλων των άλλων παραδοσιακά ισχυρών πολιτικών προσδίδοντας μια ποιότητα /δυναμική στην ΕΕ ως διεθνούς παράγοντα. Η ήπια πολιτική της προστασίας του περιβάλλοντος προσδίδει ισχύ στην ΕΕ, καθιστώντας την έναν ισχυρό παίκτη στην διεθνή σκηνή, ικανό να δρα έτσι ώστε κανείς να μην μείνει πίσω. Η ανάπτυξη για όλους είναι το ζητούμενο και η βιώσιμη ανάπτυξη μονόδρομος, αν αναλάβουμε την ευθύνη να παραδώσουμε στις επόμενες γενεές τον πλανήτη που κληρονομήσαμε.

Επίλογος

Ο Γάλλος στοχαστής Βαλερί, προκειμένου να διαμορφώσει την ευρωπαϊκή ταυτότητα, έθεσε εκείνα τα πνευματικά στοιχεία τα οποία συνθέτουν τον αναλλοίωτο εσωτερικό κορμό της. Η Ευρωπαϊκή Κοινή μας ταυτότητα, αποτελείται κατ' αυτόν, από ένα τριαδικό σχήμα:

- την νομοθετική ρωμαϊκή δεινότητα (την ρωμαϊκή αυτοκρατορία η οποία δάνεισε στην Ευρώπη τους θεσμούς και τους νόμους, το μηχανισμό και την αξία της δικαστικής εξουσίας,)

- την χριστιανική πνευματικότητα (τον χριστιανισμό, ο οποίος για τους ευρωπαίους πολίτες υπήρξε κοινός, ως θρησκεία

- τον ορθολογισμό της αρχαίας ελληνικής σκέψης (το ελληνικό πνεύμα, δηλαδή τη μέθοδο της σκέψης, την πειθαρχία του λόγου και την κριτική ανάλυση. Χάριν του ελληνικού πνεύματος δημιουργήθηκε η γλώσσα, χαρακτηριστικό δείγμα και ταυτότητα για κάθε έθνος.)

Η Ευρώπη έχει αλλάξει. Το πρόσωπο της Ευρώπης στις αρχές του 20ου αιώνα, αντανakλούσε τις σύγχρονες πραγματικότητες που κυριαρχούσαν στην αναδιαμόρφωση του συνολικού συστήματος των διεθνών σχέσεων. Η Ευρώπη αλλάζει. Οι Ευρωπαίοι, αναζητώντας την ταυτότητά τους, θα πρέπει να προχωρήσουν μαζί για να επιλύσουν τα πολυάριθμα προβλήματα που εξακολουθούν να τίθενται, ώστε να αμβλύνουν τις διαφορές τους και να καθορίσουν τη θέση που προσδοκούν να έχουν στον κόσμο του αύριο.

Με τις πολιτικές και τις πράξεις της, η ΕΕ ποια θέλει να είναι η θέση της στον κόσμο; *Θέλει να είναι ηγεμόνας ή ηγέτης;* Η περιβαλλοντική πολιτική είναι μια πολιτική «ήπιας ισχύος» που μπορεί να προσδώσει έμμεσα, την δύναμη στην Ένωση να διεκδικήσει τα συμφέροντα των πολιτών της στη Διεθνή σκηνή. Προσοχή ωστόσο στην έκφραση, ήρεμη δύναμη όχι από αδυναμία επιβολής των θέσεών της, αλλά από επιλογή να καλλιεργήσει μια κουλτούρα και φιλοσοφία στην ανθρωπότητα, ότι η βιώσιμη ανάπτυξη είναι μονόδρομος ανάπτυξης. Γιατί; Γιατί οι πόροι είναι πεπερασμένοι και αυτός είναι «ο μόνος πλανήτης που έχουμε». Η ΕΕ με τα λόγια και τις πράξεις της εξελίχθηκε σε ηγέτη στην περιβαλλοντική προστασία και μάλιστα «σοφός ηγέτη», καθώς με τη νομοθεσία και τις πολιτικές της δεν επιλύει τα προβλήματα όταν εμφανίζονται, αλλά επιδιώκει να προηγηθεί και να προλαμβάνει ώστε να αποφευχθούν (όποτε κάτι τέτοιο είναι εφικτό).

Στόχος της εκπόνησης της διπλωματικής μελέτης ήταν η αναζήτηση απαντήσεων σε ερωτήματα που μου δημιουργήθηκαν κατά την διάρκεια του προγράμματος σπουδών σε θέματα περιβαλλοντικής πολιτικής, με επίκεντρο την ΕΕ το ευρύτερο μας σπίτι. Η έρευνα

μου επικεντρώθηκε στην φύση (στην ανίχνευση των μέσων προστασία του περιβάλλοντος ως κοινής κληρονομία) για όλους και την νοηματοδότηση των λέξεων. και των δεδομένων. Αν και παρουσιάστηκε στα προηγούμενα κεφάλαια πλούσιο έργο όσον αφορά πολιτικές και εργαλεία που χρησιμοποιούνται σήμερα από την ΕΕ, στην πραγματικότητα μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι αυτή η συνεχής προσπάθεια τα τελευταία τριάντα χρόνια δεν έχει επιφέρει τα καλύτερα αποτελέσματα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος και την διατήρηση και διαφύλαξη των φυσικών πόρων, αλλά ευελπιστούμε η προσπάθεια να συνεχιστεί με περισσότερο δραστικές μεθόδους και ευέλικτες πρακτικές και να παραδώσει η σημερινή γενεά που αποφασίζει για αυτά τα σοβαρά ζητήματα, στις επόμενες γενεές, όχι μόνον ένα καλύτερο περιβάλλον αλλά ένα υγιές περιβάλλον για ανάπτυξη , δημιουργία, ανάπτυξη και πρόοδο.

Έστω και αν δεν τέθηκαν πρωτότυπα ερωτήματα και δεν δόθηκαν νέες κατευθύνσεις ως λύσεις σε πιθανές αστοχίες διαχείρισης περιβαλλοντικών ζητημάτων. Η εργασία που ανέλαβα μου έδωσε την δυνατότητα να γνωρίσω εκ του σύνεγγυς, τους μηχανισμούς εξωτερικής δράσης που έχουν δημιουργηθεί και το πως αυτοί λειτουργούν, ώστε γνωρίζοντας την εξωτερική διάσταση της περι. Πολιτικής να κατανοήσω την εσωτερική διάσταση της και με την σειρά μου να συμβάλλω όσο είναι δυνατό στα πολύ σοβαρά περιβαλλοντικά προβλήματα που είχε και θα έχει η χώρα μου, η Ελλάδα. *Αυτό που μου έγινε σαφές μέσα από την συγγραφή της μελέτης είναι ότι δεν επικρατεί σε όλους τους διάφορους τομείς το συνεργατικό πνεύμα. Η επιτυχία της Ευρωπαϊκής Πολιτικής εξαρτάται από την επιτυχή συναρμογή/ συνοχή/διασύνδεση με τις προσπάθειες που καταβάλλονται στα πλαίσια άλλων θεσμών και οργανισμών στις διεθνείς σχέσεις και τελικά με τις συνέργειες που επιτυγχάνονται. «Η πολιτική οφείλει να υπερκεράσει τον κατακερματισμό του συστήματος και την αποσπασματική αντιμετώπιση των ζητημάτων.» Μοιάζει αδύνατο να προχωρήσουμε χωρίς συνεργασία, έστω και ένα βήμα, έχω πεισθεί για αυτό και όταν μου δοθεί η ευκαιρία κατά την διάρκεια της καριέρας μου στον δημόσιο τομέα να κάνω το καλύτερο δυνατό. Αξίζει να λοιπόν, να ανακτήσουμε τον ορθολογισμό της αρχαίας ελληνικής σκέψης που αποτελεί ένα από τα τρία πνευματικά στοιχεία που συνθέτουν την Ευρωπαϊκή Κοινή ταυτότητά.*

Βιβλιογραφία

Ελληνικά Βιβλία

Baylis J., Smith S., Owens P., (επιμ.), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής. Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, 5^η έκδοση, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2013

Jackson R., Sorensen G., *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων - Σύγχρονη συζήτηση*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2006

Nugent N., Μενδρινού Μ. (επιμ.), *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές*, 7^η έκδοση, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2012

Αρβελέρ Ε., Aymard M., *Οι Ευρωπαίοι – Αρχαιότητα Μεσαίωνας, Αναγέννηση*, τ.Α', 3η έκδοση, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003

Αρβελέρ Ε., Aymard M., *Οι Ευρωπαίοι – Νεότερη και Σύγχρονη Εποχή*, τ.Β', 2η έκδοση, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003

Δελλής Γ., *Κοινοτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1998

Δούση Ε., *Η Κοινοτική πολιτική περιβάλλοντος και η επίδραση της στην περίπτωση της Ελλάδος*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2001

Κορκόβελος Χ., *Η προστασία του περιβάλλοντος στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1997

Κοτσίρης Λ., *Εννέα ομιλίες στην Ακαδημία Αθηνών: Σκέψεις πάνω στα σύγχρονα θέματα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2015

Ε. Κουτούπα –Ρεγκάκου , *Δίκαιο του Περιβάλλοντος*, Γ έκδοση επαυξημένη, εκδ. Σάκκουλα , Αθήνα Θεσσαλονίκη 2008

Μαραβέγιας Ν, Τσινισιζέλης Μ. (επιμ.), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ Θεμέλιο, Αθήνα 2007

Παπαστάμου Α., *Η «πράσινη» διπλωματία. Διεθνείς Σχέσεις και Προστασία του Περιβάλλοντος*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2014

Πλατιάς Χ., *Πολιτική της ΕΕ για το Περιβάλλον και την Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ζητήματα Πολιτικής και Διακυβέρνησης*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2016

Ραυτόπουλος Ε., *Διεθνείς Διαπραγματεύσεις: Θεωρία και Τεχνική Οικοδόμησης Διεθνούς Κοινού Συμφέροντος*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2014

Ραυτόπουλος Ε., *Συμβατική Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Μεσόγειος ή PlusUltra*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2014

Ραυτόπουλος Ε., *Το νέο καθεστώς της Σύμβασης της Βαρκελώνης για την προστασία του περιβάλλοντος της Μεσογείου*, 2η έκδοση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2014

- Ρουμελιώτης Π., *Προς έναν Πολυπολικό Κόσμο*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2009
- Σαμιώτης Γ., Τσάλτας Γρ., *Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος: Διεθνής Πολιτικές και Δίκαιο του Περιβάλλοντος*, τ.1, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1990
- Τζαβάρας Γ., *Κάντ: Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών, Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1984
- Τσάλτας Γρ. Κατσιμπάρδης Κ. (επ.- παρ.), *Αειφορία και Περιβάλλον. Η Ευρωπαϊκή και Εθνική προοπτική*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2004
- Τσάλτας Γρ., Πλατιάς Χ., *Ευρωπαϊκή Ένωση και Περιβάλλον*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2010
- Τσάλτας Γρ.,(επιμ.), *Περιβάλλον: Διεθνής Προστασία – Πολιτική – Δίκαιο - Θεσμοί*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2017

Ξενόγλωσσα Βιβλία

- Bernauer, T. *Genes, Trade and Regulation*, Princeton University Press, Princeton 2003
- Bretherton C., Vogler J., *The European Union as a Global Actor*, 2nd edn., Routledge, London 2006
- Dashwood A., Maresceau M. (eds), *Law and Practice of the EU External Relations. Salient Features of a Changing Landscape*, Cambridge University Press, Cambridge 2011
- De Sombre E., *Domestic Sources of International Environmental Policy*, MIT Press, Cambridge 2000
- Eckhout P., *EU External Relations Law*, Oxford University Press, Oxford 2011
- Fajardo del Castillo T., *La Politica Exterior de la Union Europea en materia de medio ambiente*, Tecnos, Madrid 2005
- Gnesotto N., Grevi G., *Le Monde en 2025*, Robert Laffont, Paris 2007
- Hillion C., Koutraskos P. (eds), *Mixed Agreements Revisited. The EU and Its Member States in the World*, Hart, Oxford 2010
- Jans J., Vedder H., *European Environmental Law after Lisbon*, 4th edn, Europa Law Publishing, Groningen 2012
- Kelemen R., *The Rules of Federalism*, Harvard University Press, Cambridge 2004
- Krust P., *Law and the Directing of Man's Behavioral Process*, Rechtstheorie 17, 1986
- Kuijper P., Wouters J., Hoffmeister F., De Baere G., Ramopoulos T., *The Law of EU External Relations Cases, Materials and Commentary on the EU as an International Legal Actor*, Oxford University Press, Oxford 2013

Lee M., *EU Environmental Law. Challenges, Change and Decision-Making*, Hart, Oxford and Portland 2005

Marvn Duran G., Morgera E., *Environmental Integration in the EU's External Relations. Beyond Multilateral Dimensions*, Oxford and Portland, Hart 2012

Mayne R.(ed.), *Europe Tomorrow*, Fontana/Collins, London 1972

Meadows et al, *Limits to growth*, Universe Books, New York 2000

Meunier S., McNamara K.(eds), *Making History: The State of the European Union*, Oxford University Press, Oxford 2007

Morgera E. (ed.), *The External Environmental Policy of the European Union. EU and International Law Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge and New York 2012

Oberthur S., Gehring, Th., Young O., *Institutional Interaction in Global Environmental Governance Synergy and Conflict among International and EU Policies*, The MIT Press, Cambridge and London, 2006.

Porter G., Brown J., *Global Environmental Politics*, Westview Press, Boulder CO 1991

Rhodes C.(ed.), *The European Union in the World Community*, Lynne Rienner, Boulder 1998

Scruggs L., *Sustaining Abundance*, Cambridge University Press, New York 2003

Verwey D., *The European Community, the European Union and the International Law of Treaties*, TMC Asses Press, Den Haag 2005

Wallace H., Wallace W., *Polymaking in the European Union*, Oxford University Press, Oxford 2000

Wallace H., Wallace W., Pollack M.(eds), *Policy-making in the European Union*, Oxford University Press, Oxford 2005

Weiss E., Jacobson H. (eds), *Engaging Countries*, MIT Press, Cambridge 2000

Zielonka, J., *Explaining Euro-paralysis*, Macmillan, Basingstoke 1998

Επιστημονικά Άρθρα –Μελέτες

Adelle C., Fajardo del Castillo T., Pallemarts M., Withana S., Van Den Bossche K., *The External Dimension of the Sixth Environment Action Programme: An Evaluation of Implementing Policy Instruments*, Report for the IBGE-BIM, IEEP, London 2010

Afionis S., *The European Union as a negotiator in the international climate change regime*, in *International Environmental Agreements*, v.11(4), 2011

Alden E. and Grant J., *WTO rules against Europe in GM food case*, *Financial Times*, 7 February, 2006

Bäckstr K., Elgström O., *The EU's role in climate change negotiations: from leader to "mediator"*, *Journal of European Public Policy*, v.20(10), pp. 1369-1386., 2013

Bart V., Ramses W., *External representation and the European External Action Service: Selected Legal Challenges*, in Blockmans St., Ramses W., eds., *Principles and Practices of EU External Representation*, CLEER Working Papers, No. 5, 2012

Bretherton C., Vogler J., *The European Union as a Sustainable Development Actor: the case of external fisheries policy*, *Journal of European Integration*, v.30 (3), 2008

Brink, P. (IEEP), Bassi, S. (IEEP), Farmer, A. (IEEP), Hunt, A. (Metroeconomica), Lago, M. (Ecologic), Larsen, B., Spurgeon, J. (ERM), Tucker, G. (IEEP), Van Acoleyen, M. (Arcadis), Doumani, F. and Van Breusegem W. (Arcadis), *Analysis for European Neighbourhood Policy (ENP) Countries and the Russian Federation on Social and Economic Benefits of Enhanced Environmental Protection*. Regional Report: ENPI South. A synthesis report on Algeria, Egypt, Israel, Jordan, Lebanon, Morocco, occupied Palestinian territory, Syria and Tunisia. Executive Summary, 2011

Buick M., *The EU's Representation in Multilateral Environmental Negotiations after Lisbon*, in Morgera E. ed., *The External Environmental Policy of the European Union. EU and International Law Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge and New York 2012

Campins Eritza M., *La accion International para reducir los efectos del cambio climatico: El Convenio Marco y el Protocolo de Kyoto*, *International Action to reduce the effects of climate change: The framework Convention and Kyoto Protocol*, ADI, v. 115, 1999

Cichowski R., *European Legal Integration and Environmental Protection*, Institute on Global Conflict and Cooperation, San Diego 2000

Coffey C., Baldock D., *Building a Comprehensive EU Sustainable Strategy - Adding the External Dimension*, Institute for European Environmental Policy, London 2003

De Sadeleer N., *Environment Principles, Modern and Post Modern Law*, στοMacrory R. with Havecroft I. and Purdy R. (eds) *Principles of European Environmental Law*, Europa Law Publishing, pp. 225-236, Groningen 2004

De Sombre E., *Domestic Sources of International Environmental Policy*, MIT Press, Cambridge 2000

Degrad - Guillaud A., *Characteristics of and Recommendations for EU Coordination at the UN*, *European Foreign Affairs Review*, v.14(4), pp. 607-622, 2009

Delreux T., *The EU as an actor in global environmental politics*, in Jordan A., Adelle C., *Environmental Policy in the EU. Actors, institutions and processes*, ed.3rd, Routledge 2013

Delreux T., *The EU as an International Environmental Negotiator- External Representation and Internal Coordination*, *Policy Brief 6/2015*, Adapting from a paper presented by

Professor Tom Delreux at the 2015 Governance Innovation Week, University of Pretoria, 1-5/07/2015.

Depledge J., *The Cartagena Protocol on biosafety, Environmental Politics*, v.9(2), pp. 156–62, 2000

Dhar B., and Das K., *The European Union's Proposed Carbon Equalization System: Can It Be WTO Compatible? RIS Discussion Papers*, No. 156, 2009

Duchene F., *Europe in world peace*, in Mayne R.(ed.), *Europe Tomorrow*, Fontana/Collins, London 1972

Elgström O., *Outsiders' Perceptions of the European Union in International Trade Negotiations*, *Journal of Common Market Studies*, v.45(4), pp. 949-967, 2007

Falkner R., *The political economy of 'normative power' Europe: EU environmental leadership in international biotechnology regulation*, *Journal of European Public Policy*, v.14(4), 2007

Farrell M., *From EU model to external policy?* in Meunier S., McNamara K. (eds), *Making History: The State of the European Union*, Oxford University Press, Oxford 2007

Frank D., *The social bases of environmental treaty ratification, 1900-1990*, *Sociological Inquiry*, v.69, 1999

Groenleer P., Van Sclaik G., *United we stand? The European Union's International Actorness in the Cases of the International Criminal Court and the Kyoto Protocol*, *Journal of Common Market Studies*, v.45(5), 2007

Hettne B., Soderbaum F., *Civilian power or soft imperialism?*, *European Foreign Affairs Review*, v.10, 2005

Hofrichter J., Reif, K.H., *Evolution of environmental attitudes in the European community*, *Scandinavian Political Studies*, v.13(2), 1990

Jordan A., van Asselt H., Berkhout F., Huiteima D., *Understanding the paradoxes of multilevel governing: Climate change policy in the European Union. Global Environmental Politics*, v.12(2), 2012

Jorgensen K., Oberthur S., Shahin J., *Introduction: Assessing the EU's Performance in International Institutions – Conceptual Framework and Core Findings*, *Journal of European Integration*, v.33(6), pp. 599-620, 2011

Jupille J., Caporaso J., *States, agency, and rules: the European Union in global environmental politics*, in C. Rhodes (ed.), *The European Union in the World Community*, Lynne Rienner, Boulder 1998

Kelemen R., *Globalizing European Union environmental policy*, *Journal of European Public Policy*, v.17(3), pp. 1466-4429 Taylor & Francis, 2010

Kelemen R., *The Rules of Federalism*, Harvard University Press, Cambridge 2004

Kelemen R., Vogel D., *Trading places: the role of the United States and the European Union in international environmental politics*, *Comparative Political Studies*, v.43(4), 2010

Kramer L., *The Genesis of EC Environmental Principles*, στο Macrory R., Havecroft I., Purdy R., (eds) *Principles of European Environmental Law*, Europa Law Publishing, pp. 31-47, Groningen 2004

Kulovesi K., *Addressing Sectoral Emissions outside the United Nations Framework Convention on Climate Change: What Roles for Multilateralism, Minilateralism and Unilateralism?* *RECIEL: Review of European, Comparative & International Environmental Law*, v.21(3), November 2012a

Kulovesi K., *Climate Change in EU External Relations: The External Environmental Policy of the European Union. EU and International Law Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge and New York 2012

Kulovesi K., Cremona M., *The evolution of EU Competences in the Field of External Relations and its Impact on Environmental Governance Policies*, Transworld- Seventh Framework Programme, "The transatlantic relationship and the future global governance", Working Paper 17, ISSN 2281- 5252, March 2013

Lee M., *The Environmental Implications of the Lisbon Treaty*, *Environmental Law Review*, v.10(2) Spring 2008

Mair P., *The green challenge and political competition*, *German Politics* v.10(2), 2001

Manners I., *Normative power Europe: a contradiction in terms?* *Journal of Common Market Studies*, v.40(2), 2002

Meyer J., Frank D., Hironaka A., Schofer E., Tuma N., *The structuring of a world environmental regime, 1870–1990*, *International Organization*, v.51(4), 1997

Morgera E., *Ambition, complexity and legitimacy of pursuing mutual supportiveness through the EU's external environmental action*, University of Edinburgh School of Law Research Paper No. 2, 2012

Morgera E., Marín Durán G., *The UN 2005 World Summit, the Environment and the EU: Priorities, Promises and Prospects*, 15 *RECIEL*, pp.1-18, 2006

Oberthór S., Roche K., *EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges*, *The International Spectator*, v.43(3), September 2008

Oberthór S., *The EU as an International Actor: The Protection of the Ozone Layer*, *Journal of Common Market Studies*, v.37(4), December 1999

Parker C.F., Karlsson C., *Climate Change and the European Union's Leadership moment: An inconvenient truth?*, *Journal of Common Market Studies*, v.48(4), 2010

Pollack M., *Representing diffuse interests in EC policy-making*, *Journal of European Public Policy*, v.4(4), 1997

- Pollack M., Shaffer G., *Biotechnology policy*, in Wallace H., Wallace W., Pollack M.(eds), *Policy-making in the European Union*, Oxford University Press, Oxford 2005
- Recchia S., *International environmental treaty engagement in 19 democracies*, *Policy Studies Journal*, v.30(4), 2002
- Roberts J., Parks B., Vasquez A., *Who ratifies environmental treaties and why?*, *Global Environmental Politics*, v.4(3), 2004
- Sbragia A., Damro C., *The changing role of the European Union in international environmental politics*, *Environment and Planning, Government and Policy*, v.17(1), 1999
- Sbragia A., *Environmental policy*, in Wallace H., Wallace W., *Policymaking in the European Union*, Oxford University Press, Oxford 2000
- Sbragia A., Hildebrand P., *The European Union and compliance*, in Weiss E., Jacobson H. (eds), *Engaging Countries*, MIT Press, Cambridge 2000
- Sbragia A., *Institution building from below and above: the European Community in Global Environmental Politics*, in. Sandholz W., Stones Sweet A., (eds) *European Integration and Supranational Governance*, Oxford University Press, New York 1997
- Scheipers S., Sicurelli D., *Normative power Europe*, *Journal of Common Market Studies*, v.45(2), 2007
- Schreurs M., Tiberghien Y., *Multi-level reinforcement: Explaining European Union leadership in climate change mitigation*, *Global Environmental Politics*, v.7(4), 2007
- Schulze K., Tosun J., *External dimension of European environmental policy: An analysis of environmental treaty ratification by third states*, *European Journal of Political Research*, v.52, pp. 581-607, 2013
- Scott J., Rajamani L., *EU Climate Change Unilateralism*, *European Journal of International Law*, v. 23(2), May 2012
- Scruggs L., *Sustaining Abundance*, Cambridge University Press, New York 2003
- Shaffer G., *Reconciling trade and regulatory goals*, v.9, *Columbia Journal of European Law*, 2002
- Sindico F., *Climate Change: A Security (Council) Issue?*, *Carbon and Climate Law Review*, 2007
- Sohn R., *EU environmental policy and diplomacy from Copenhagen to Paris and Beyond*, Discussion Paper, *Center for European Integration Studies*, 2016
- Sterns M., *The Misguided Renaissance of Social choice*, v. 103, *The Yale Law Journal*, 1994
- Streck C., *Ensuring New Finance and Real Emission Reduction: A Critical Review of the Additionality Concept*, *Carbon and Climate Law Review*, 2011
- Thomson J., *A Member State's Perspective on the Post-Lisbon Framework for the EU's Representation in Multilateral Environmental Negotiations*, in Morgera E. (ed.), *The*

External Environmental Policy of the European Union. EU and International Law Perspectives, Cambridge University Press, Cambridge and New York 2012

Van Elsuwege P., Merket H., *The Role of the Court of Justice in Ensuring the Unity of the EU's External Representation*, in Blockmans St., Ramses W. eds., *Principles and Practices of EU External Representation*, CLEER Working Papers, No. 5, 2012

Vogel D., *The hare and the tortoise revisited*, v.33, British Journal of Political Science, 2003

Vogler J., Stephan H., *The European Union in global environmental governance*, v. 7, International Environmental Agreements, 2007

Wallström M., *Speech Made to the Sustainable Development Inter-Group of the European Parliament*, Strasbourg, 24/09/2003

Wessel R., *The EU as a party to international agreements: shared competencies, mixed responsibilities*, in: Dashwood A., Maresceau M. (eds), *Law and Practice of the EU External Relations. Salient Features of a Changing Landscape*, Cambridge University Press, Cambridge 2011

Yandle B., Buck S., *Bootleggers, Baptists, and the global warming battle*, *Harvard Environmental Law Review*, v.26, pp.177–229, 2002

Young A., *Political transfer and “trading UP”?*, v. 55(4), *World Politics*, 2003

Zvelc R., *Environmental integration in the EU trade policy: the examples of the GSP+, trade sustainability impact assessment and free trade agreements*, in Mogera E., (ed.) *The External Environmental policy of the European Union, EU and International Law Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge and New York 2012

Δελλαδέτσιμας Μ.Π., *Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, ο σχεδιασμός του χώρου και η περίπτωση της Ελλάδας*, Τόπος, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών 12/97

Κοτσίρης Λ., *Η επερχόμενη εποχή της καθολικής εμπορευματοποίησης . Διαπλοκή δικαίου και ηθική*, στο Κοτσίρης Λ., *Εννέα ομιλίες στην Ακαδημία Αθηνών: Σκέψεις πάνω στα σύγχρονα θέματα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2015

Πλατιάς Χ., Μαυρογένης Στ., *Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής από την ΕΕ: Κλιματική πολιτική κα Διακυβέρνηση Προσαρμογή στο. Τσάλτας Γρ., Κατσιμπάρδης Κ., (επιμ.παρ.), Διεθνής Κλιματική Πολιτική, ο δρόμος προς την Κοπεγχάγη*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2009

Πλατιάς, Χ., *Πολιτικοί οραματισμοί και θεσμικές επιλογές για την Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση. Η Προοπτική ενός Παγκόσμιου Περιβαλλοντικού Οργανισμού*, στο Περράκης Στ., (επιμ.), *Σύγχρονες ματιές στις νομικές και πολιτικές όψεις Διεθνούς Οργάνωσης – Διεθνών Οργανισμών*, εκδ. Σάκκουλα, 2009

Σιούτη Γ., *Βιώσιμη ανάπτυξη και προστασία περιβάλλοντος, Περιφερειακή ανάπτυξη, χωροταξία και περιβάλλον στο πλαίσιο της Ενωμένης Ευρώπης*, τ. III, Τόπος, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών

Τσαντίλης Δ., Κ. Χατζημπίρος, *Η Περιβαλλοντική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, στο: Μαραβέγιας Ν, Τσινισιζέλης Μ.(επιμέλεια), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ Θεμέλιο, Αθήνα 2007

Πρωτογενείς πηγές

Commission and UNEP to Reinforce Co- operation, Rapid Press Releases, Global Efforts for the Environment: Ref.: IP/04/1115, Brussels, 20/09/2004

Convention on International Trade in Endangered Species (CITES), signed on 03/03/1973 and entered into force on 01/07/1975

Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution, signed on 17/11/1979 and entered into force on 16/03/1983

Council of the European Union, Conclusions on the preparations for the 17th session of COP 17 to the UNFCCC and the 7th session of the Meeting of the Parties to the Kyoto Protocol, Luxembourg 10/10/2011

Council of the European Union, Conclusions on the Preparations for the 18th session of COP 18 to the UNFCCC and the 8th session of the Meeting of the Parties to the Kyoto Protocol, Luxembourg 25/10/2012

Council of the European Union, Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Eastern Partnership: the way ahead, Vilnius 28-29/11/2013

Council of the European Union, Presidency conclusions, Brussels 29-30/10/2009

Council of the European Union, Presidency conclusions, Brussels, 09/03/2007

Council of the European Union, Riga Declaration 2015, Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Riga 21-22/05/2015

European Commission and UNEP, Rapid Press Releases, Global Efforts for the Environment: Commission and UNEP to Reinforce Co- operation, Ref.: IP/04/1115, Brussels 20/09/2004

European Commission, COM (2011) 637, Communication from the Commission: Increasing the impact of EU Development Policy: An Agenda for Change. Brussels, 13/10/2011

European Commission, COM (2016) 740, Communication from the Commission: Proposal for a new European Consensus on Development Our World, our Dignity, our Future, Strasbourg, 22/11/2016

European Commission, Environment and natural resources thematic programme: 2011-2013 strategy paper and multiannual indicative programme, 29/10/2010

European Commission, Position Paper: Trade Sustainability Impact Assessment of the Euro-Mediterranean Free Trade Agreement, 06/2009

European Commission. Regional synthesis report. Benefits of enhanced environmental protection -: ENPI South. 2011.

European Parliament, Council and European Commission, 2006/C 46/01, Joint Statement by the Council and the representatives of the governments of the Member States meeting within the Council, the European Parliament and the Commission on European Union Development Policy: 'The European Consensus', Official Journal of the European Union, 24/2/2006

European Union and United Nations, EU Presidency, Statement to the Informal consultation on the reform of the institutional framework for the United Nations Environmental activities, 2007

Juncker J.C., *"A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change"*, Opening Statement in the European Parliament plenary session ahead of the vote on the College Plenary Session. Strasbourg 15/07/2014

Prondi R., 2000-2005: Shaping the new Europe, Speech /00/41 to the European Parliament, Strasbourg, 15/02/2000

UNEP, Mediterranean Action Plan, Barcelona Convention, signed on 10/06/1995 and entered into force on 09/06/2004

UNEP, Montreal Protocol on Ozone Depleting Substances, signed on 16/09/1987 and entered into force on 01/01/1989 Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on

UNFCCC, Kyoto Protocol signed on 11/12/1997 and entered into force on 16/02/2005

United Nation, Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention Biological Diversity signed on 29/01/2000 and entered into force on 11/09/ 2003.

United Nations, Conference on Environment and Development, "The Rio Declaration On Environment and Development", Rio de Janeiro 3 – 14/06/1992

United Nations, Outcome document of the United Nations Conference on Sustainable Development, "The future we want". Rio de Janeiro, 20–22/06/2012

United Nations Secretary-General's High-Level Panel on Global Sustainability (2012). Resilient people, resilient planet: A future worth choosing, Overview. New York: United Nations., 30-01-2012

Ευρωπαϊκή Ένωση, Απόφαση με αριθ. 1386/2013/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20/11/2013 σχετικά με γενικό ενωσιακό πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον έως το 2020 «Ευημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας», Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 354, 28/12/2013

Ευρωπαϊκή Ένωση, Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 326 της 26/10/2012

Ευρωπαϊκή Ένωση, Συνθήκη της Λισαβόνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΕ C 306 της 17/12/2007)

Ευρωπαϊκή Ένωση, Συνθήκη του Άμστερνταμ, υπεγράφη 02/10/1997 και ετέθη σε ισχύ 01/05/1999

Ευρωπαϊκή Ένωση, Συνθήκη του Μάαστριχτ, υπεγράφη στις 07/02/1992 και ετέθη σε ισχύ 01/11/1993

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2001) 264, Ανακοίνωση της Επιτροπής - Αειφόρος ανάπτυξη της Ευρώπης για έναν καλύτερο κόσμο: Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη, Βρυξέλλες 15/05/2001

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2009) 400, Ανακοίνωση της Επιτροπής: Εντάσσοντας τη διάσταση της αειφόρου ανάπτυξης στις πολιτικές της ΕΕ: Αναθεώρηση του 2009 της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη. Βρυξέλλες 24/07/2009

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2010) 612, Ανακοίνωση της Επιτροπής: Εμπόριο, ανάπτυξη και παγκόσμιες υποθέσεις. Η εμπορική πολιτική ως βασική συνιστώσα της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» της ΕΕ., Βρυξέλλες, 09/11/2010

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2012) 022. Ανακοίνωση της Επιτροπής: Εμπόριο, μεγέθυνση και ανάπτυξη. Η προσαρμογή της εμπορικής και επενδυτικής πολιτικής στις χώρες που έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη βοήθειας, Βρυξέλλες, 27/01/2012

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2012) 710, 2012/0337 (COD), Πρόταση Απόφαση Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου: Σχετικά με γενικό ενωσιακό πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον έως το 2020 «Ευημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας» (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ), Βρυξέλλες 29/11/2012

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2014) 177, Ανακοίνωση της Επιτροπής για την πρωτοβουλία ευρωπαίων πολιτών «Η ύδρευση και η αποχέτευση είναι ανθρώπινο δικαίωμα! Το νερό είναι δημόσιο αγαθό, όχι εμπόρευμα!», Βρυξέλλες, 19.3.2014

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2016) 739, Ανακοίνωση της Επιτροπής: Επόμενα βήματα για ένα βιώσιμο ευρωπαϊκό μέλλον, Ευρωπαϊκή δράση για την αειφορία, Στρασβούργο, 22/11/2016

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, Απόφαση αριθ. 1386/2013/ΕΕ, σχετικά με το γενικό ενωσιακό πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον έως το 2020 «Ευημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας», 20/11/2013

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, Κανονισμός 1829/2003/ΕΚ για τα γενετικώς τροποποιημένα τρόφιμα και ζωοτροφές (Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ), 22/09/2003

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, Κανονισμός 1830/2003/ΕΚ, σχετικά με την ιχνηλασιμότητα και την επισήμανση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών και την ιχνηλασιμότητα τροφίμων και ζωοτροφών που παράγονται από γενετικώς

τροποποιημένους οργανισμούς, και για την τροποποίηση της οδηγίας 2001/18/EK, 22/09/2003

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, Οδηγία 2012/18/ΕΕ, για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες και για την τροποποίηση και στη συνέχεια την κατάργηση της οδηγίας 96/82/ΕΚ του Συμβουλίου, 04/08/2012

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Οδηγία 2001/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, για τη σκόπιμη ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον και την κατάργηση της οδηγίας 90/220/ΕΟΚ του Συμβουλίου, 12/03/2001

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Οδηγία 90/220/ΕΟΚ, για την σκόπιμη ελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον, 23/04/1990

Ηλεκτρονικές πηγές

Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora - CITES: <https://www.cites.org>

EC and UNEP, The European Commission and the United Nations Environment Programme, Working together for the Environment, 2808, https://www.unric.org/html/english/pdf/2008/2008-01_EC&UNEPlight.pdf

Environment and Climate Regional Accession Network : <http://www.ecranetwork.org/>

EUR-Lex Πρόσβαση στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: <http://eur-lex.europa.eu>

European Commission, Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation Japan: http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_japan_en.htm

European Commission, Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation Canada: http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_canada_en.htm

European Commission, Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation India: http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_india_en.htm

European Commission, Environment. International Issues. Regional dialogue and cooperation – ASEM: http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_asem_en.htm

European Commission, Environment. International Issues. The EU's Relations With Africa: http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_africa_en.htm

European Commission, International Issues - Green Diplomacy Network, 2003: http://ec.europa.eu/environment/international_issues/green_diplomacy_en.htm

European Commission, International Issues, Multilateral relations - G7/G8 and G20:
http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_g20_en.htm

European Commission, International Issues. Rio+20: United Nations Conference on Sustainable Development:
http://ec.europa.eu/environment/archives/international_issues/rio20_en.htm

European Environmental Agency: <https://www.eea.europa.eu>

European External Action Service, Delegation of the European Union to Morocco:
https://eeas.europa.eu/delegations/morocco_en

European External Action Service, Delegation of the European Union to Algeria:
https://eeas.europa.eu/delegations/algeria_en

European External Action Service, Delegation of the European Union to Tunisia:
https://eeas.europa.eu/delegations/tunisia_en

European External Action Service, Delegation of the European Union to Libya:
https://eeas.europa.eu/delegations/libya_en

European External Action Service, Delegation of the European Union to Israel:
https://eeas.europa.eu/delegations/israel_en

European External Action Service, Delegation of the European Union to Syria:
https://eeas.europa.eu/delegations/syria_en

European External Action Service, The European Union Delegation to Egypt:
https://eeas.europa.eu/delegations/egypt_en

European External Action Service, The European Union Delegation to Jordan:
https://eeas.europa.eu/delegations/jordan_ar

European External Action Service, The European Union Delegation to Lebanon:
https://eeas.europa.eu/delegations/lebanon_en

European External Action Service, The Office of the European Union Representative (West Bank and Gaza Strip, UNRWA): https://eeas.europa.eu/delegations/palestine-occupied-palestinian-territory-west-bank-and-gaza-strip_en

European External Action Service. The EU Green Diplomacy Network. March 2011:
http://eeas.europa.eu/archives/docs/environment/gdn/docs/gdn_more_en.pdf

European Union External Action. Environment and climate change. 2016:
https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/413/environment-and-climate-change_en

European Union External Action. European Neighbourhood Policy. 2016:
https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en

European Union. Global Strategy. "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe",
<https://europa.eu/globalstrategy/en/global-strategy-promote-citizens-interests>

Institute for European Environmental Policy: <https://ieep.eu>

Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD:
<http://www.oecd.org/>

UN Economic and Social Council - ECOSOC: <https://www.un.org/ecosoc/en/home>

UN Sustainable Development Knowledge Platform:
<https://sustainabledevelopment.un.org>

UNEP. Mediterranean Action Plan. Barcelona Convention:
<http://web.unep.org/uneppmap/>

United Nations Environmental Programme - UNEP <http://web.unep.org>

United Nations Framework Convention on Climate Change - UNFCCC:
<http://cdm.unfccc.int/index.html>

¹Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation South Korea:
http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_south_korea.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation China:
http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_china_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation Brazil.:
http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_brazil_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation India.,
http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_india_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation Russia.,
http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_russia_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή,. Environment. International Issues. Bilateral and regional cooperation Mexico.,
http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_mexico_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Environment. Sustainable Development. The 2030 Agenda for Sustainable Development and the SDGs: http://ec.europa.eu/environment/sustainable-development/SDGs/index_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Sustainability Impact Assessments:
http://ec.europa.eu/trade/policy/policy-making/analysis/policy-evaluation/sustainability-impact-assessments/index_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, The Environmental Goods Agreement (EGA): Liberalising trade in environmental goods and services, Brussels 08/09/2015:
<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1116>

¹Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Environment. International Issues. Bilateral relations – USA:
http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_usa_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Environment. International Issues. Regional dialogue and cooperation – ASEM:
http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_asem_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Environment. International Issues. The EU's Relations With Africa: http://ec.europa.eu/environment/international_issues/relations_africa_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Mediterranean Neighbourhood. Barcelona Convention. 2016:
http://ec.europa.eu/environment/enlarg/med/barcelona_en.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας και Διαπραγματεύσεις για τη Διεύρυνση: https://ec.europa.eu/info/departments/european-neighbourhood-policy-and-enlargement-negotiations_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή: <https://ec.europa.eu>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: <http://www.europarl.europa.eu>

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο - Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης:
<http://www.consilium.europa.eu>

Πρόγραμμα Η2020: <https://www.h2020.net/>

Υπουργείο Εξωτερικών της Ελληνικής Δημοκρατίας : <http://www.mfa.gr>

